

K|C|S|F

Fondacioni Kosovar për Shqëri Civile
Kosovar Civil Society Foundation



KOSOVSKI indeks civilnog društva 2016

Oktobar 2016

Studiju Kosovski indeks civilnog društva pripremio je istraživački tim Kosovske fondacije za civilno društvo.

AUTOR

Taulant Hoxha

KOAUTORKA I GLAVNA ISTRAŽIVAČICA

Erëblina Elezaj

ISTRAŽIVAČKI TIM KCSF

Nart Orana

Donika Elshani

Mirjeta Ademi

SPOLJNI ISTRAŽIVAČKI TIM

Kujtim Kryeziu – anketar

Kushtrim Mustafa – anketar

Diellza Kosumi – anketar

Fisnik Ferizi – anketar

Yllza Xheladini – anketar

Andi Emini – anketar

Agon Ahmeti – anketar

*Ovu publikaciju je finansijski podržala Švajcarska kancelarija za saradnju na Kosovu (SCO-K), putem projekta Promocija demokratskog društva (DSP). KCSF je podržala SIDA.
Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove SCO-K ili SIDA.*

Sadržaj

| | |
|--|-----------|
| Sažetak..... | 7 |
| Uvod | 9 |
| Metodologija..... | 10 |
| Struktura civilnog društva na Kosovu..... | 14 |
| Pravni okvir | 22 |
| Sloboda udruživanja | 23 |
| Druge slobode | 25 |
| Finansijsko izveštavanje..... | 27 |
| Finansijska revizija..... | 29 |
| Privredne delatnosti NVO..... | 30 |
| Podsticaji za donatore OCD | 31 |
| Status od javnog interesa | 32 |
| Unutrašnje upravljanje i kapaciteti | 34 |
| Vodeći organi | 35 |
| Donošenje odluka | 36 |
| Unutrašnja dokumenta i transparentnost | 37 |
| Osoblje | 38 |
| Angažovanje osoblja..... | 41 |
| Unutrašnji kapaciteti | 42 |
| Infrastruktura za podršku civilnom društvu..... | 47 |
| Umrežavanje i komunikacija..... | 49 |
| Angažovanje građana..... | 52 |
| Građanski aktivizam | 53 |
| Volontiranje..... | 55 |
| Finansiranje | 58 |
| Godišnji prihodi | 59 |
| Izvori finansiranja | 60 |
| Trendovi planiranja i finansiranja..... | 62 |
| Vrste podrške..... | 63 |
| Donatorsko programiranje fondova | 66 |
| Uticaj donatora na rad OCD..... | 68 |
| EU fondovi..... | 69 |
| Sredstva iz državnog budžeta..... | 70 |
| Ugovori sa državom za pružanje javnih usluga | 72 |
| Nefinansijska podrška..... | 74 |
| Privatne donacije i filantropija | 76 |
| Percepcija uticaja..... | 78 |
| Reagovanje..... | 79 |
| Percepcija uticaja..... | 81 |
| Javno zastupanje | 83 |
| Pristup informacijama..... | 85 |
| Učešće u stvaranju politika..... | 87 |
| Spoljno okruženje | 92 |
| Društveno-ekonomski kontekst, | 93 |
| Društveno-politički kontekst | 94 |
| Društveno-kulturni kontekst | 96 |

Lista figura

| | |
|--|----|
| (Graf. 1: NVO u brojkama – Izvor: Registar NVO & PAK) | 16 |
| (Graf. 2: Geografska distribucija NVO – Izvor: Registar NVO) | 17 |
| (Graf. 3: Trend registracije NVO po godinama – Izvor: Registar NVO) | 18 |
| (Graf. 4: Godišnji prihodi OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD & PAK) | 19 |
| (Graf. 5: OCD koje su prijavile da imaju zaposlene u 2015. godini, prema broju zaposlenih – Izvor: PAK)..... | 20 |
| (Graf. 6: Ocena procesa registracije NVO – Izvor: Anketa OCD (OCD registrovane 2014–2015. godine)..... | 23 |
| (Graf. 7: Iskustvo OCD sa ograničenjem njihove slobode izražavanja – Izvor: Anketa OCD)..... | 26 |
| (Graf. 8: Iskustvo OCD sa ograničavanjem njihovih kanala komunikacije – Izvor: Anketa OCD) ... | 27 |
| (Graf. 9: Finansijska aktivnost OCD i plaćanje poreza – Izvor: Anketa OCD)..... | 28 |
| (Graf. 10: OCD sa najmanje jednom spoljnom finansijskom revizijom, prema godišnjem prihodu za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD)..... | 30 |
| (Graf. 11: OCD koje su koristile poreske olakšice tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD) | 32 |
| (Graf. 12: Najviši organi upravljanja prema navodima udruženja – Izvor: Anketa OCD) | 35 |
| (Graf. 13: Učestalost sastanaka najviših organa upravljanja tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD) | 36 |
| (Graf. 14: Postojanje unutrašnjih dokumenata – Izvor: Anketa OCD)..... | 38 |
| (Graf. 15: Geografska distribucija zaposlenih u NVO – Izvor: KPŠF)..... | 40 |
| (Graf. 16: Osoblje u sektoru civilnog društva i drugim sektorima 2015. godine, po polu – Izvor: KPŠF)..... | 41 |
| (Graf. 17: Zadržavanje osoblja na radnom mestu, prema godišnjem prihodu OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD) | 42 |
| (Graf. 18: Samoocenjivanje unutrašnjih kapaciteta OCD – Izvor: Anketa OCD)..... | 43 |
| (Graf. 19: Samoocena glavnih snaga i slabosti unutrašnjih kapaciteta OCD – Izvor: Anketa OCD) . | 44 |
| (Graf. 20: Ocena stranih donatora o unutrašnjim kapacitetima OCD – Izvor: Anketa donatora) | 45 |
| (Graf. 21: Ocena mreža OCD o unutrašnjim kapacitetima svojih članica – Izvor: Anketa mreža) | 46 |
| (Graf. 22: Ocena OCD o dostupnosti organizacija / usluga podrške za OCD – Izvor: Anketa OCD) | 48 |
| (Graf. 23: Ocena stranih donatora o dostupnosti organizacija / usluga za podršku OCD – Izvor: Anketa donatora) | 48 |
| (Graf. 24: Ocena mreža OCD o dostupnosti organizacija / usluga podrške za OCD – Izvor: Anketa mreža) | 49 |
| Graf. 25: Umrežavanje OCD – Izvor: Anketa OCD) | 50 |
| (Graf. 26: Učešće građana u javnim aktivnostima – Izvor: „Javni puls“ UNDP) | 53 |
| (Graf. 27: Angažovanje građana u civilnom društvu 2013. i 2015. godine – Izvor: „Javni puls“ UNDP) | 54 |
| (Graf. 28: Broj volontera naspram broja plaćenog osoblja kod anketiranih OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)..... | 55 |
| (Graf. 29: Percepције OCD o trendovima volontiranja u civilnom društvu tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)..... | 56 |
| (Graf. 30: Godišnji prihodi OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD& PAK) | 59 |

| | |
|--|----|
| (Graf. 31: Trend prihoda i rashoda OCD 2015. godine u poređenju sa 2014. – Izvor: Anketa OCD) | 60 |
| (Graf. 32: Izvori finansiranja sektora civilnog društva – Izvor: Anketa OCD)..... | 61 |
| (Graf. 33: OCD prema izvorima finansiranja – Izvor: Anketa OCD)..... | 62 |
| (Graf. 34: Razdoblje planiranja rada OCD – Izvor: Anketa OCD) | 63 |
| (Graf. 35: Vrsta podrške koju su strani donatori obezbedili OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora)..... | 64 |
| (Graf. 36: Vrsta procedure za apliciranje za strane fondove tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora) | 65 |
| (Graf. 37: Ocena donatora o aplikacionim procedurama za strane fondove tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora)..... | 65 |
| (Graf. 38: Poziv OCD od stranih donatora za programiranje njihovih fondova – Izvor: Anketa donatora) | 67 |
| (Graf. 39: Mešanje donatora u rad OCD – Izvor: Anketa OCD)..... | 68 |
| (Graf. 40: Glavni izazovi u apliciranju i/ili sprovođenju EU fondova – Izvor: Anketa OCD)..... | 69 |
| (Graf. 41: Iskustvo OCD u nadgledanju i izveštavanju o javnim fondovima tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD) | 71 |
| (Graf. 42: Ocena OCD o javnim fondovima tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)..... | 72 |
| (Graf. 43: Vrste državnih ugovora koje su anketirane OCD do bilo tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD) | 73 |
| (Graf. 44: Vrste i izazovi nefinansijske podrške OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD).... | 75 |
| (Graf. 45: Ocena OCD o okruženju za filantropiju na Kosovu – Izvor: Anketa OCD)..... | 77 |
| (Graf. 46: Percepција OCD o uticaju civilnog društva u oblastima od glavnog interesa za građane – Izvor: Anketa OCD) | 79 |
| (Graf. 47: Percepција spoljnih zainteresovanih strana o uticaju civilnog društva u oblastima od najvećeg značaja za građane – Izvor: Anketa spoljne percepције)..... | 80 |
| (Graf. 48: Percepција OCD o oblastima uticaja civilnog društva uopšte – Izvor: Anketa OCD)..... | 81 |
| (Graf. 49: Percepција OCD o glavnim oblastima uticaja njihove organizacije – Izvor: Anketa OCD) | 82 |
| (Graf. 50: Percepција spoljnih zainteresovanih strana o glavnim oblastima aktivnosti sektora civilnog društva – Izvor: Anketa spoljne percepције)..... | 83 |
| (Graf. 51: Komuniciranje OCD sa državnim institucijama odgovornim za saradnju s civilnim društvom – Izvor: Anketa OCD)..... | 84 |
| (Graf. 52: Uključenost OCD u primeni Vladine Strategije za saradnju s civilnim društvom 2013–2017. godine – Izvor: Anketa OCD)..... | 85 |
| (Graf. 53: Iskustvo OCD koje su podnele zahtev za pristup javnim informacijama tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)..... | 86 |
| (Graf. 54: Ocena OCD o objavljuvanju nacrta zakona i politika tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD) | 88 |
| (Graf. 55: Pozivanje OCD na javne konsultacije – Izvor: Anketa OCD)..... | 89 |
| (Graf. 56: Percepција OCD o uticaju civilnog društva u izradi politika – Izvor: Anketa OCD) | 90 |
| (Graf. 57: Iskustvo OCD sa procedurama odabira u zajedničkim organima formiranim od strane javnih institucija – Izvor: Anketa OCD)..... | 91 |
| (Graf. 58: Trendovi mišljenja građana o političkom usmerenju, demokratskim procesima i spremnosti za proteste – Izvor: „Javni puls“ UNDP)..... | 96 |
| (Graf. 59: Nivo poverenja građana u različite sektore/institucije – Izvor: Anketa RIINVEST-a) | 97 |
| (Graf. 60: Nivo međusobnog poverenja građana – Izvor: „Javni puls“ UNDP)..... | 98 |

Lista skraćenica

Anketa donatora – Anketa razvojnih partnera

Anketa mreža – Anketa mreža civilnog društva

Anketa OCD – Anketa organizacija civilnog društva

BCSDN – Balkanska mreža za razvoj civilnog društva

BDP – Bruto domaći proizvod

Departman NVO – Departman za NVO u Ministarstvu javne uprave

DFG – Diskusija u fokus grupama

DPK – Demokratska partija Kosova

DSK – Demokratski savez Kosova

EU – Evropska unija

EULEX – Misija Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu

KCSF – Kosovska fondacija za civilno društvo

KICD – Kosovski indeks civilnog društva

KPŠF – Kosovski penzijski štedni fond

LGBTI – lezbijke, homoseksualci, biseksualci, transseksualci i interseksualci

NATO – Organizacija severnoatlantskog pakta

NVO – nevladine organizacije

OCD – organizacije civilnog društva

PAK – Poreska administracija Kosova

PDV – porez na dodatu vrednost

RTK – Radio-televizija Kosova

SIDA – Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju

SSP – Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

UNDP – Program Ujedinjenih nacija za razvoj

Zakon o NVO – Zakon o slobodi udruživanja u nevladine organizacije

Sažetak

Kosovski indeks civilnog društva (KICD) jeste redovna studija Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF). Ovom studijom periodično se ocenjuje stanje sektora civilnog društva na Kosovu-merenjem glavnih dimenzija sektora, kao što su: struktura sektora, pravni okvir, unutrašnje upravljanje i kapaciteti, angažovanje građana, finansiranje, percepcija uticaja i spoljno okruženje za delovanje civilnog društva. Metodologija istraživanja obuhvata sekundarno istraživanje i pregled zakona, primarne ankete, diskusije u fokus grupama i analize podataka.

Iako ima više od 8.500 registrovanih NVO i nekoliko neregistrovanih inicijativa, procenjuje se da je broj aktivnih OCD na Kosovu oko 1.500. Tokom 2015. godine, manje od 1.000 OCD je imalo neku finansijsku aktivnost ili zaposleno osoblje. Najveći deo sektora čine male OCD, kako u smislu finansiranja tako i prema broju zaposlenih. Sektorom preovlađuju OCD sa sedištem u Prištini i drugim regionalnim centrima na Kosovu. Trend registracije novih NVO bio je stabilan u poslednjih šest godina, pri čemu se svake godine registruje oko 500 novih NVO.

Osnovni zakon o NVO uglavnom je u skladu s međunarodnim standardima, dok su podzakonski akti koji su na snazi od 2014. godine doveli do direktnog mešanja države u unutrašnje poslove NVO. Sloboda okupljanja se uglavnom poštuje kada se radi o OCD, iako je samo mali broj njih organizovao mitinge ili proteste 2015. godine. Ne postoje ozbiljni problemi u vezi sa slobodom izražavanja aktivista civilnog društva, uprkos sporadičnim problemima u slučajevima kada je prijavljen pritisak zbog suprotnog mišljenja ili zbog kritikovanja državnih vlasti. Delovi drugih zakona pokrivaju relevantna pitanja za OCD u oblastima kao što su finansijsko izveštavanje, poreski i fiskalni tretman i olakšice, kao i zapošljavanje. U mnogim od ovih zakона ne tretiraju se specifične potrebe sektora, dok su postojeće poreske olakšice ili dvosmislene ili ne daju neki efekat u praksi, uključujući i olakšice koje se odnose na organizacije od javnog interesa. Nivo ispunjenosti poreskih obaveza od strane OCD veoma je visok, isto kao i broj spoljnih finansijskih revizija za OCD sa godišnjim prihodom preko 100.000 evra. U zakonima protiv pranja novca odstranjen je jedan broj veoma ograničavajućih odredbi za NVO, dok su neka ograničenja zadržana.

Najveći broj OCD registrovan je kao udruženje, ali pravne uslove za njihov najviši organ upravljanja ne poštuju sve. Manje od polovine OCD izjavljuju da imaju unutrašnja dokumenta za upravljanje, dok veće OCD imaju više uspostavljenih unutrašnjih pravila. Oko polovine OCD imaju internet stranice ili stranice na Fejsbuku gde mogu objavljivati relevantne informacije o svom radu. Uprkos činjenici da većina OCD ima mali broj zaposlenih ili ih nema uopšte, sektor civilnog društva ipak predstavlja važan generator zapošljavanja na Kosovu. Iako se ocenjuje da njihovo osoblje ima solidne kapacitete, OCD se suočavaju s prilično velikim izazovima u angažovanju kvalifikovanog osoblja. Za razliku od drugih sektora, broj zaposlenih muškaraca i žena u sektoru civilnog društva gotovo je izjednačen. Kratkoročno finansiranje rezultira nedovoljnim zadržavanjem osoblja. Umrežavanje unutar zemlje i komunikacija unutar sektora mnogo su razvijeniji od međunarodnog umrežavanja i komunikacije.

Članstvo građana u organizacijama civilnog društva ostaje nisko i deo je šire apatije građana prema građanskom životu na Kosovu. Izuzev nekoliko organizacija, mnoge OCD imaju

samo mali broj članova, uprkos tome što su u većini registrovane kao udruženja. Veća podrška je prisutna za specifična pitanja i teme u kojima je civilno društvo angažovano, dok više od polovine građana veruje civilnom društvu i misli da sektor dobro radi. Niski trendovi volontiranja ostaju nepromjenjeni, a među glavnim razlozima za to i dalje je nepovoljno okruženje za volontiranje. Ipak, civilno društvo ima više volontera nego plaćenog osoblja.

Finansiranje sektora ostaje stabilno. Dve trećine sektora deluje s manje od 10.000 evra godišnje, pri čemu polovina ove grupe nema nikakva finansijska sredstva. Strani donatori daju većinu finansijskih sredstava za sektor, iako se broj OCD koje primaju strane fondove smanjio. Zbog kratkoročnog finansiranja većina organizacija u sektoru nije u stanju da planira na duže od godinu dana. Učestvujući u konsultacijama sa donatorskim organizacijama kada je u pitanju definisanje prioriteta finansiranja stranih donatora, neke OCD imaju pravo glasa. Samo jedan mali deo sektora bio je uspešan u pristupu EU fondovima, pre svega zbog nedovoljnih kapaciteta većine OCD za apliciranje i za realizaciju projekata koje finansira EU. Manje OCD, pogotovo one aktivne na lokalnom nivou, uglavnom zavise od javnih fondova (sredstva iz državnog budžeta), čija dodela nije regulisana nijednim pravnim kriterijumom ili procedurom. Mali broj OCD može dobiti ugovore s državom za pružanje javnih usluga, dok su privatna davanja na niskom nivou, kako u rasprostranjenosti tako i u iznosima.

Kosovsko civilno društvo ima ograničen uticaj na pitanja koja se najviše tiču građana, kao što su privredni razvoj i vladavina prava. Interesantno je i čini se da civilno društvo ima kritičnije mišljenje o proceni svog uticaja u ovim oblastima negoli drugi van sektora. Veći uticaj se procenjuje u oblasti demokratizacije. Transparentnost i odgovornost ("polaganje računa") kao i vladavina prava jesu oblasti gde se civilno društvo smatra najaktivnijim. Civilno društvo održava dobru komunikaciju s javnim institucijama relevantnim za njihovu oblast delovanja, ali to ne prati odgovarajući pristup informacijama i uključivanje u javne konsultacije u procesu kreiranja politika. Dok su veće OCD izloženije procesu kreiranja politika, uticaj celog sektora je ograničen.

Civilno društvo na Kosovu još radi u veoma nepovoljnem spoljnom okruženju. Privreda Kosova ostaje nerazvijena i ne generiše značajnu zaposlenost. Stepen nezaposlenosti ostaje visok, dok su građani Kosova među najsiromašnjima u regionu. Slabi društveno-ekonomski uslovi na Kosovu rezultirali su velikim talasom migracija 2014. i 2015. godine. Nivo korupcije i stanje u oblasti vladavine prava smatraju se veoma nezadovoljavajućim. Uprkos završetku nadgledane nezavisnosti Kosova, Kosovo i dalje podleže nadležnosti stranih političkih, pravosudnih i vojnih organizacija. Početni napredak u vezi s međunarodnim priznavanjem Kosova odnedavno stagnira. Parlamentarni izbori 2014. godine i kasniji sporazumi sa Srbijom i Crnom Gorom doveli su do dugog razdoblja političke krize. Polarizacija političkog spektra blokirala je rad Skupštine Kosova tokom većeg dela poslednje dve godine. Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, Kosovo je obeležilo svoj prvi ugovorni odnos sa Unijom. Međutim, napredak u reformama u vezi s približavanjem EU ostaje ograničen. Političke partije koje vode lideri i nedovoljno su transparentne ne daju mnogo nade za napredak. Zadovoljstvo političkim usmerenjem zemlje opada, kao što opada i poverenje u glavne institucije Kosova. Uprkos navedenom, spremnost građana da se priključe javnim protestima opada, dok nivo međusobnog poverenja ostaje veoma nizak.

Uvod

Kosovski indeks civilnog društva (KICD) jeste redovna studija Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF) koja periodično ocenjuje stanje sektora civilnog društva na Kosovu. Studija nastavlja već uspostavljenu tradiciju KCSF-A u obezbeđivanju sveobuhvatnih informacija o sektoru civilnog društva na Kosovu, koja je počela sa Antologijom civilnog društva 2001. godine, Analizom mapiranja civilnog društva na Kosovu 2005. godine, CIVICUS Indeksom civilnog društva na Kosovu 2011. godine i Kosovskim indeksom civilnog društva za 2014. godinu. Ovim istraživanjem, koje se sprovodi svake druge godine, mere se glavne dimenzije sektora civilnog društva na Kosovu.

Metodologija studije se zasniva na prethodnim izdanjima Indeksa civilnog društva iz 2011. i 2014. godine. Izvršena su specifična prilagođavanja istraživačkih metoda, zarad najboljeg odnosa prema specifičnim karakteristikama civilnog društva na Kosovu. Metodologija obuhvata sekundarno istraživanje i pregled zakona, primarne ankete, diskusije u fokus grupama i analize podataka. Metodologija je konzistentna sa onom iz KICD 2014. godine, osim glavne promene u ovom izdanju koja se tiče uzorka za anketu organizacija, odnosno kriterijuma na osnovu kojih se smatra da je OCD aktivna. Uzorak za KICD 2014. obuhvatio je sve one OCD koje su u poslednje tri godine pokazale neki nivo aktivnosti (učešće u raznim sastancima, odgovaranje na imejlove itd.). Uzorak za KICD 2016. proširen je na sve one OCD koje su pozitivno odgovorile na poziv na intervju za ovu anketu, što je smatrano znakom njihovog postojanja. Ova promena je uvedena radi usklađivanja s najboljim međunarodnim standardima u vezi sa aktivnostima civilnog društva, kao i da bi studija imala veći obuhvat. Iako male, praktične posledice ove promene jesu veća uključenost manjih OCD u anketi, što je rezultiralo donekle drugačijim rezultatima za neke od pokazatelja.

Ankete su sprovedene krajem 2015. i početkom 2016. godine tako što su se prikupljale informacije za kalendarsku 2015. godinu. Studija odražava i druga relevantna dešavanja iz prvog dela 2016, kao što su promene zakona relevantnih za civilno društvo. KICD 2016. obuhvata sedam glavnih oblasti koje karakterišu rad sektora civilnog društva: strukturu sektora, pravni okvir, unutrašnje upravljanje i kapacitete, angažovanje građana, finansiranje, percepciju uticaja i spoljno okruženje za rad civilnog društva.

Uključivanjem detaljne elaboracije širokog spektra pokazatelja, ovaj izveštaj je predviđen da ga koriste eksperti, istraživači i profesionalci, kao i donosioci odluka u javnim institucijama, donatorske agencije i organizacije civilnog društva koje se bave sektorom civilnog društva. Da bi se dostigla što šira javnost van navedenih ciljnih grupa, rezultati KICD 2016. takođe su predstavljeni na drugim platformama, obuhvatajući i vizualizaciju više od 50 glavnih pokazatelja i seriju tematskih infografika koji će se objaviti 2016. i 2017. godine.¹

¹ Pristup onlajn platformi KICD 2016: www.kcsfoundation.org/index2016

Metodologija

Metodologija istraživanja Kosovskog indeksa civilnog društva 2016 (KICD) zasnovana je na kombinaciji metoda za različite komponente izveštaja, uključujući sekundarnu analizu i pre-gled zakona, sakupljanje primarnih podataka putem anketa i diskusija u fokus grupama, kao i statističke analize relevantnih podataka koje prikupljaju druge institucije.

Prvi korak, to jest sakupljanje primarnih podataka, obuhvatio je anketu organizacija (anketu OCD), uz učešće 101 OCD iz celog Kosova, kao i intervjuje „licem u lice“ u novembru i decembru 2015. godine. Da bi se proverili značajni aspekti razvoja civilnog društva, kao što su unutrašnje vođenje organizacija, kapaciteti apliciranja za fondove, realizacija programa i projekata, izvori finansiranja i slično, sprovedene su dve dodatne ankete – jedna sa 20 najvećih donatora za civilno društvo na Kosovu i druga sa šest mreža organizacija. Informacije o spoljnoj percepciji u vezi sa ulogom i uticajem civilnog društva prikupljene su anketom 50 spoljnih zainteresovanih aktera iz različitih oblasti relevantnih za sektor civilnog društva, uključujući: izvršne, zakonodavne i sudske institucije, javne institucije (javne pružaoce zdravstvenih usluga, osnovne škole, javne kulturne institucije), javna preduzeća, nezavisne agencije, opštine, privatni sektor, medije, akademiju i međunarodne razvojne partnerne. I na kraju, podaci o percepciji građana o civilnom društву, njihovoj praksi volontiranja i aktivizma u civilnom sektoru preuzeti su iz UNDP-ove ankete „Javni puls 9“,² putem koje je intervjuisan reprezentativni uzorak od 1.300 odraslih osoba širom Kosova.

Pregled zakonodavstva je zasnovan na Matrici za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva,³ kojom se godišnje nadgleda podsticajno okruženje za razvoj civilnog društva. Ova regionalna inicijativa članica Balkanske mreže za razvoj civilnog društva (BCSDN) svake godine nadgleda široki spektar standarda i pokazatelja, kako u zakonima tako i u praksi, svih elemenata koji čine okruženje za delovanje civilnog društva. KCSF sve to prati odnosno nadgleda od 2013. godine te je za ovu studiju upotrebljen znatan broj nalaza iz Izveštaja za Kosovo iz 2015. godine. Druga dešavanja s početka 2016. godine bila su deo dodatnog sekundarnog istraživanja kao i istraživanja zakona.

Posle završetka sekundarnog istraživanja, razmatranja zakona i preliminarne analize podataka navedenih anketa, identifikovane su glavne teme vezane za razvoj civilnog društva i obavljene su tri **diskusije u fokus grupama**. Jedna fokus grupa je održana sa OCD i mrežama OCD, jedna sa donatorskim agencijama i jedna sa slučajno izabranim građanima. Da bi se detaljno analizirale teme odabrane za diskusiju, tokom prve diskusije u fokus grupi odabrali smo manje OCD koje deluju na lokalnom nivou, a imale su poteškoća sa finansiranjem u poslednje dve godine, kao i domaće organizacije koje obezbeđuju podršku drugim OCD. Tokom druge diskusije u fokus grupi pozvali smo donatorske agencije koje rade blisko sa raznim OCD, dok su za treću diskusiju u fokus grupi pozvani građani različite starosne dobi, pola, obrazovanja i

² Anketa se sprovodi dva puta godišnje, s reprezentativnim uzorkom od 1.300 Kosovaca iz cele zemlje, čime se sakupljaju podaci o mišljenju i percepciji građana u vezi s radom Vlade i drugih javnih institucija Kosova, kao i o najnovijim političkim, privrednim i društvenim dešavanjima.

³ Više informacija o Matrici za praćenje može se dobiti na www.monitoringmatrix.net

profesija. U svakoj fokus grupi je približno učestvovalo 10 učesnika. U prvoj diskusiji u fokus grupi su učestvovale male OCD iz raznih regiona Kosova, kako urbanih tako i ruralnih. Informacije i podaci iz KCSF regrantiranja korišćeni su za određivanje njihovog iskustva i trendova finansiranja. Na osnovu toga su odabrane OCD koje su nedavno osnovane ili one koje su manje finansirane iz inostranstva. Grupu organizacija koje obezbeđuju podršku drugim OCD činilo je nekoliko domaćih OCD koje dele grantove civilnom društvu i koje takođe pružaju podršku u poboljšanju kapaciteta OCD, i na taj način su svakodnevno izložene potrebama OCD kao korisnika njihovih grantova. Kombinujući odgovore obe vrste organizacija, proverile su se informacije i diskusija iz dve različite perspektive, odražavajući tako ponudu i potražnju podrške. Za diskusiju fokus grupe donatora pozivnice su bile upućene donatorima s dugotrajnim prisustvom na Kosovu, kao i onima koji uopšteno pružaju dugoročniju podršku budući da oni imaju više iskustva i detaljne informacije o mnogim OCD. Za diskusiju treće fokus grupe pozvani su građani iz različitih oblasti života kako bi se razgovaralo o njihovom viđenju civilnog društva, kanalima informacija za sektor, inicijativama građana i očekivanoj ulozi civilnog društva u bavljenju njihovim problemima. Učesnici poslednje fokus grupe pažljivo su izabrani da bi se postigao balans u smislu pola, starosne dobi, profesije i geografske lokacije.

I na kraju, da bi se dobio uvid u okruženje u kojem rade organizacije civilnog društva na severu Kosova, u partnerstvu sa NVO „Aktiv“ izvršili smo kvalitativno istraživanje sa OCD iz ovog regiona Kosova. Istraživanje je sprovedeno kroz tri diskusije u fokus grupama s predstvincima OCD iz Zvečana, Leposavića, Severne Mitrovice i Zubinog Potoka. Ovo dodatno istraživanje na severnom delu Kosova izvršeno je kako bi se ispitalo da li različiti društveno-politički kontekst ovog regiona takođe rezultira i u značajnim razlikama u civilnom društvu.

Uzorak za anketu OCD odabran je iz NVO registra Departmana NVO pri Ministarstvu javne uprave u kojem je evidentirano ukupno 8.112 domaćih i 457 stranih i međunarodnih organizacija. Da bi se prikupila sveobuhvatna i reprezentativna informacija o sektoru u smislu njegove veličine, oblasti delovanja, godinama u sektoru i geografskoj distribuciji OCD, koristila se metodologija stratifikovanog slučajnjog uzorka. Anketni uzorak je odabran tako što su se pratila dva koraka:

- 1) Određivanje ciljeva za stratum/ciljanu kategoriju: 10 velikih i dobro utemeljenih OCD,⁴ 5 međunarodnih OCD, 5 OCD iz srpske zajednice i 5 OCD iz drugih etničkih zajednica (nealbanskih i nesrpskih). Da bi se osigurala geografska zastupljenost organizacija, iste su takođe podeljene na osnovu regiona i to na sledeći način: najmanje 15 OCD iz Prištine i najmanje 10 OCD iz drugih glavnih regiona Kosova. Osim toga, u svakom regionalnom poduzorku najmanje jedna OCD odabrana je za uzorak iz manjih opština ili iz ruralnih sredina da bi se dobila informacija o razlikama s kojima se suočavaju u svom svakodnevnom radu. Uzorci OCD iz srpske zajednice uzeti su iz većinski srpskih opština: Severna Mitrovica, Zvečan, Leposavić, Gračanica i Štrpc;

⁴ Za svrhu uzorkovanja, za dobro utemeljene organizacije smatrane su one OCD koje imaju održivi trend finansiranja, osoblje s punim radnim vremenom, specifične oblasti rada i stalno izlaganje u javnoj sferi unutar svojih oblasti rada.

2) Slučajni odabir OCD unutar svakog stratuma/kategorije vršen je na osnovu liste registrovanih NVO. Zbog velikog broja neaktivnih OCD iz javnog registra NVO, ista metodologija uzorkovanja ponovljena je nekoliko puta, do kompletiranja krajnjeg broja planiranog za anketu. To je urađeno dodeljivanjem slučajnih brojeva svakoj OCD u svakom stratumu i njihovim rangiranjem, intervjuisanjem OCD po redosledu (na osnovu određenog broja za dotični stratum) i odabiranjem naredne OCD u nizu, u slučaju da prethodno odabrana OCD nije odgovrila ili je bila neaktivna.

Slična metoda uzimanja uzorka korišćena je za Anketu spoljne percepcije, s nekoliko razlika u početnoj listi uzorka. S obzirom na to da nije postojala formalna baza podataka spoljnih zainteresovanih strana, istraživački tim je na početku sastavio listu kategorija i odredio približan broj ciljanih ispitanika za svaki stratum. Istraživački tim i ostalo osoblje KCSF-a predložili su za svaki stratum jedan broj pojedinačnih zainteresovanih strana. Ovi pojedinci su izabrani na osnovu tri specifična kriterijuma: 1) oni koji više sarađuju s civilnim društвом; 2) oni koji su aktivniji i koji se više čuju u svojim oblastima rada; 3) oni koji imaju manje kontakata s civilnim društвом. U okviru ove ankete, ispitanici su dolazili iz različitih sektora, kao što je Skupština Kosova i političke partije (4), Vlada Kosova (10), opštine (3), privatni sektor (8), mediji (8), akademski krugovi (5), sudstvo (2), nezavisne agencije (1), druge javne ustanove kao što su škole, bolnice itd. (4), javna preduzeća (2) kao i razvojni partneri i međunarodne organizacije (3).

Anketa razvojnih partnera (anketa donatora) sprovedena je sa svim stranim i međunarodnim donatorskim agencijama prisutnim na Kosovu koje finansiraju programe civilnog društva, dok je anketa mreža obuhvatila neke od najaktivnijih mreža na Kosovu, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou.

Cela anketa OCD realizovana je kao intervju „licem u lice“ u kućama ispitanika, pri čemu je svaki intervju trajao oko sat i po. Druge ankete su sprovedene pomoću onlajn platforme za anketu pod nazivom „*SurveyMonkey*“. Neki od ispitanika Ankete spoljnih percepcija lično su intervjuisani poшто nisu mogli da popune onlajn anketu.

Većina pitanja u svakoj od anketa bila je zatvorenog tipa, iako su u nekim specifičnim slučajevima obuhvaćena pitanja otvorenog tipa, na koja se odgovori teško mogu unapred kategorizovati. Upitnik ankete OCD sastojao se od 141 pitanja koja su se odnosila na teme opšte demografije, organizacijske strukture; upravljanja; finansijskog upravljanja; odgovornosti/polaganja računa; transparentnosti i fiskalnih olakšica; ljudskih resursa (uključujući volontere) i unutrašnjih kapaciteta; umrežavanja i unutarsektorske komunikacije; slobode udruživanja i pravnog okvira za rad civilnog društva; drugih osnovnih sloboda; infrastrukture za podršku; trendova finansiranja i izvora finansiranja; javnih fondova i ugovora s državom; nefinansijske podrške od strane države; pružanja usluga; privredne aktivnosti; filantropije; uključivanja civilnog društva u programiranje fondova stranih donatora; uticaja donatora na rad OCD; javnog zastupanja; saradnje s javnim ustanovama; pristupa informacijama i javnim konsultacijama; percepcije uticaja civilnog društva kao i spoljnog okruženja za rad civilnog društva.

Anketa spoljne percepcije sastojala se od 14 pitanja i odnosila se na teme percepcije uticaja civilnog društva; aktivnosti civilnog društva; poverenja u civilno društvo, finansiranja civilnog društva; učešća civilnog društva i uticaja na donošenje odluka kao i spoljnog okruženja za delovanje civilnog društva. Anketa donatora sastojala se od 35 pitanja i odnosila se na teme programiranja donatorskih fondova za civilno društvo i učešća OCD; mehanizma podrške OCD i vrste podrške; kapaciteta OCD; efektivnih politika za razvoj OCD i spoljnog okruženja za rad civilnog društva. Anketa mreža OCD sastojala se od 27 pitanja i pokrivala je sledeće teme: članstvo u mrežama i njihova struktura; mehanizmi podrške mreže za njene članice; kapaciteti članica; trendovi finansiranja članica; učešće u programiranju fondova stranih donatora i saradnja s javnim ustanovama.



Struktura civilnog društva na Kosovu

Iako ima više od 8.500 registrovanih NVO i nekoliko drugih neregistrovanih inicijativa, broj aktivnih OCD na Kosovu procenjuje se na oko 1.500. Tokom 2015. godine manje od 1.000 OCD imalo je neke finansijske aktivnosti ili zaposleno osoblje. Najveći deo sektora čine male OCD, kako u smislu finansijskih sredstava tako i prema broju zaposlenih.

Sektorom preovlađuju OCD sa sedištem u Prištini i drugim regionalnim centrima na Kosovu. Trend registracije novih NVO bio je stabilan zadnjih šest godina, pri čemu se svake godine registruje oko 500 novih NVO.

Jedno od pitanja na koje je najteže dobiti odgovor u vezi sa stanjem civilnog društva jeste broj OCD koje postoje u zemlji. Za to se mogu koristiti različiti kriterijumi koji daju i različite rezultate. Prvo, civilno društvo ne čine samo registrovane NVO, nego i druge vrste organizacija, kao što su neregistrovane inicijative. Drugo, čak i ako se usredsredimo samo na registrovane NVO, teško je oceniti da li je NVO aktivna. Međunarodni standardi ne zahtevaju dnevne aktivnosti da bi se jedna NVO smatrala aktivnom. Na osnovu Smernica Venecijanske komisije o slobodi udruživanja „duga neaktivnost (kao jedan od malobrojnih razloga za gašenje udruženja) teško će se utvrditi ako, na primer, ne protekne nekoliko godina od poslednjeg sastanka udruženja i ako se iznova propušta da se dostave izveštaji koje mogu tražiti nadležni organi.⁵ Bez sistematskih i pouzdanih podataka o sektoru civilnog društva na Kosovu, nemoguće je izračunati tačan broj OCD.

Podaci iz Javnog registra NVO pri Departmanu za NVO Ministarstva javne uprave⁶ pokazuju da je trenutno na Kosovu registrovano ukupno 8.112 domaćih organizacija i 456 međunarodnih ili stranih. Od ovog broja, 455 su sportski klubovi ili sportske federacije, dok su 7 njih verske organizacije. Uzimajući u obzir nekoliko neregistrovanih inicijativa i drugih tipova OCD, broj OCD je veći nego broj registrovanih NVO.

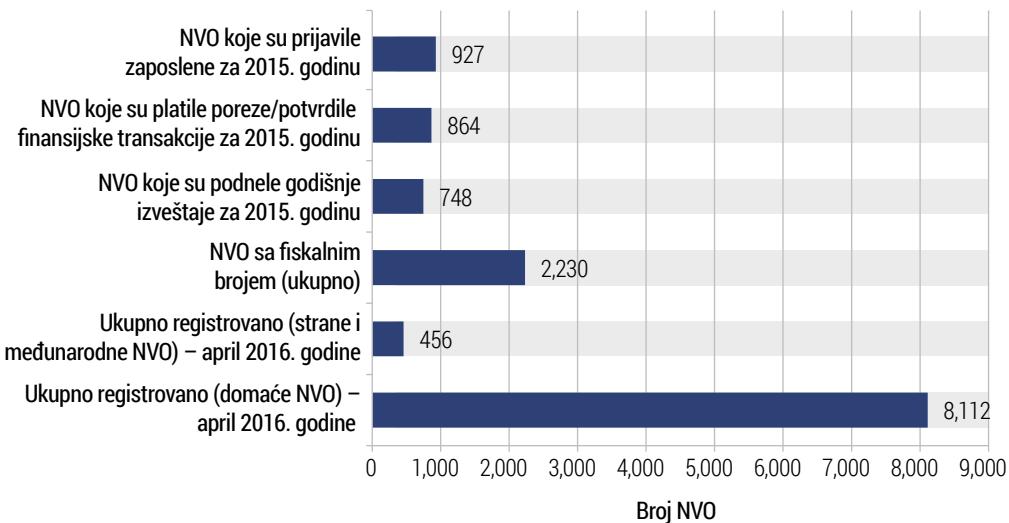
Od 8.500 registrovanih NVO nisu sve aktivne, dok mnoge od njih uopšte ne postoje. Pošto deregistracija NVO nije obavezna, mnoge od registrovanih u Javnom registru NVO prestale su sa aktivnostima bez formalne deregistracije. Podaci iz Poreske administracije Kosova (PAK) daju tačniju ocenu veličine sektora civilnog društva na Kosovu, iako ni ove cifre ne treba tumačiti kao konačne.

Imajući u vidu da ne postoji sistem za sveobuhvatno sakupljanje podataka o NVO, od PAK-a su dobijene različite kategorije podataka. Od 2009. godine, kada je uveden fiskalni broj na Kosovu, pa do kraja 2015. godine, fiskalni broj je izdat za 2.230 NVO, što je i preduslov za administriranje bilo kojeg poreza na Kosovu. Nadalje, tokom 2015. godine 748 NVO su dostavile PAK-u obavezne godišnje finansijske izveštaje,⁷ 864 NVO je platilo poreze ili je izjavilo da su imale neku vrstu finansijske transakcije, a 927 NVO je izjavilo da su imale zaposlene te godine.

⁵ „Smernice Venecijanske komisije o slobodi udruživanja“, 17. decembar 2014. godine. Pristupljeno 22. avgusta 2016. [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)046-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)046-e).

⁶ Podaci iz Registra NVO preuzeti su u aprilu 2016. godine.

⁷ Pun naziv godišnje izjave je CD – Obrazac za godišnju izjavu i plaćanje poreza na dobit preduzeća.



(Graf. 1: NVO u brojkama – Izvor: Registar NVO & PAK)

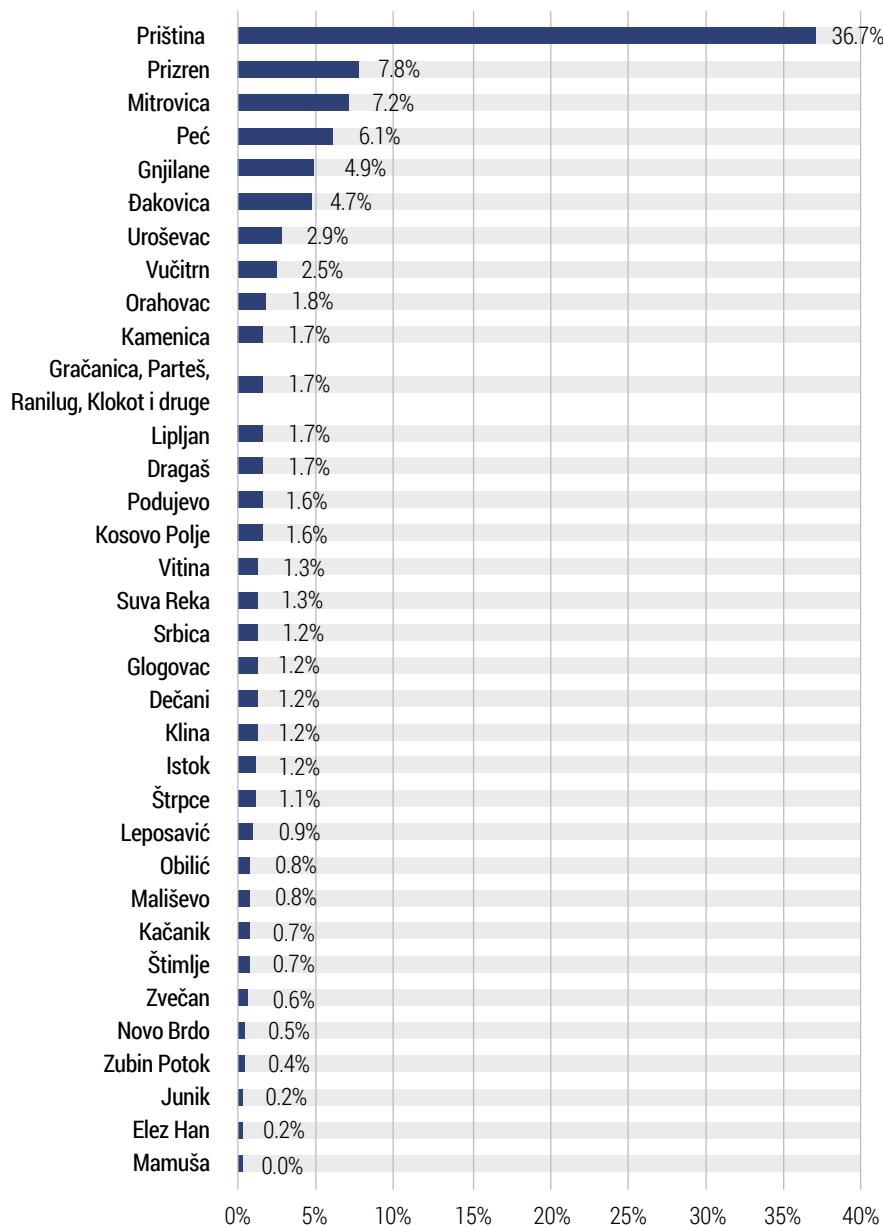
Ako se uzmu u obzir finansijske aktivnosti kao što su broj osoblja, plaćanje poreza ili prijavljivanje transakcija, broj aktivnih OCD na Kosovu nije veći od 1.000. Međutim, kako pokazuje i anketa OCD, oko jedne trećine OCD radi isključivo s volonterima, bez ijednog plaćenog radnika ili realizovane finansijske transakcije. Postoji i manji broj neregistrovanih inicijativa koje su deo sektora civilnog društva. Ako ovome broju dodamo nekoliko stotina volonterskih OCD i neregistrovanih inicijativa, broj aktivnih OCD na Kosovu, iako neprecizan, može se proceniti na 1.500.

Postoje samo dva pravna načina za registrovanje NVO. Većina domaćih NVO (96,2%) registrovana je kao udruženje, dok je 3,8% NVO registrovano kao fondacija. Među registrovanim fondacijama postoji samo jedna registrovana na osnovu početnog kapitala.⁸

Iako se Javni registar Departmana NVO ne ažurira redovno i obuhvata uglavnom informacije date tokom procesa registracije,⁹ ipak se iz ove liste mogu izvući neke karakteristike. Urbane sredine imaju najveću koncentraciju OCD. Kako je prikazano i u sledećem grafikonu, gotovo tri četvrtine registrovanih NVO nalazi se u većim regionalnim centrima Kosova (70,3%). Među njima, više od polovine se nalazi u Prištini (36,7% od svih registrovanih NVO).

⁸ Kosovska fondacija za civilno društvo i Evropski centar za neprofitno pravo. Pravna ocena i izveštaj o primeni kosovskog Zakona o slobodi udruživanja u nevladine organizacije. Izveštaj 2015, str. 10.

⁹ Kosovska fondacija za civilno društvo i Evropski centar za neprofitno pravo. Pravna ocena i izveštaj o primeni kosovskog Zakona o slobodi udruživanja u nevladine organizacije. Izveštaj 2015, str. 19.



(Graf. 2: Geografska distribucija NVO – Izvor: Registar NVO)

Iako se tokom procesa registracije traži od NVO da se izjasne o svojoj oblasti rada, Registar NVO je po ovome pitanju nepouzdan izvor informacija. Prema informacijama iz Registra, glavni tipovi aktivnosti (tj. kultura, obrazovanje, zaštita životne sredine, društveni razvoj i zdravlje) ili one aktivnosti koje se najmanje ističu (tj. u vezi sa osobama sa invaliditetom, istraživanja i analize) nisu nužno u skladu sa stvarnim stanjem. U ovom delu Registra NVO uočavaju se tri značajne karakteristike:

- 1) Navedene oblasti delovanja velikog broja NVO ne odgovaraju njihovim aktuelnim dnevnim oblastima aktivnosti: to je slučaj s velikim brojem NVO i najuočljiviji je prilikom njihovog apliciranja za fondove. Donatorske agencije i organizacije za regrantiranje istakle su pitanje OCD što apliciraju za projekte u oblastima koje nisu deo njihove misije to jest zvanične oblasti

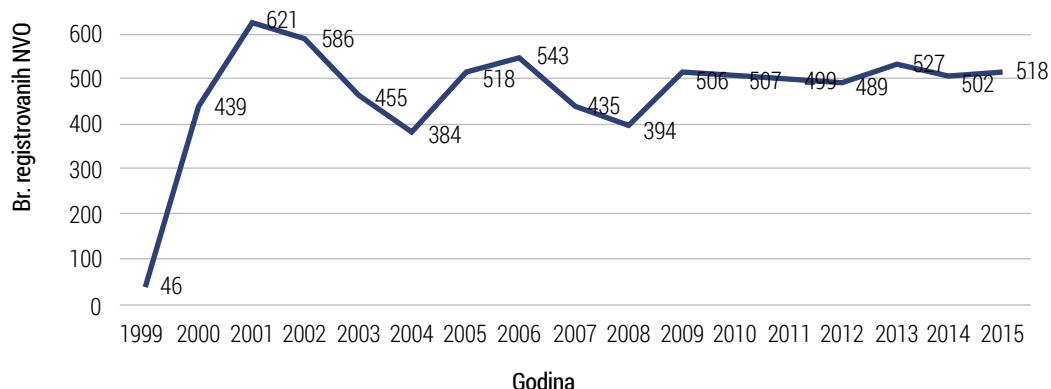
delovanja. Isti trend je potvrđen u diskusiji fokus grupe sa srpskim OCD na severnom delu Kosova.

2) Oblasti akivnosti deklarisane prilikom registracije uglavnom su prilično uopštene, da bi se omogućila potpuna fleksibilnost rada: ovo se uočava iz činjenice da većina OCD kategorizovanih kao „ostale“ u Registru NVO spadaju pod dvosmislenu kategoriju „društvo za društvo“. NVO se uvrštavaju u ovu kategoriju kada su njihova misija i oblast delovanja toliko uopšteni da se ne mogu staviti u neku specifičnu kategoriju.

3) Informacije prikupljene od Departmana za NVO nisu sistematične i ne daju pouzdane podatke o pravoj strukturi sektora: ovo se uočava ne samo poređenjem javnog registra NVO s javno dostupnim informacijama mnogih aktivnih OCD na Kosovu, nego i poređenjem s podacima onih koji direktno rade sa sektorom civilnog društva. Ilustracije radi, u javnom registru Departmana za NVO postoje samo dve NVO koje su se izjasnile da su njihova glavna oblast delovanja „prava manjina“. Istovremeno, KCSF je kroz grant šemu kojom upravlja u kratkom razdoblju primio aplikacije od 7 NVO koje su izjavile da su prava manjina njihova glavna oblast delovanja. Slični primeri se, između ostalog, mogu naći u oblasti evropskih integracija, transparentnosti i građanskog učešća.

Trend registracije novih NVO relativno je konstantan, pogotovo u poslednjih 6 godina. Dok su 1999. godine registrovane 46 NVO, ova cifra se 2001. godine popela na 621. Između 2001. i 2010. broj registracija oscilira, a u poslednje vreme se trend registracije stabilizovao, pa od 2009. do 2015. godine ima u proseku oko 500 novih NVO godišnje.

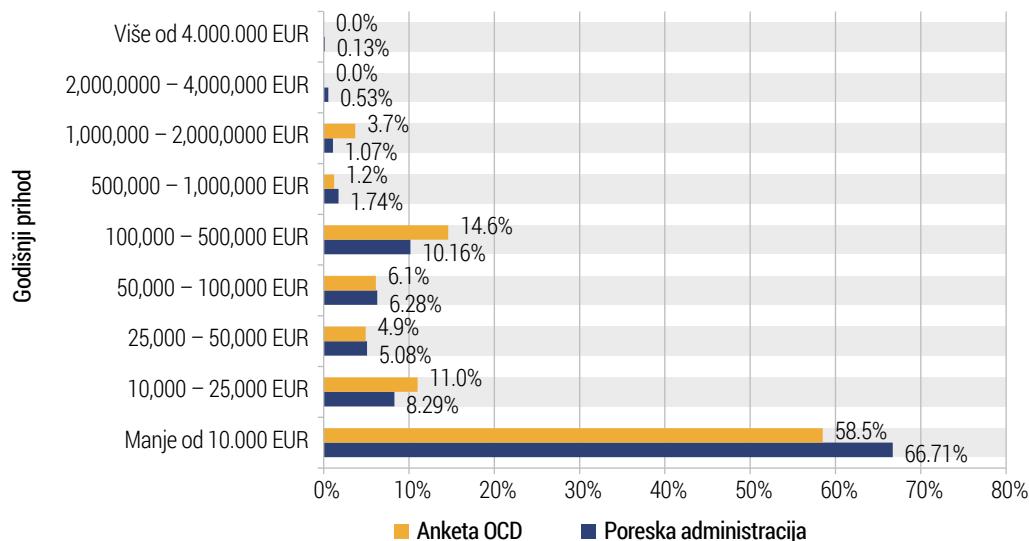
Što se tiče prekida registracije NVO, do 2015. godine samo 102 NVO su dobровoljno odlučile da se deregistriju.¹⁰



(Graf. 3: Trend registracije NVO po godinama – Izvor: Registar NVO)

¹⁰ Kosovska fondacija za civilno društvo i Evropski centar za neprofitno pravo. Pravna ocena i izveštaj o primeni kosovskog Zakona o slobodi udruživanja u nevladine organizacije. Izveštaj 2015, str. 31.

Analiza finansijskih podataka prikupljenih za anketu OCD i od PAK-a, pokazuje da veliki broj OCD radi bez finansijskih sredstava ili sa veoma skromnim iznosima. Oko 60% OCD imaju godišnji prihod manji od 10.000 evra, dok gotovo jedna trećina sektora nije imala nikakav prihod tokom 2015. godine. Druga najveća grupa OCD (oko 10%-15%) je 2015. godine imala godišnji prihod između 100.000 i 500.000 evra. Samo mali deo sektora (oko 4%) je 2015. godine prijavio godišnji prihod koji premašuje 500.000 evra. Značajno je naglasiti da za anketu OCD, 10.9% anketiranih OCD nije htelo dati odgovor na ovo pitanje pa nisu obuhvaćene u ovim obračunima.

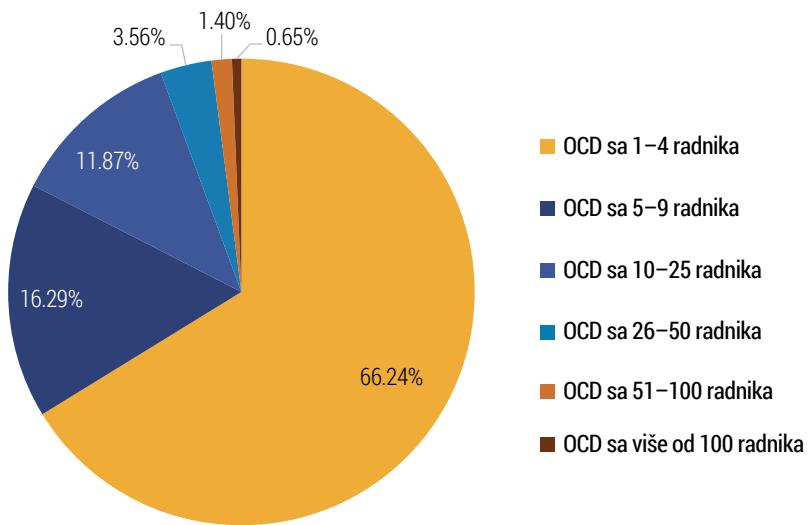


(Graf. 4: Godišnji prihodi OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD & PAK)

Civilno društvo godinama nije bilo obuhvaćeno podacima koje pripremaju različite državne institucije, posebno onim koji se odnose na ekonomsku vrednost sektora. U poslednje vreme KCSF je uspešno saradivao s Kosovskim penzijskim štednim fondom (KPŠF) i PAK-om u generisanju podataka koji bi obezbedili detalje o ekonomskoj vrednosti civilnog sektora na Kosovu. Međutim, u zavisnosti od izvora podataka, rezultati se razlikuju za iste pokazatelje. Ovo omogućava samo približnu procenu stvarnog stanja.

Prema KPŠF, ukupni broj individualnih doprinosa iz sektora NVO je bio 10.466 tokom 2015. godine. Od tog broja, 4.142 osobe su, osim u NVO, takođe radile i u drugim sektorima, dok su 3.329 osobe radile u jednoj NVO punih 12 meseci tokom 2015. godine. Pošto broj individualnih doprinosa može obuhvatiti iste osobe nekoliko puta (ako su primile nadoknade od različitih NVO), ovaj broj može biti veći od stvarnog broja onih koje rade u sektoru OCD. Podaci PAK-a daju precizniju brojku o broju osoba koje rade u OCD sektoru, i pokazuju da su NVO kao poslodavci prijavile 6.412 radnika 2015. godine.

Jedan deo OCD ima plaćene radnike, dok mnoge rade samo s volonterima, bez i jednog zaposlenog u organizaciji. Od onih OCD koje angažuju plaćeno osoblje, većina njih nema više od četiri radnika.



(Graf. 5: OCD koje su prijavile da imaju zaposlene u 2015. godini, prema broju zaposlenih – Izvor: PAK)



Pravni okvir

Osnovni Zakon o NVO uglavnom je u skladu s međunarodnim standardima, iaku su podzakonska akta, koja su na snazi od 2014. godine, rezultirala direktnim mešanjem države u unutrašnje poslove NVO. Sloboda okupljanja se, u načelu, poštuje kada se radi o OCD, pri čemu je samo jedan deo sektora organizovao skupove ili proteste tokom 2015. godine. Ne postoje ozbiljni problemi sa slobodom izražavanja aktivista civilnog društva, uprkos nekim sporadičnim slučajevima kada je prijavljen pritisak zbog ispoljavanja suprotnih stavova ili zbog kritikovanja državnih vlasti. Delovi drugih zakona pokrivaju pitanja relevantna za OCD u oblastima kao što je finansijsko izveštavanje, poreski i fiskalni tretman i olakšice, kao i zapošljavanje. Mnogi od ovih zakona ne sagledavaju specifične potrebe sektora, dok su postojeće poreske olakšice ili dvostručne ili ne daju neki efekat u praksi, uključujući i one za organizacije sa statusom od javnog interesa. Nivo ispunjavanja poreskih obaveza od strane OCD veoma je visok, kao što je visok i broj spoljnih (nezavisnih) finansijskih revizija OCD sa godišnjim prihodom većim od 100.000 evra. Jedan broj veoma ograničavajućih odredbi za NVO u zakonima protiv pranja novca jeste odstranjen, dok su neka ograničenja zadržana.

Sloboda udruživanja

Sloboda udruživanja jeste ustavno pravo, garantovano u članu 44 Ustava Kosova i određena u Zakonu 04/L-57 o slobodi udruživanja u NVO. Pravni okvir osigurava da svako može koristiti slobodu udruživanja bez obaveze da registruje organizaciju. Međutim, većina organizacija odlučuje da se registruje da bi dobila status pravnog lica i formalne pogodnosti koje idu uz to, kao što je mogućnost otvaranja bankovnog računa ili dobijanja fondova od donatora.

NVO se trenutno mogu registrovati u dva oblika: udruženje (sa članstvom) ili fondacija (na osnovu kapitala (imovine).¹¹ Udruženje mogu osnovati najmanje tri fizička ili pravna lica, dok fondaciju može osnovati jedna osoba ili se može oformiti putem testamenta. Ne postoji obaveza početnog kapitala ili minimuma finansijskih sredstava za osnivanje fondacije. Pravila za registraciju su, uopšteno gledano, jednostavna, procedura se ne naplaćuje, dok Departman za registraciju NVO treba da odgovori u roku od 60 dana.

Od 101 organizacije civilnog društva anketirane za potrebe ove studije, 18 registrovanih između 1. januara 2014. godine i kraja decembra 2015. pitano je o njihovom iskustvu i mišljenju u vezi s procesom registracije. Sve su izjavile da je odluka o registraciji bila dobrovoljna; polovina njih je izjavila da je procedura za registraciju bila laka; i nešto manje od polovine je reklo da su administrativne procedure za registraciju bile suvišne, da je registraciona procedura trajala mnogo više od 60 dana predviđenih zakonom i da procedura nije bila skupa. Samo jedna od intervjuisanih OCD izjavila je da je proces usvajanja za koji je bio nadležan Departman za registraciju NVO bio pod političkim uticajem.



(Graf. 6: Ocena procesa registracije NVO – Izvor: Anketa OCD (OCD registrovane 2014–2015. godine)

¹¹ Drugi oblici uživanja slobode udruživanja regulisani su relevantnim zakonima, kao što je Zakon o sindikatima, Zakon o političkim partijama, Zakon o udruženjima poslodavaca, Zakon o verskim zajednicama itd.

U praksi se procedura registrovanja OCD na Kosovu primenjuje uglavnom bez poteškoća i u određenom roku. Međutim, u nedavnoj studiji KCSF-a navodi se da se neke NVO suočavaju s poteškoćama tokom ovog procesa, uglavnom u vezi sa sadržajem statuta. Departman za NVO pruža model statuta svim zainteresovanim stranama, kao vodič za one koji nemaju kapacitet za sastavljanje specifičnog statuta za svoju NVO. Prema Departmanu za NVO, organizacije nisu obavezne da koriste ovaj šablon, i dovoljno je da njihov statut bude u skladu sa zakonom.¹² Ova studija pokazuje da većina dodatnih uslova Departmana za NVO nije imala pravnu osnovu, nego su zasnovani na razlikama u razumevanju modela statuta. Dotične NVO su primetile da se, umesto da se raspravlja sa Departmanom za NVO o spornim odredbama statuta, procedura registracije mnogo brže može završiti kad se odstrane ili prilagode „problematične“ odredbe u sopstvenim statutima, u skladu sa zahtevom Departmana za NVO.¹³ Tako, na primer, nezavisno od pravnih uslova da udruženje mogu osnovati tri člana, ovaj uslov se u praksi povećava na osam članova zbog liste od najmanje pet dodatnih članova koje zahteva Departman za NVO.¹⁴

Diskusije u fokus grupama na severnom delu Kosova pokazuju da srpske OCD prijavljuju, u načelu, pozitivno iskustvo s procesom registracije. Predstavnici OCD su naveli da je proces regularan, da je trajanje bilo u skladu s postojećim zakonima i da je osoblje odgovorno za proces registracije bilo spremno da pomogne u svakom trenutku. Najveći deo prepiske obavlja se preko imejlova, što je u velikoj meri olakšalo proces kad se uzme u obzir razdaljina između Mitrovice i Prištine.

Samo 5% anketiranih OCD izjavilo je da su se tokom 2015. godine suočile sa ograničenjem slobode udruživanja van interneta (udruženja, fondovi, građanske inicijative) i/ili preko interneta (forumi na internetu, Skajp, Fejsbuk itd.). Od ovih organizacija jedna je izjavila da *je imala iskustvo diskriminatorskog odbijanja i/ili ograničenja slobode udruživanja van interneta zbog pripadnosti određenoj grupi (npr. na osnovu pola, rase ili vere)*; jedna je prijavila *nadgledanje Skajp, Fejsbuk i drugih čat grupa*; dve su iskusile diskriminatorno *odbijanje i/ili ograničenje internet aplikacija, zatvaranje foruma, Fejsbuk grupa, itd.* dok su četiri navele da je bilo *uznemiravanja osoblja, članova, volontera i drugih lica angažovanih u organizaciji*. Pet odsto anketiranih OCD takođe je izjavilo da su se 2015. godine suočile sa državnim pritiskom ili nelegitim mešanjem u unutrašnje poslove organizacije. Najučestaliji način pritiska bio je *nelegitiman napad na organizaciju*, koji navode tri OCD. One su se suočile sa *ometanjem u prostorijama organizacije, to jest sa inspekcijom prostorija* (jedna OCD), *nerazumnoim ograničenjem aktivnosti organizacije* (jedna OCD) i *suvišnom kontrolom unutrašnjih pravila organizacije* (jedna OCD). Osim toga, jedna od anketiranih OCD izvestila je da se 2015. godine suočila s *politizacijom*, i s tendencijom osnivanja paralelnih struktura unutar organizacije.

Dok su navedeni slučajevi zasnovani na percepciji o mešanju u delatnost NVO, u razdoblju koje pokriva ovaj izveštaj bilo je slučajeva direktnog mešanja u poslove NVO, kako u pravnom

¹² Kosovska fondacija za civilno društvo i Evropski centar za neprofitno pravo. Pravna ocena i izveštaj o primeni Zakona Kosova o slobodi udruživanja u nevladine organizacije. Izveštaj 2015, str. 17.

¹³ Kosovska fondacija za civilno društvo i Evropski centar za neprofitno pravo. Pravna ocena i izveštaj o primeni Zakona Kosova o slobodi udruživanja u nevladine organizacije. Izveštaj 2015, str. 17.

¹⁴ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 14.

tako i u praktičnom smislu. Član 18 Administrativnog uputstva GRK – br: 02/2014 o registraciji i funkcionisanju NVO – predviđa mogućnost da Departman NVO suspenduje rad NVO uz pisano obaveštenje i obrazloženje ovlašćene institucije bezbednosti. Suspenzija može trajati najviše jednu godinu i obrazlaže se kada delatnosti NVO nisu u skladu s pravnim i ustavnim poretkom Republike Kosovo i međunarodnim pravom. Član koji predviđa uvođenje suspenzija i omogućava administrativnom organu da suspenduje rad NVO nije u skladu s primarnim zakonima. Uprkos zahtevima civilnog društva da se ovaj član izbriše, isti još ostaje na snazi i omogućava neopravdano mešanje države u unutrašnje upravljanje i delatnosti OCD.¹⁵ Na osnovu ove odredbe dogodili su se slučajevi mešanja države 2014. i 2015. godine. U septembru 2014. godine 14 NVO je dobilo suspenziju od jedne godine,¹⁶ dok je 2015. godine suspendovano 13 NVO.¹⁷ U anketi OCD 5,1% anketiranih OCD tokom 2015. godine suočilo se s državnim mešanjem u njihove unutrašnje poslove.

Bilo je izveštaja i o slučajevima mešanja trećih strana. U septembru 2015. godine jedna komercijalna banka je suspendovala bankarske račune jednog broja NVO, bez prethodnog obaveštenja i bez ikakve pravne osnove. Odgovorne državne institucije nisu bile u stanju da zaštite NVO od ovog mešanja.¹⁸

Druge slobode

Sloboda udruživanja je ustavno pravo i to po članu 43 Ustava, dok Zakon 03/L-118 o javnim okupljanjima garantuje svim građanima Kosova pravo da organizuju javna okupljanja i učestvuju u njima. Pravni okvir predviđa prethodno obaveštenje o javnom okupljanju, osim na onim mestima gde se ne zahtevaju dodatne mere sigurnosti. U slučaju kada relevantne vlasti ne daju odgovor u propisanom roku (48 sati pre javnog okupljanja), javno okupljanje se može održati bez ikakvog ograničenja. U slučaju da se ograničenja počnu primenjivati posle obaveštenja o javnom okupljanju, organizatori se mogu žaliti sudu putem brze procedure. OCD imaju ista prava i obaveze koji vrede za sve građane i druge pravne subjekte.

Anketa pokazuje da OCD nisu bile toliko aktivne u organizovanju okupljanja i da na okupljanjima koja su se održala nije bilo većih problema. Dvadeset dva posto anketiranih OCD izjavilo je da su 2015. godine organizovale skup, protest, marš ili performans na otvorenom. Većina ostalih organizacija, njih 86%, nije imalo nikakvih ograničenja, a 18% je organizovalo skup spontano, bez obaveštavanja državnih vlasti. Samo jedna organizacija je izjavila da je učestvovala u kontraskupu (tj. okupljanju protivničkih grupa na istom mestu i u isto vreme) i potvrdila da je kontraskup štitila policija.

¹⁵ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 15

¹⁶ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 14.

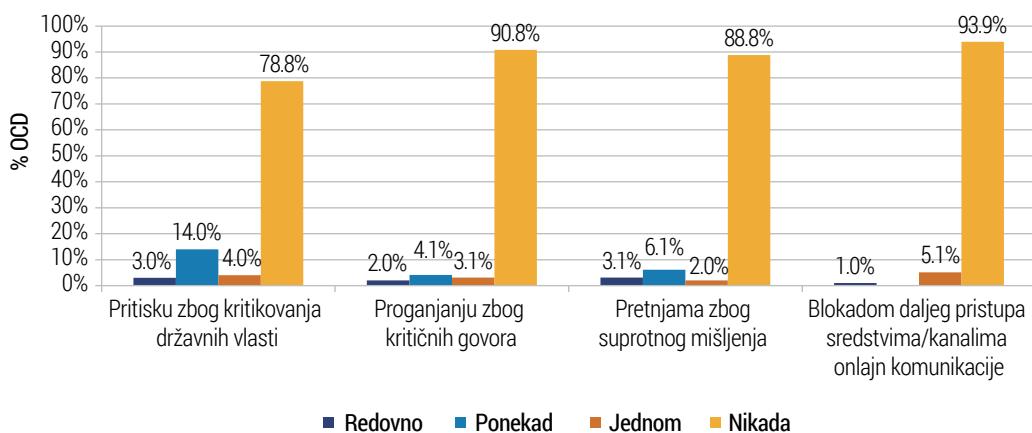
¹⁷ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 16.

¹⁸ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 16.

Samo jedna od anketiranih OCD koja je organizovala skup suočila se s neopravdanim sankcijama, pri čemu su organizatori skupa bili zbog toga zadržani. Neki od slučajeva gde je prijavljena policijska intervencija tokom 2015. godine jesu protest studenata protiv rektora Prištinskog univerziteta i protest Udruženja ratnih veterana u južnom gradu Kačaniku.¹⁹ S druge strane, osim okupljanja koja su organizovali aktivisti civilnog društva i OCD, većina okupljanja koja su organizovale političke partije u ovom razdoblju propratilo je nasilje, kako od strane policije tako i protestanata, kada su novinari takođe bili među napadnutima.

Četrdeset sedam odsto intervjuisanih ispitanika izjavilo je da su 2015. godine učestvovali na nekom protestu, bilo pojedinačno ili preko svoje organizacije. Više od polovine ovih ispitanika izjavilo je da nije bilo preteranih ograničenja u vezi s mestom i vremenom skupa (63%); policija nije koristila silu nad učesnicima (61%) i nije bilo ograničenja što se tiče učešća medija na protestu (63%). Trinaest posto ispitanika nije se složilo ni sa jednom od navednih izjava.

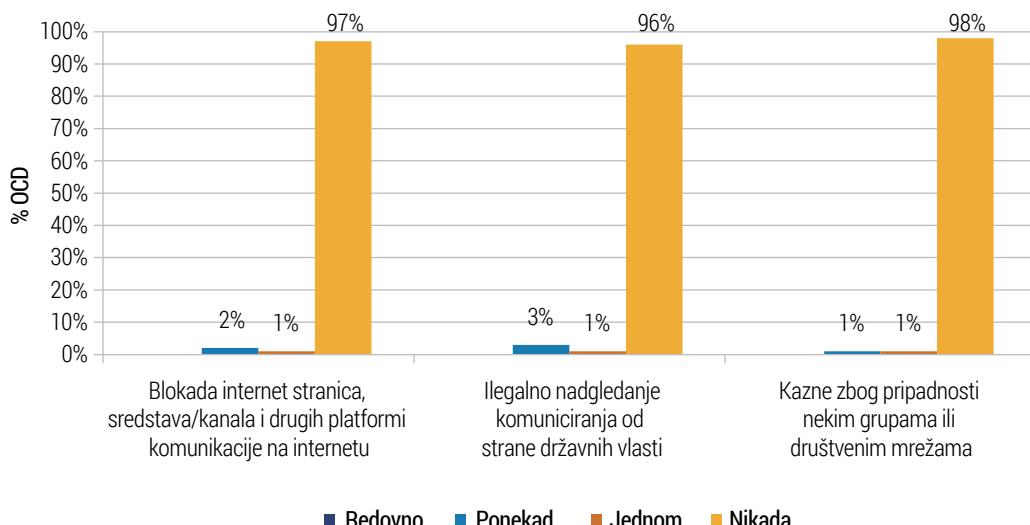
Na osnovu člana 40 Ustava, sloboda izražavanja je garantovana za sve, i može se ograničiti samo u slučaju da je to potrebno radi prevencije nasilja ili pak rasne, etničke ili verske mržnje. Anketa OCD pokazuje da civilno društvo na Kosovu, uopšteno, uživa slobodu izražavanja. Većina OCD je izjavila da se nije suočila ni s jednim nelegalnim ograničenjem, kao što je proganjanje građana zbog kritikovanja državnih vlasti (91%) ili blokada pristupa sredstvima ili kanalima komunikacije preko interneta (94%). Pritisak posle kritikovanja državnih vlasti i pretnje zbog toga što su članovi organizacije imali suprotna mišljenja čine se problematičnjima. Četrnaest posto intervjuisanih OCD izjavilo je da su se s vremena na vreme suočile s nelegalnim pritiskom zbog kritikovanja državnih vlasti, dok je 3% izjavilo da se suočavaju s redovnim pritiskom zbog kritikovanja državnih vlasti ili pretnjama povodom suprotstavljenih mišljenja.



(Graf. 7: Iskustvo OCD sa ograničenjem njihove slobode izražavanja – Izvor: Anketa OCD)

¹⁹ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 21.

Podaci pokazuju da su poteškoće sa slobodom izražavanja i slobodnim protokom informacija čak i manji; samo 2% OCD izjavilo je da ponekad imaju probleme s blokadom njihovih internet stranica, kanala ili drugih komunikacijskih platformi; 3% je izjavilo da državne vlasti ponekad nelegalno nadgledaju njihovu komunikaciju i 1% je izjavilo da su ponekad bile kažnjene zbog pripadanja specifičnim društvenim mrežama.



(Graf. 8: Iskustvo OCD sa ograničavanjem njihovih kanala komunikacije – Izvor: Anketa OCD)

Finansijsko izveštavanje

Od kosovskih NVO zahteva se ispunjavanje istih obaveza finansijskog izveštavanja kao i od drugih pravnih lica na Kosovu. Ovo obuhvata godišnje izveštavanje PAK-u kao i izveštavanje o plaćanju određenih poreza, kao što je porez na lični dohodak za njihovo osoblje (ako NVO ima osoblje), porez na dobit kompanije (ako NVO ispunjava uslove za plaćanje ovog poreza), porez na imovinu ili izdavanje prostora (ako NVO ima imovinu ili daje imovinu u zakup) itd. Uz to, NVO treba da plati deo penzijskog doprinosa za svakog zaposlenog. Opšti uslovi su identični s drugim preduzećima jer u pravnom okviru gotovo da nema nikakvih specifičnosti za ovaj sektor.

Jedina specifična obaveza povezana sa izveštavanjem NVO jeste godišnje izveštavanje organizacija od javnog interesa. Ova grupa NVO²⁰ dužna je da podnese narativne i finansijske izveštaje Departmanu NVO, što predstavlja uslov za očuvanje statusa organizacije od javnog interesa. Ako je godišnji prihod organizacije od javnog interesa veći od 100.000 evra, finansijskom izveštaju se mora dodati i izveštaj spoljne revizije.

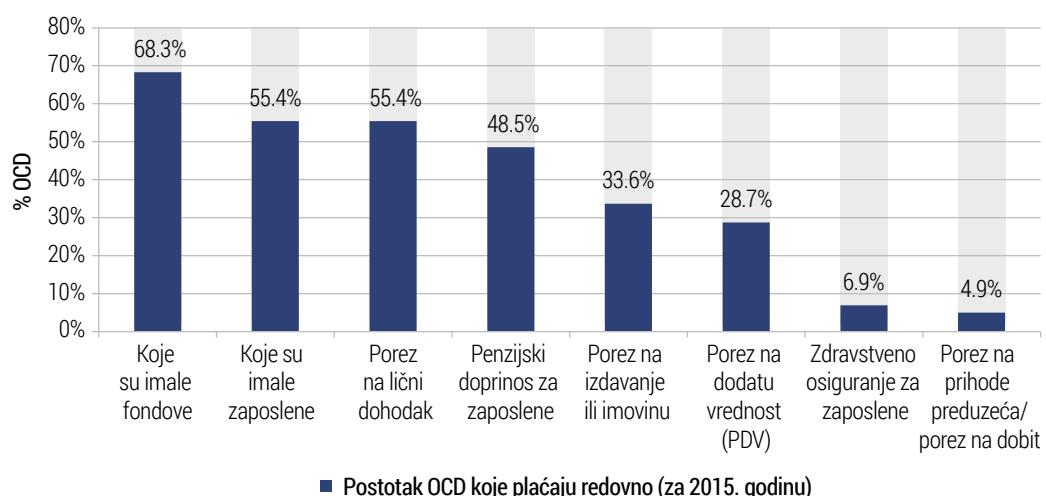
Dok je većina kriterijuma za izveštavanje vezana za postojanje određenih aktivnosti (tj. ako NVO nema nijednog radnika, ne plaća se porez na lični dohodak), godišnji izveštaj za PAK uslov je za sve registrovane NVO. Za 2015. godinu, 748 NVO je podnelo ovaj izveštaj.²¹

²⁰ U 2015. godini 247 NVO je imalo status organizacije od javnog interesa.

²¹ Službeni podaci Poreske administracije Kosova. 6. juli 2016. Godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

Pedeset pet odsto anketiranih NVO izjavilo je da plaća porez na lični dohodak, 49% plaća penzijske doprinose za njihovo osoblje, 34% plaća porez na izdavanje prostorija ili na imovinu i 29% plaća porez na dodatu vrednost (PDV), dok 49% plaća njihov deo penzijskog doprinosa kao poslodavac. Među onima koje ne plaćaju nijedan od navednih poreza, velika većina spada u kategoriju onih što ne sprovode aktivnosti za koje postoje poreske obaveze, kao što su volunteerske organizacije, organizacije koje nemaju prihode ili ne stvaraju prihode, organizacije koje nisu bile aktivne tokom poslednje godine, ili novoosnovane organizacije.

S druge strane, anketa pokazuje da zaposleni u sektoru civilnog društva u većini slučajeva ostaju bez socijalnog osiguranja. Dok je penzijski doprinos zakonska obaveza koji većina NVO plaća za svoje zaposlene, samo 7% anketiranih NVO izjavilo je da pokriva zdravstveno osiguranje za svoje osoblje. Uzimajući u obzir da ne postoji državno zdravstveno osiguranje, jedina dostupna mogućnost jeste privatno osiguranje. Zbog dominacije projektnog finansiranja u sektoru civilnog društva, mali broj OCD ima dovoljno finansijskih sredstava za plaćanje privatnog zdravstvenog osiguranja zaposlenima. Isti problem postoji i kada su u pitanju pogodnosti porodiljskog odsustva predviđene u Zakonu o radu na Kosovu,²² kao i s polovinom penzijskog doprinosa koji treba da plati poslodavac (u ovom slučaju NVO).



(Graf. 9: Finansijska aktivnost OCD i plaćanje poreza – Izvor: Anketa OCD)

Na postavljeno pitanje izveštavaju li uopšte Poresku administraciju Kosova, više od polovine anketiranih OCD reklo je da redovno izveštava Poresku administraciju (67%), 11% je izjavilo da ne izveštava redovno, dok je 22% kazalo da uopšte ne izveštava. Nepodudarnost između onih što smatraju da redovno izveštavaju i onih što su stvarno dostavili traženi godišnji izveštaj PAK-u (koji se zahteva nezavisno od toga imate li neku finansijsku transakciju ili zaposlenog), pokazuje prilično nizak nivo znanja o uslovima za izveštavanje. Takođe, samo jedan od anketiranih ispitanika je kazao da je prekršio pravnu odredbu tokom 2015. godine, potvrđujući tako nedovoljno znanje o ovoj oblasti.

²² Za više informacija o porodiljskom odmoru i NVO, molimo vas vidite „Challenges for civil society organizations in Kosovo in implementing Labour Law provisions on maternity leave“: http://kcsfoundation.org/repository/docs/19_03_2015_1341127_KCSF_Commentary_Maternity_Leave_in_CSO_sector.pdf

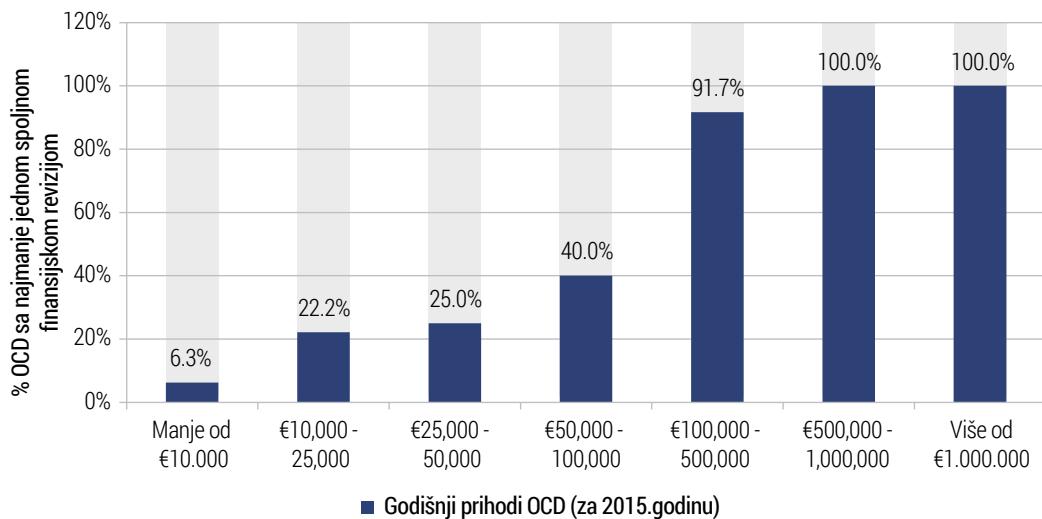
Izveštavanje, percepcija i iskustvo s PAK-om su različiti kod OCD u severnom delu Kosova. Jedan broj organizacija naveo je da je komunikacija jedna od najvećih prepreka u njihovom iskustvu s PAK-om. Pozivi PAK-a ne stižu uvek do OCD u ovome regionu. OCD takođe izveštavaju da službenici PAK-a ne govore srpski, i traže od predstavnika OCD da dođu nekoliko puta do Prištine, pre nego što uspeju da ispune svoje obaveze prema ovoj instituciji. Dok jedan broj OCD izjavljuje da pokriva samo PDV, neke druge su u diskusijama u fokus grupama rekle da plaćaju samo doprinose za svoje zaposlene. Čini se da su poreska dozvola i potvrda da su porezi plaćeni kao kriterijum za primanje donatorskih fondova efektivan mehanizam za ispunjavanje poreskih obaveza.

Finansijska revizija

Uporedo sa opštim pravnim uslovima za izveštavanje državnih vlasti, OCD koje imaju status od javnog interesa, s godišnjim prihodom većim od 100.000 evra, jedina su kategorija za koju se zahteva godišnja spoljna finansijska revizija njihovog finansijskog poslovanja. Slično kao i u prethodnim studijama, anketa OCD je došla do zaključka da ovu obavezu ispunjavaju i one OCD koje nisu obavezne da vrše spoljne finansijske revizije.

Anketa pokazuje da je samo četvrtina anketiranih OCD završila jednu ili više spoljnih finansijskih revizija tokom 2015. godine. Deset posto anketiranih OCD izvestilo je da je 2015. godine imalo jednu spoljnu finansijsku reviziju, dok je 7% imalo dve revizije. Iako se ovaj postotak može smatrati veoma niskim, uočava se da procenat organizacija bez finansijske revizije (76%) odgovara procentu OCD s godišnjim prihodom manjim od 100.000 evra (71,7%). Ako se uporede OCD koje su imale spoljnu finansijsku reviziju sa iznosima godišnjih prihoda za 2015. godinu, vidi se da više od 92% OCD koje su prijavile godišnje prihode veće od 100.000 evra ustvari su imale spoljnu finansijsku reviziju, a nekoliko većih su imale šest ili čak devet finansijskih revizija tokom 2015. godine.²³

²³ Dobro utemeljene OCD obično rade spoljnu finansijsku reviziju kako za celokupan rad OCD, tako i za velike projekte i programe koje realizuje.



(Graf. 10: OCD sa najmanje jednom spoljnom finansijskom revizijom, prema godišnjem prihodu za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD)

Podaci ankete takođe pokazuju da je veća verovatnoća da OCD koje su primile fondove od stranih donatora imaju spoljne finansijske revizije, dok je kod onih OCD što primaju fondove od domaćih ustanova ili opština verovatnoća za to manja.

Privredne delatnosti NVO

U traženju neophodnih finansijskih sredstava za finansiranje svojih tekućih aktivnosti OCD su slobodne da traže sredstva iz različitih izvora, a takođe ih mogu same stvarati iz sopstvenih privrednih aktivnosti. U realnosti, to se smatra jednim od najodrživijih tipova finansiranja, pošto omogućuje neophodnu fleksibilnost OCD u prilagođavanju sopstvenih fondova dinamičnim potrebama svojih ciljnih grupa i korisnika.

Pravni okvir omogućava da se OCD angažuje u privrednim delatnostima sve dok se prihodi iz tih privrednih delatnosti koriste za unapređenje misije OCD.²⁴ Dok vrsta i nivo privredne delatnosti nemaju ograničenja, postoje neke nedoumice kada se radi o poreskom tretmanu privrednih delatnosti OCD. Novi Zakon o porezu na prihode preduzeća, usvojen u septembru 2015. godine, nije promenio oslobođanje od poreza na dobit za odgovarajuće privredne delatnosti. Jedan broj različitih kriterijuma u ovome Zakonu stvara konfuznu pravnu situaciju za poresko tretiranje prihoda OCD iz privrednih delatnosti. Na osnovu Zakona i tumačenja poreskih vlasti, svi prihodi OCD iz privrednih delatnosti oporezuju se standardnim porezom na prihode od 10%, sem ako je privredna delatnost isključivo u vezi s javnom svrhom OCD i ostaje u okvirima razumnog nivoa prihoda.²⁵

²⁴ O slobodi udruživanja u NVO, Zakon 04/L-057, član 16. 4.

²⁵ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 24.

Uopšteno gledano, samo mali broj OCD obavlja neku vrstu privredne delatnosti; samo 17% intervjuisanih OCD izjavilo je da su vršile neku privrednu delatnost tokom 2015. godine. Neke od njih stvaraju prihode prodajom svojih usluga (gde klijent plaća za uslugu, npr. usluge istraživanja, usluge evaluacije, obuka za predloge biznis planova ili projekata, izdavanje poslovnih prostorija, davanje opreme u zakup itd. – 11% organizacija) ili prodajom proizvoda organizacije (5%). Tri četvrte ovih OCD izjavilo je da se nisu susrele ni sa kakvim preprekama u privrednim aktivnostima; 5 OCD se žalilo na komplikovane i neadekvatne procedure i rešenja poreskog sistema; 3 su se žalile na pravila nadgledanja i izveštavanja i 2 na mnogobrojne administrativne uslove i komplikovana računovodstvena pravila.

Nizak nivo znanja zakona o porezima takođe se potvrđuje kada se radi o poreskim olakšicama za OCD, pošto je polovina intervjuisanih OCD izjavila da ne zna procedure za poreske olakšice. Ostale OCD smatraju procedure za poreske olakšice komplikovanim ili komplikovanim do neke mere, dok ih samo 6,9% smatra jednostavnim.

Podsticaji za donatore OCD

Uopšte gledano, poreske olakšice za OCD i njihove donatore veoma su mala, uprkos nekim pozitivnim pravnim odredbama, pogotovo onim vezanim za privatne donatore. Novi Zakon o porezu na prihode preduzeća i Zakon o porezu na lični dohodak povećali su poreske olakšice za donacije preduzeća ili individualne donacije sa 5% na 10% od oporezivih prihoda, ukoliko su ove donacije za humanitarne, zdravstvene, obrazovne, verske, naučne, kulturne svrhe, zaštitu životne sredine i sportske svrhe. Kvalifikovani primaoci donacije jesu NVO i bilo koja druga nekomercijalna organizacija što direktno sprovodi aktivnosti u navedenim oblastima. Ova poreska olakšica omogućava se samo za odabran broj delatnosti od javnog interesa, mnogo manji nego što je lista delatnosti od javnog interesa predviđenih u osnovnom Zakonu za NVO. Kao rezultat, status od javnog interesa nema nikavu ulogu u dobijanju takvih olakšica, čineći fiskalne zakone nekonzistentnim sa definisanim statusom od javnog interesa u osnovnom Zakonu o NVO.

Po službenim podacima PAK-a, tokom 2015. godine samo je jedno preduzeće donator tražilo izuzeće od plaćanja poreza za donaciju datu OCD. Iznos ove donacije bio je 700 evra.²⁶

Rezultati ankete su slični i pokazuju da je tokom 2015. godine veoma mali broj OCD koristio poreske podsticaje. Najučestalija poreska olakšica (porez na dodatu vrednost, koji je prijavilo 9 OCD) u realnosti ne proizlazi iz statusa NVO nego je rezultat izuzimanja određenih stranih donatora (tj. EU fondova ili bilateralnih fondova). Ni NVO ni privatna preduzeća koja rade sa ovim stranim fondovima ne plaćaju PDV. Drugi poreski podsticaji prisutni su u izuzetno malom broju: po jedna OCD je izvestila da je koristila izuzeće od plaćanja poreza na izdavanje poslovnih prostorija ili poreza na imovinu, opštinskih poreza, carinskih poreza i olakšica za njihove privatne donatore.

26 Službeni podaci Poreske administracije Kosova, 6. juli 2016, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

| Finansijske olakšice | Broj organizacija koje su koristile poreske olakšice |
|---|--|
| Izuzeće od plaćanja poreza na dobit preduzeća | 0 |
| Izuzeće od plaćanja poreza na davanje u zakup/poreza na imovinu | 1 |
| Izuzeće od plaćanja poreza na dodatu vrednost (PDV) | 9 |
| Izuzeće od plaćanja opštinskih poreza | 1 |
| Izuzeće od plaćanja carinskih poreza | 1 |
| Poreske olakšice za privatne donatore organizacija | 1 |
| Poreske olakšice za pasivna ulaganja | 0 |

(Graf. 11: OCD koje su koristile poreske olakšice tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Anketa takođe pokazuje da OCD nisu dovoljno informisane o poreskim olakšicama za donatore: 57% anketiranih OCD izjavilo je da ne zna za poreske olakšice za donatore OCD, dok je 18% reklo da ne postoje poreske olakšice za donatore na Kosovu.

Status od javnog interesa

Zakon o slobodi udruživanja u NVO reguliše osnivanje i registraciju nevladinih organizacija bilo od javnog ili od zajedničkog interesa, da bi mogle raditi na ostvarenju legitimnog cilja koji nije protivan važećim zakonima na Kosovu. U načelu, NVO koje se osnivaju radi ostvarenja zajedničkog interesa u prvom redu se osnivaju da bi se zaštitili i unapredili interesi članova, što ne podrazumeva nužno javni interes. S druge strane, NVO od javnog interesa organizovane su i deluju da bi preduzimale, kao jednu od svojih glavnih aktivnosti, najmanje jednu od aktivnosti navedenih u ovom Zakonu, koje se smatraju da služe javnom interesu. Organizacije od javnog interesa imaju pravo na poreske i fiskalne olakšice u skladu sa odgovarajućim zakonom, izuzev onih koje su, u osnovi, takse za opštinske javne usluge.²⁷ Da bi se osiguralo da se olakšice koriste na pravi način, OCD imaju obavezu da godišnje izveštavaju Departman NVO, kako o njihovom finansijskom poslovanju tako i o aktivnostima.²⁸ NVO može aplicirati za dobijanje statusa od javnog interesa posle prvo bitne registracije ili kasnije.

Tokom 2015. godine, 247 NVO imalo je aktivan status od javnog interesa.²⁹ Od 1999. godine, kada je počeo proces registracije NVO, 496 organizacija je ovaj status izgubilo. Iako mnoge druge NVO rade u oblastima koje se smatraju kao one od javnog interesa, mnoge od njih odlučuju da ne apliciraju za ovaj status. Gotovo polovina anketiranih NVO koje nemaju status od javnog interesa izjavile su da je razlog za neapliciranje za taj status nepostojanje olakšica

²⁷ O slobodi udruživanja u NVO, Zakon 04/L-057, član 17. 4.

²⁸ O slobodi udruživanja u NVO, Zakon 04/L-057, član 18.

²⁹ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 15.

u praksi. Štaviše, trećina anketiranih OCD su odgovorile da ne znaju zašto nemaju taj status, dajući do znanja da možda nisu informisane o ovoj mogućnosti.

Dok osnovni zakon o NVO navodi odredbe putem kojih se garantuju poreske i fiskalne olakšice, u posebnim poreskim zakonima se predviđa samo mali broj olakšica. U teoriji, jedna od glavnih olakšica trebala bi biti poreska olaškica za privatne donatore koji daju donacije tim organizacijama. U realnosti, poreske olakšice koje proizlaze iz Zakona o porezu na prihode preduzeća i Zakona o porezu na lični dohodak nisu vezane za status od javnog interesa, nego za ograničeni broj aktivnosti od javnog interesa. Kao rezultat toga, olakšice se takođe daju za donacije drugim vrstama organizacija, ako su one aktivne u jednoj od navednih oblasti. Odredbe o privrednim aktivnostima veoma su dvosmislene i teško da u praksi proizvode neke efekte organizacijama od javnog interesa. Sa svega nekoliko olakšica vezanih za status i propraćenih striktnijim uslovima izveštavanja, status od javnog interesa više je postao pitanje prestiža negoli olakšica.



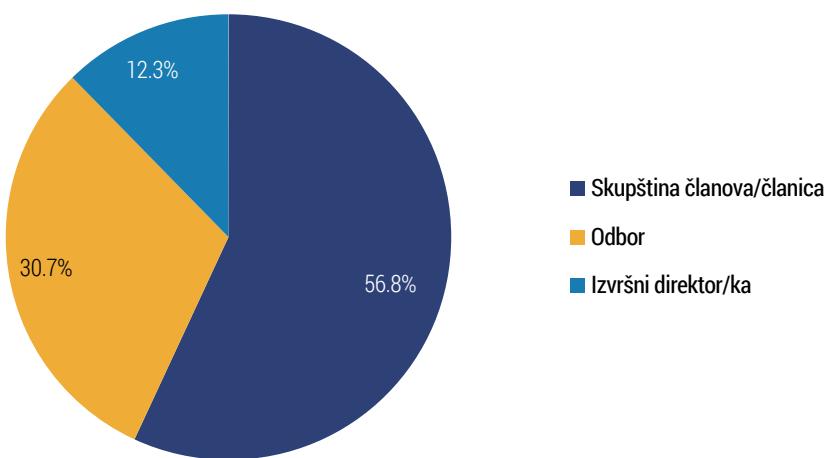
Unutrašnje upravljanje i kapaciteti

Ogromna većina OCD registrovana je kao udruženje, ali sve ne poštuju pravne kriterijume za najviši organ upravljanja. Manje od polovine OCD potvrđuje da imaju dokumenta kojima regulišu unutrašnje upravljanje, dok veće OCD imaju razvijenija unutrašnja pravila. Oko polovine OCD ima internet stranice ili strane na Fejsbuku gde mogu objavljivati relevantne informacije o svom radu. Sektor civilnog društva predstavlja značajan generator zaposlenosti na Kosovu, uprkos činjenici da većina OCD ima svega nekoliko zaposlenih ili ih nema uopšte. Iako se ocenjuje da njihovo osoblje ima solidne kapacitete, OCD se suočavaju s velikim izazovima u angažovanju kvalifikovanog osoblja. Za razliku od drugih sektora, broj zaposlenih muškaraca i žena u sektoru civilnog društva gotovo je izbalansiran. Kratkoročno finansiranje rezultira nedovoljnim zadržavanjem osoblja na njihovim radnim mestima. Umrežavanje unutar zemlje i komunikacija u okviru sektora mnogo su razvijeniji od međunarodnog umrežavanja i komunikacije.

Vodeći organi

Kosovski zakoni poznaju samo dve vrste NVO: udruženja i fondacije. Za ove vrste organizacija postoji nekoliko pravnih uslova u vezi s njihovim unutrašnjim upravljanjem. Kao organizacija sa članstvom, udruženje je obavezno da ima skupštinu članova kao najviši organ upravljanja, i ona se sastoji od svih članova udruženja. Najviši organ upravljanja fondacije jeste odbor direktora, kojeg imenuje osnivač(i) fondacije. Najviši organ upravljanja ima nekoliko zakonom propisanih rezervisanih ovlašćenja, kao što je usvajanje godišnjih izveštaja i godišnjih planova, promena statuta i osnivačkih akata, odabir najviših zvaničnika NVO kao i spajanje, podela ili prestanak NVO. Drugi opšti pravni uslovi o unutrašnjem upravljanju odnose se na sukobe interesa i zabranu angažovanja u političkim kampanjama i izborima.

Većina intervjuisanih OCD (90%) izjavilo je da su registrovane kao udruženje, dok su ostale rekle da su fondacije. Međutim, uprkos jasnim pravnim uslovima, oko 53% anketiranih OCD izvestilo je da je skupština članova njihov najviši organ, 35% je izjavilo da tu funkciju vrši odbor, dok je 12% reklo da tu odgovornost snosi direktor organizacije. Interesantan nalaz jeste da su obe vrste NVO navele druge najviše organe upravljanja od onih propisanih zakonom. Od svih anketiranih udruženja samo 56,8% je izjavilo da je njihov najviši organ upravljanja skupština članova, dok je 30,7% reklo da tu funkciju vrši odbor, a 12,5% da tu odgovornost snosi izvršni direktor. Kod fondacija, 20% je izjavilo da je njihov najviši organ upravljanja skupština članova. Većina OCD kod kojih se najviši organ upravljanja razlikuje od onih propisanih zakonom, jesu manje OCD na nivou zajednice, međutim, ovaj fenomen je takođe prisutan i kod dobro utemeljenih kao i međunarodnih organizacija. Slični rezultati su utvrđeni i u Kosovskom indeksu civilnog društva za 2014. godinu, gde je 60% udruženja izjavilo da je skupština članova njihov najviši organ upravljanja.³⁰

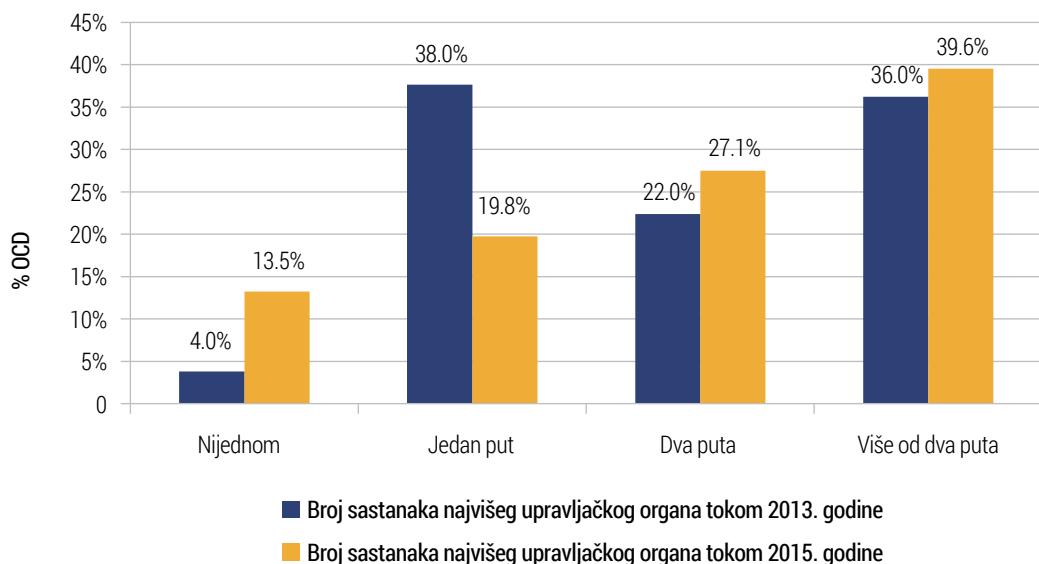


(Graf. 12: Najviši organi upravljanja prema navodima udruženja – Izvor: Anketa OCD)

³⁰ Kosovski indeks civilnog društva. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo, 2014, str. 14.

Donošenje odluka

Zakonom je propisano da se najviši organ upravljanja NVO sastaje najmanje jednom godišnje da bi se usvojili godišnji izveštaji za prethodnu godinu i godišnji planovi za iduću godinu. Anketa pokazuje da je ogromna većina OCD (86.5%) ispunila ovu obavezu, pri čemu su dve trećine čak i prevazišle ovaj uslov, održavajući tokom 2015. godine dva ili tri sastanka najvišeg upravljačkog organa. Međutim, oko 14% anketiranih OCD izjavilo je da se njihov najviši upravljački organ nije sastao nijednom tokom 2015. godine. Ova cifra predstavlja blagi rast u odnosu na onu u Kosovskom indeksu civilnog društva za 2014. godinu, kada je samo 4% anketiranih OCD izjavilo da nisu ispunile ovu pravnu obavezu. Razlika ne predstavlja iznenadjenje, budući da je u anketu za 2015. godinu bio uključen veći broj manjih i manje aktivnih OCD.



(Graf. 13: Učestalost sastanaka najviših organa upravljanja tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Iako zakonom nije propisano, podela vlasti je široko prihvaćena praksa u sektoru civilnog društva. To podrazumeva da izvršno osoblje, tj. izvršni direktor, ne treba da bude deo odbora direktora fondacije. Većina fondacija primenjuje ovo načelo, pošto je 77% njih izjavilo za anketu da nijedan član odbora nije zaposlen u organizaciji. Međutim, 14% anketiranih OCD izjavilo je da je njihov izvršni direktor član odbora, dok je 7% njih navelo da su drugi članovi odbora zaposleni u organizaciji.

Na pitanje ko donosi glavne odluke u organizaciji, nalazi ankete pokazuju da mnogi lideri organizacija nemaju dovoljno znanja o ulogama i odgovornostima najvišeg organa upravljanja u organizaciji. Među udruženjima, 41% je izjavilo da glavne odluke u njihovoj organizaciji donosi odbor, dok je 40% njih reklo da te odluke donosi Skupština članova. Samo mali broj organizacija registrovanih kao fondacije odgovorio je na ovo pitanje; od njih devet, šest je izjavilo da glavne odluke u njihovoj organizaciji donosi odbor, jedna je izjavila da te odluke donosi izvršni direktor, dok su dve navele da te odluke donosi osoblje organizacije.

Ovi nalazi pokazuju da uprkos malom broju pravnih uslova o unutrašnjem upravljanju, znatan broj OCD na Kosovu još ima potrebe za povećanjem razumevanja uslova i načela unutrašnjeg upravljanja.

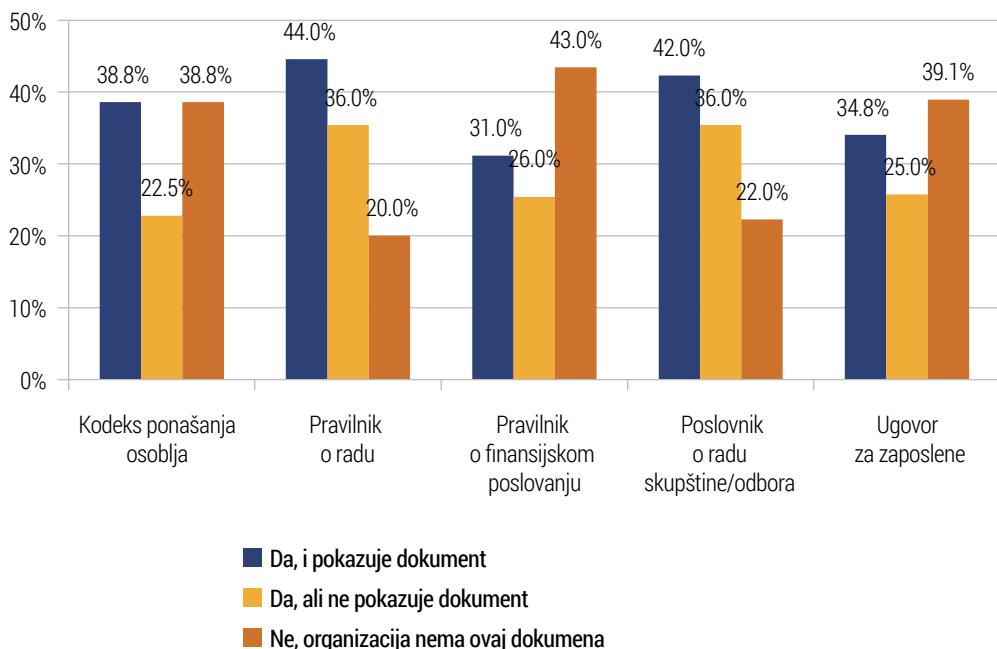
Unutrašnja dokumenta i transparentnost

Nivo unutrašnjeg regulisanja OCD zavisi od veličine organizacije i vrste delatnosti kojom se bavi. Od dobro utemeljene organizacije s većim budžetom i više zaposlenih očekuje se da ima formalnija dokumenta i procedure za svoje dnevne aktivnosti, dok manje organizacije nemaju potrebe da za svoj rad uspostavljaju teške i birokratske procedure. Nekoliko pitanja iz ankete organizacija bacilo je više svetla na situaciju s nivoom formalnih dokumenata i stepen ispunjenja drugih obaveza sektora civilnog društva na Kosovu.

Veliki broj anketiranih OCD izjavio je da nema kodeks ponašanja za svoje osoblje (39%), dokument koji reguliše finansijsko poslovanje (43%) ili ugovore za zaposlene (39%). Dvadeset posto je izjavilo da nema pravilnik o radu, a 22% da nema poslovnik o radu skupštine. Veliki broj organizacija koje izjavljuju da imaju specifične dokumente, nisu ih dale na uvid anketarima tokom ankete: 39% je pokazalo kodeks ponašanja za osoblje, 44% pravilnik o radu, 31% pravilnik o finansijskom poslovanju, 42% poslovnik o radu skupštine članova/odbora i 35% je dalo na uvid šablon ugovora za zaposlene.

Ako se pregledaju i uporede svi ispitanici, vidi se da nivo formalizacije i posedovanja unutrašnjih dokumenata odgovara veličini organizacije civilnog društva. Većina onih što nemaju unutrašnja dokumenta ili ih nisu pokazali, ubrajaju se u kategoriju malih OCD u smislu godišnjeg prihoda i broja zaposlenih.

Ove nalaze potvrđuju i podaci o nivou izveštavanja PAK-u. Većina ovih OCD nije imala fondove ni zaposleno osoblje tokom 2015. godine, što se ogleda u tome da 11% OCD izjavljuje da ne izveštava redovno, a 22% da uopšte ne izveštava PAK.



(Graf. 14: Postojanje unutrašnjih dokumenata – Izvor: Anketa OCD)

Sa unapređenjem tehnologije i IKT-a, od OCD se očekuje da sve više koriste nove metode da bi komunicirali o svom radu s korisnicima i opštom javnošću. Dok veće OCD mogu pokriti troškove dizajniranja i održavanja posebne internet stranice, one manje mogu umesto toga da koriste besplatne društvene platforme. Rezultati ankete pokazuju da postoji znatan prostor za poboljšanja, u smislu olakšavanja pristupa javnosti informacijama o radu OCD. Od 101 anketirane NVO 28,7% ima i službenu internet stranicu i najmanje jednu stranicu na društvenoj mreži; 19,7% ima ili Fejsbuk stranicu ili službenu internet stranicu, dok 51,5% nema ni jedno ni drugo. Dodatne stranice na drugim društvenim mrežama, pored stranice na Fejsbuku, ima pet odsto OCD.

Osoblje

Sektor civilnog društva radi sa znatnim iznosom finansijskih sredstava i zapošljava veliki broj ljudi. Uprkos tome, država ne prepoznaje ekonomsku vrednost sektora i ne odnosi se prema potrebama sektora na adekvatan način u zakonima i politikama.

Važeći zakoni nemaju posebne odredbe o OCD, za koje važe isti uslovi kao i za druge poslodavce. U teoriji, jednak tretman bi se mogao smatrati kao dobra stvar za sektor. Međutim, zbog velikog broja specifičnosti sektora, posebno onih vezanih za načine njegovog finansiranja, posebne potrebe se ne tretiraju na adekvatan način. Takav primer su odredbe o porodiljskom odsustvu, koje su obavezne za sve poslodavce, a prilično su problematične za OCD. Drugi izazov koji OCD identificuju, u vezi s radnim zakonodavstvom, jesu ugovori na osnovu

projekata za njihovo osoblje, koji ne pokrivaju nužno sve moguće pogodnosti za osoblje koje se garantuju Zakonom o radu, pogotovu one vezane za trajanje zaposlenja.³¹

Slično tome, OCD nisu deo državnih programa za podsticanje zapošljavanja. Samo 5 anketiranih OCD su tokom 2015. godine bile korisnice programa zapošljavanja koje je podržala država. Ostalih 95% organizacija izjavilo je da nisu imale koristi od ovih programa zbog toga što: *postojeći programi nisu namenjeni OCD (18%), tokom 2015. godine nisu zapošljavale novo osoblje (36%); nisu upoznate s vladinim programima zapošljavanja (41%)*.

Sistematsko sakupljanje i objavljivanje podataka vezanih za civilno društvo koje obavljaju javne institucije nedovoljno je. Ipak, posle zahteva KCSF-a, KPŠF i PAK su dali na uvid neke podatke o zapošljavanju u OCD. Uprkos različitim brojevima iz ova dva izvora i nedovoljno detalja o vrsti zaposlenja, evidentno je da sektor civilnog društva generiše znatan broj radnih mesta i da na Kosovu zapošljava ideo radne snage vredan spomena. Na osnovu podataka KPŠF-a tokom 2015. godine OCD na Kosovu su platile penzijski doprinos za 10.466 pojedinača.³² Sa 285.914 aktivna osiguranika tokom 2015. godine,³³ iz sektora civilnog društva dolazi 3,66% od ukupnog broja osiguranika KPŠF-a. Od ovog broja 3.329 osiguranika je bilo zaposleno u OCD celih 12 meseci 2015. godine, dok je 4.142 imalo i druga angažovanja osim onih u organizacijama civilnog društva.³⁴ Na osnovu PAK-a 927 OCD je izjavilo da su tokom 2015. godine zaposlike 6.412 lica.³⁵ Nijedan od navedenih izvora nije mogao dati detaljne podatke o zaposlenima s punim radnim vremenom, sa skraćenim radnim vremenom ili onima angažovanim na posebnom zadatku.

Geografska distribucija pojedinačnih osiguranika iz sektora civilnog društva jeste, uopšteno gledano, u skladu sa geografskom distribucijom registrovanih NVO. Priština se nalazi na vrhu liste sa gotovo 40% osiguranika. Drugi na listi je region Prizrena (12,7%), Mitrovice (11,8%), Peć (9,4%), a zatim slede ostali regionalni centri Kosova. Iako podaci primljeni od KPŠF-a nisu podeljeni po konkretnim opštinama, u diskusijama fokus grupa sa OCD sa severa Kosova izneto je da neke OCD iz ovog regiona takođe pokrivaju druge opštine uglavnom naseljene kosovskim Srbima.

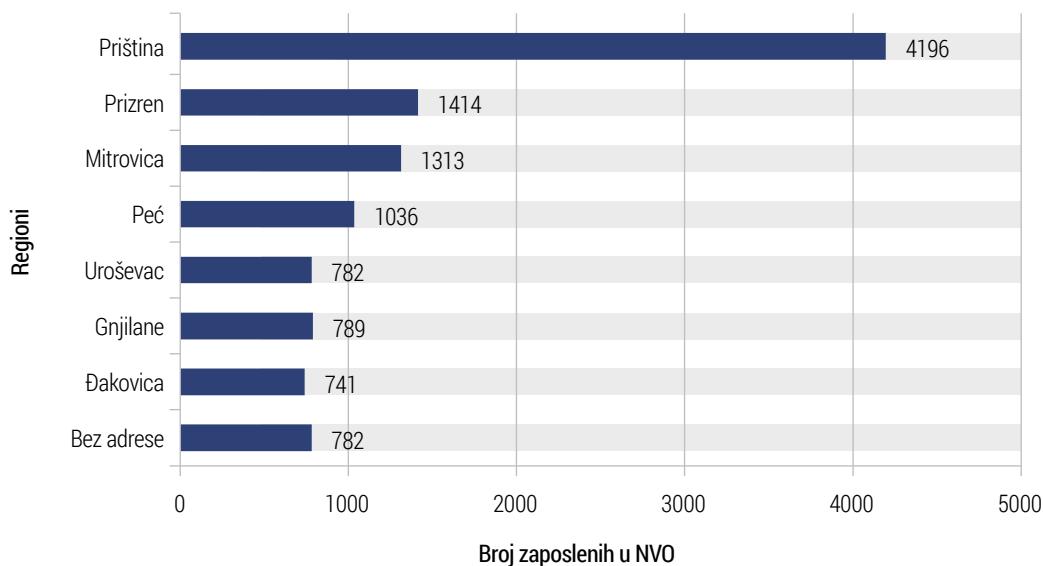
31 Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 32.

32 Podaci iz Kosovskog penzionog štednog fonda, 25. maj 2016. godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

33 Hatipi Vérshim i Jeton Demi. Godišnji izveštaj 2015. Izveštaj. Kosovski penzionalni štedni fond, 2016.

34 Službeni podaci Kosovskog penzionog štednog fonda, 25. maj 2016. godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

35 Službeni podaci Poreske administracije Kosova, 6. jul 2016. godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.



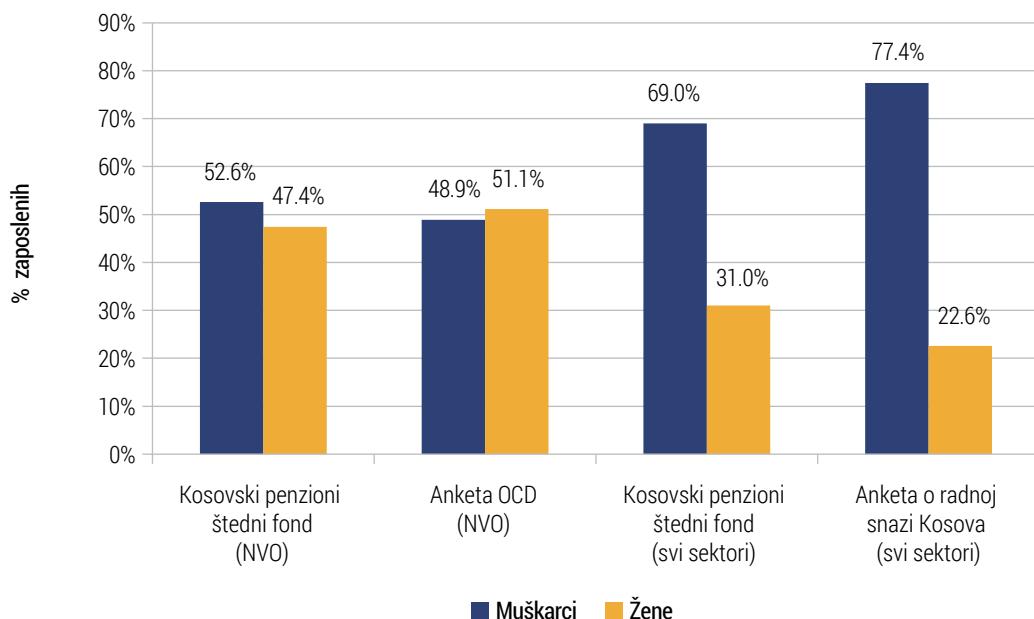
(Graf. 15: Geografska distribucija zaposlenih u NVO – Izvor: KPŠF)

Za razliku od drugih sektora zapošljavanja na Kosovu, kako javnih tako i privatnih, prisutan je pozitivan trend u civilnom društvu u vezi s polnom strukturom radne snage u sektoru. U izveštaju KPŠF-a za 2015. godinu vidi se da je ukupan broj osiguranika po polu 69% prema 31% u korist muškaraca,³⁶ dok Anketa o radnoj snazi Kosova pokazuje čak i veću razliku u korist muškaraca (77,4% prema 22,6%).³⁷ Zastupljenost polova u civilnom društvu gotovo je izbalansirana; na osnovu izveštaja KPŠF-a za 2015. godinu, ovaj odnos je 52,6% prema 47,4% u korist muškaraca,³⁸ dok je na osnovu ankete OCD taj odnos 49% prema 51% u korist žena.

³⁶ Hatipi Vérshim i Jeton Demi. Godišnji izveštaj za 2015. godinu. Kosovski penzioni štedni fond, 2016. Dostupan na: http://www.trusti.org/wp-content/uploads/2016/05/AR2015_eng.pdf

³⁷ Statistička agencija Kosova, rezultati Ankete o radnoj snazi Kosova za 2015. godinu. Jun 2016, str. 10. Dostupan na: <https://ask.rks-gov.net/en/lm?download=1636:results-of-the-kosovo-2015-labour-force-survey>

³⁸ Službeni podaci Kosovskog penzionog štednog fonda, 25. maj 2016. Godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.



(Graf. 16: Osoblje u sektoru civilnog društva i drugim sektorima 2015. godine, po polu – Izvor: KPŠF)

Uprkos opštoj izbalansiranoj zastupljenosti u civilnom društvu, ukrštanje rezultata ankete OCD³⁹ pokazuje da su žene nešto manje zastupljene u strukturama upravljanja organizacija civilnog društva, dok je njihovo učešće na nivou skupštine članova i odbora organizacija na izrazito niskom nivou.

Takve razlike između sektora ne postoje kada se radi o prosečnim prihodima. Iako zbog nepostojanja sistematskog sakupljanja podataka ima sličnih poteškoća u ocenjivanju ovog pokazatelja, neke procene se mogu uraditi na osnovu postojećih podataka. Te se ocene zasnivaju na prosečnim iznosima penzijskog doprinosa radnika u određenim sektorima i na osnovu činjenice da je penzioni doprinos radnika jednak, nezavisno od sektora zapošljavanja. Računajući prosečni iznos penzijskog doprinosa KPŠF, prosečni prihod zaposlenih u sektoru civilnog društva za 2015. godinu jeste 482,3 evra, dok je prosečni prihod u javnom sektoru 473,1 evro.⁴⁰

Angažovanje osoblja

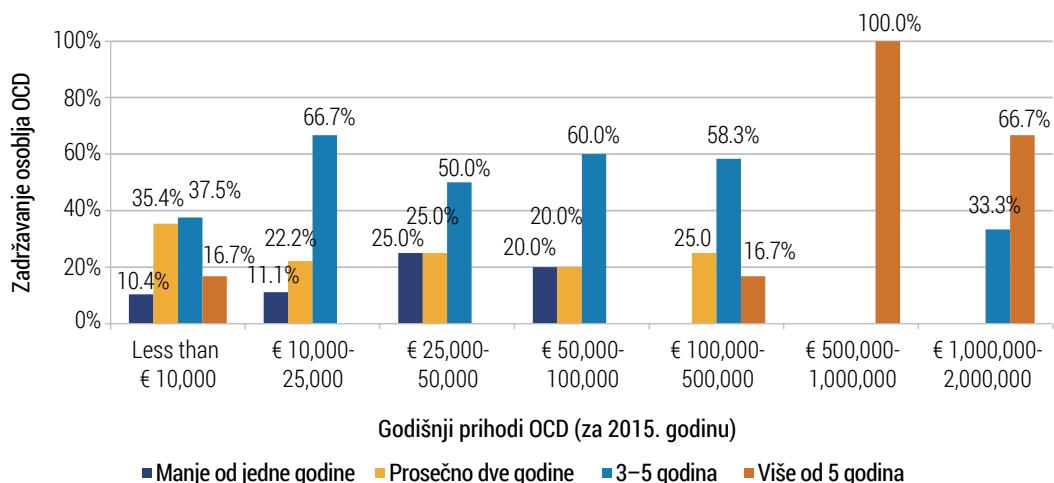
Gotovo tri četvrtine anketiranih OCD izjavilo je da su obrazovne kvalifikacije za određenu oblast i radno iskustvo u oblasti dva najznačajnija kriterijuma koji se uzimaju u obzir pri zapošljavanju novog osoblja. Reference od pouzdanih organizacija ili partnera 44% anketiranih OCD navode kao značajne kriterijume zapošljavanja, dok je 40% intervjuisanih OCD kao važan kriterijum navelo iskustvo rada u sektoru. Preostalih 4% OCD je kao značajne

³⁹ Rezultati su dobiveni sabiranjem iznosa svih brojeva datih od svake organizacije u anketi OCD. Nekoliko netipičnih vrednosti sa velikim brojem članova i volontera izbačeno je zbog tačnosti računa.

⁴⁰ Podaci Kosovskog penzionog štednog fonda, 13. jul 2016. Godine, neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

kriterijume za zapošljavanje novog osoblja navelo sledeće: sposobnost brzog učenja, veštine komunikacije i znanje stranih jezika.

Dalje, 44% OCD je izjavilo da njihovo osoblje radi za organizaciju u proseku od 3 do 5 godina, 28% u proseku 2 godine, dok 16,3% je izjavilo da njihovo osoblje radi više od pet godina. Kada bliže pogledamo vezu OCD sa zadržavanjem osoblja, vidimo da OCD koje realizuju dugoročnije projekte obično duže zadržavaju osoblje. Isto važi i za OCD s većim prihodima - i one mogu priuštiti duže zadržavanje osoblja. Međutim, značajno je napomenuti da definicija osoblja OCD ne znači da se to osoblje nužno i redovno plaća ili da radi samo za određenu OCD. Ovo posebno važi za OCD s manjim prihodima, gde osobe angažovane u tim OCD (tj. izvršni direktor ili drugi) rade u organizaciji na volonterskoj osnovi i dobijaju platu samo s vremena na vreme dok se određeni projekat ili inicijativa finansira. To direktno povećava nivo zadržavanja osoblja unutar grupe manjih OCD i onih s niskim prihodima, uprkos tome što mnogi od njih nisu plaćeni za svoj rad.



(Graf. 17: Zadržavanje osoblja na radnom mestu, prema godišnjem prihodu OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD)

Većina OCD na severnom delu Kosova zapošljava lokalno mlađe osoblje iz regiona. Iako se većina organizacija civilnog društva koje su učestvovale u diskusiji fokus grupe u ovom regionu složila da postoji dovoljna ponuda kvalifikovane radne snage u regionu, mnoge su izjavile da angažuju osoblje iz Srbije pošto kandidati za radna mesta u severnom delu Kosova nemaju dovoljno iskustva. Zadržavanje osoblja na radnim mestima takođe je istaknuto kao važno pitanje zbog niskih ili gotovo nepostojećih plata u sektoru.

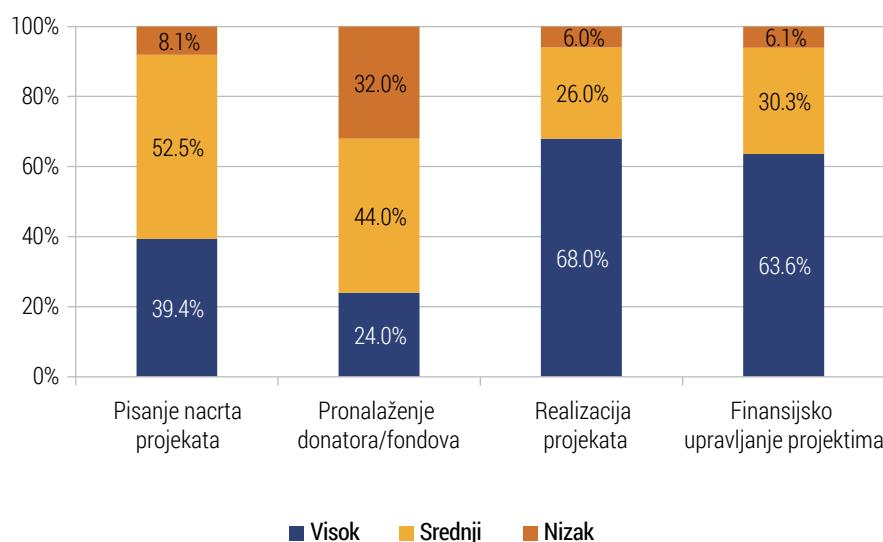
Unutrašnji kapaciteti

Za više detalja o glavnim veštinama i sposobnostima potrebnim za rad OCD, osim samopercepције samih organizacija, anketa je proširena na glavne strane donatore koji podržavaju sektor civilnog društva na Kosovu i na jedan broj većih mreža, kako na nacionalnom tako i na

lokalnom nivou. Interesantno je da i organizacije civilnog društva i strani donatori smatraju da su kapaciteti osoblja OCD veliki, dok mreže imaju negativniju procenu kapaciteta svojih članica. Pozitivna ocena stranih donatora može se objasniti time da ovi donatori sarađuju uglavnom s većim i dobro utemeljenim organizacijama civilnog društva, i nisu dostupni većem delu sektora, tj. malim organizacijama, koje ne primaju strane fondove. Sa druge strane, članstvo većine mreža OCD raznoliko je i odražava opšte kategorije civilnog društva na Kosovu, pri čemu su manje OCD i one osnovane u zajednici najveća grupa među njihovim članicama.

OCD izrazito visoko ocenjuju svoje kapacitete za realizaciju (68%) i finansijsko upravljanje projektima (64%). Obezbeđivanje fondova, s druge strane, smatra se problematičnjim – 32% anketiranih OCD izjavilo je da njihova organizacija ima slabe kapacitete za nalaženje donatora i finansiranje, dok je samo 39% anketiranih OCD izjavilo da ima velike kapacitete za pisanje predloga projekata.

Međutim, na pitanje je li njihovo osoblje profesionalno spremno za oblast aktivnosti organizacije, uopšteno gledano, OCD smatraju da je njihovo osoblje profesionalno.



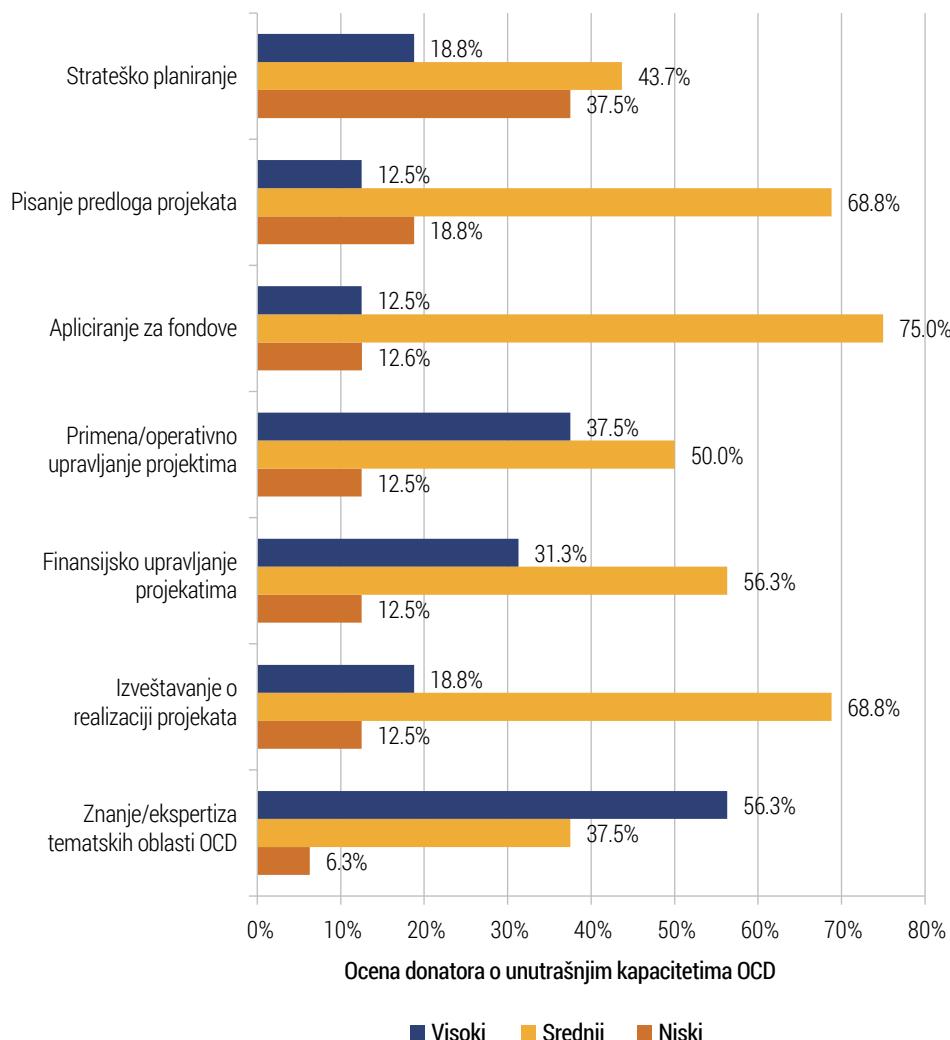
(Graf. 18: Samoocenjivanje unutrašnjih kapaciteta OCD – Izvor: Anketa OCD)

Organizacijama je takođe traženo da navedu tri glavne snage i tri slabosti svog osoblja. Sažetak odgovora u narednoj tabeli pokazuje da su strani jezici (pre svega engleski), pisanje predloga projekata i mobilizacija resursa, profesionalno iskustvo i upravljanje projektom navedeni kao veoma značajni za rad u sektoru. Veoma veliki broj anketiranih OCD smatra da su snage osoblja koje radi u sektoru civilnog društva upravljanje, profesionalizam, profesionalno iskustvo, komunikacijske veštine, pisanje predloga projekata ali i istraživačkih izveštaja ili publikacija, trenerske veštine, znanje stranih jezika i veštine istraživanja. Slično, veliki broj anketiranih OCD nepoznavanje stranih jezika, nesposobnost mobilizacije resursa (uključujući pisanje predloga projekata), nedostatak iskustva u upravljanju i profesionalnog iskustva smatra slabostima zaposlenih u sektoru civilnog društva.

| Snage | Broj OCD | Slabosti | Broj OCD |
|--|----------|--|----------|
| Upravljanje (pre svega, upravljanje projektom) | 28 | Znanje stranih jezika (posebno engleskog jezika) | 31 |
| Profesionalizam | 27 | Mobilizacija resursa | 14 |
| Profesionalno iskustvo | 27 | Pisanje predloga projekata | 8 |
| Komunikacija | 19 | Upravljanje | 6 |
| Pisanje (projekata i publikacija/izveštaja) | 17 | Nedostatak profesionalnog iskustva | 6 |
| Obuka | 11 | Timski rad | 5 |
| Znanje stranih jezika (engleski, nemački) | 10 | Sposobnosti rada na kompjuteru i internetu | 5 |
| Veštine istraživanja | 10 | Komunikacija | 4 |
| Timski rad | 9 | Nedostatak profesionalizma | 4 |
| Organizacijske veštine | 9 | Javno zastupanje/zagovaranje i lobiranje | 3 |
| Motivacija | 8 | IT | 3 |
| Lobiranje i javno zastupanje/zagovaranje | 7 | Nedostatak motivacije | 3 |
| Obrazovanje | 5 | Umrežavanje | 3 |
| IT | 5 | Posvećenost | 2 |
| Mreže | 3 | Trenerske veštine | 2 |
| Finansije | 2 | Poštovanje rokova | 1 |
| Istraživanje | 2 | Donatori | 1 |
| Operativne sposobnosti | 2 | Relevantno iskustvo | 1 |
| Transparentnost | 2 | Finansije | 1 |
| Tačnost | 2 | Istraživanje i analiza | 1 |
| Efikasnost | 1 | Stariji uzrast | 1 |
| Iskustvo rada na terenu | 1 | Volonterstvo | 1 |
| Multitasking | 1 | Multitasking | 1 |
| Pozitivnost | 1 | Nedostatak adekvatnog obrazovanja | 1 |
| Mobilizacija resursa | 1 | Samostalnost u radu | 1 |
| Revizija | 1 | Mladost | 1 |
| Poverenje | 1 | Nadgledanje | 1 |
| Fleksibilnost | 1 | Nedovoljna inicijativa | 1 |
| Mladost | 1 | | |
| Posvećenost | 1 | | |
| Regrantiranje | 1 | | |

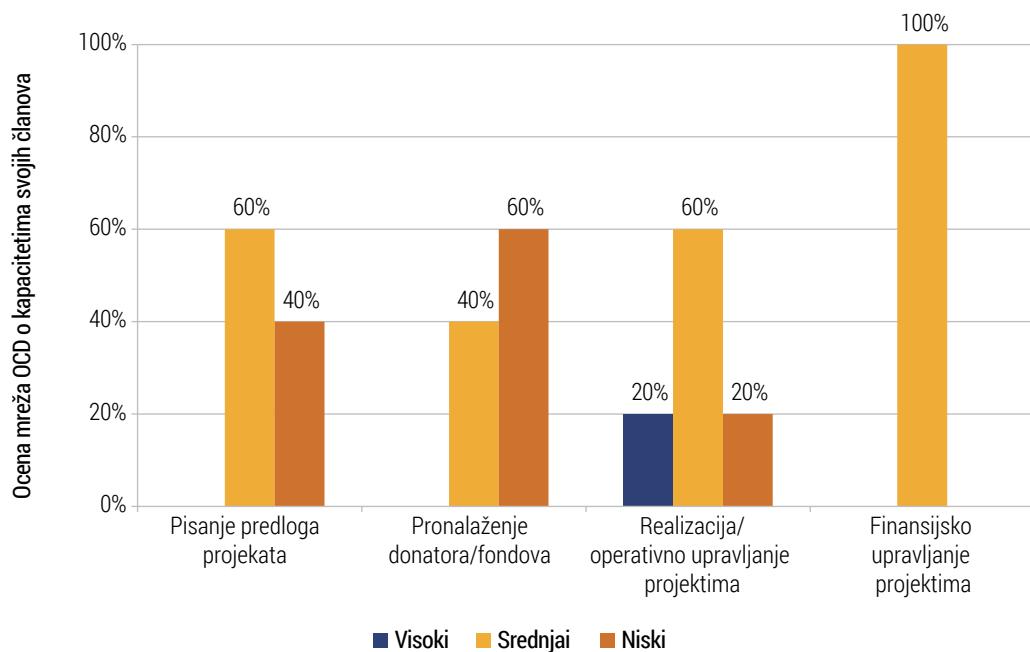
(Graf. 19: Samoocena glavnih snaga i slabosti unutrašnjih kapaciteta OCD – Izvor: Anketa OCD)

OCD u severnom delu Kosova obično vezuju kapacitete ljudskih resursa s njihovim uspesima u mobilizaciji resursa. U diskusijama fokus grupa sa srpskim OCD u severnom delu Kosova, sposobnost zalaganja za fondove, kontakti u institucijama i pisanje predloga projekata spomenuti su kao tri najvažnije veštine za OCD.



(Graf. 20: Ocena stranih donatora o unutrašnjim kapacitetima OCD – Izvor: Anketa donatora)

Strane donatorske agencije, uopšteno gledano, imaju pozitivnu percepciju o kapacitetima OCD u raznim aktivnostima. Glavna snaga civilnog društva, kako strani donatori kažu, jeste znanje i ekspertiza OCD u tematskim oblastima, pri čemu se pozitivno ocenjuje i realizacija i operativno upravljanje projekatima, uključujući i finansijsko upravljanje projekatima. Mišljenje u vezi sa strateškim planiranjem manje je pozitivno; 38% stranih donatora jeste mišljenja da OCD imaju slabe kapacitete za strateško planiranje.



(Graf. 21: Ocena mreža OCD o unutrašnjim kapacitetima svojih članica – Izvor: Anketa mreža)

Anketirane mreže OCD bile su manje pozitivne kad je o kapacitetima svojih članica reč. Naime, šezdeset posto njih misle da OCD, njihove članice, imaju slabe kapacitete u pronalaženju donatora dok 40% smatra da njihove članice imaju slabe kapacitete u pisanju predloga projekata. Realizacija projekata i finansijsko upravljanje projekatima čini se da je manje problematično. Sve anketirane mreže dale su srednju ocenu za kapacitete svojih članica za finansijsko upravljanje projekatima, dok 60% mreža misli da su kapaciteti njihovih organizacija članica za realizaciju projekata na srednjem nivou.

Diskusija u fokus grupi s manjim organizacijama civilnog društva i domaćim organizacijama otkrila je neke interesantne stvari u vezi s kapacitetima osoblja OCD. Kao prvo, opšte mišljenje je bilo da je broj pojedinaca dobro pripremljenih za potrebe OCD veoma mali i da je zapošljavanje profesionalaca veliki izazov. Prema navodima OCD koje su učestvovale u anketi, pogotovo onih malih, posebno je zahtevno zapošljavanje visokokvalifikovanog osoblja na visokim položajima, što je i uslov donatora. Međutim, problemi se javljaju prilikom zapošljavanja osoblja srednjeg nivoa i mlađeg osoblja, koji često nemaju dovoljno znanja i sposobnosti za obavljanje predviđenih zadataka. Kako stiču iskustvo, tako ih više privlače veće OCD i oni prelaze kod njih. Manje OCD nerado traže veće plate za svoje osoblje zbog rizika da ne dobiju donatorska sredstva. Shodno tome, mali broj zaposlenih u ovim organizacijama često radi paralelno

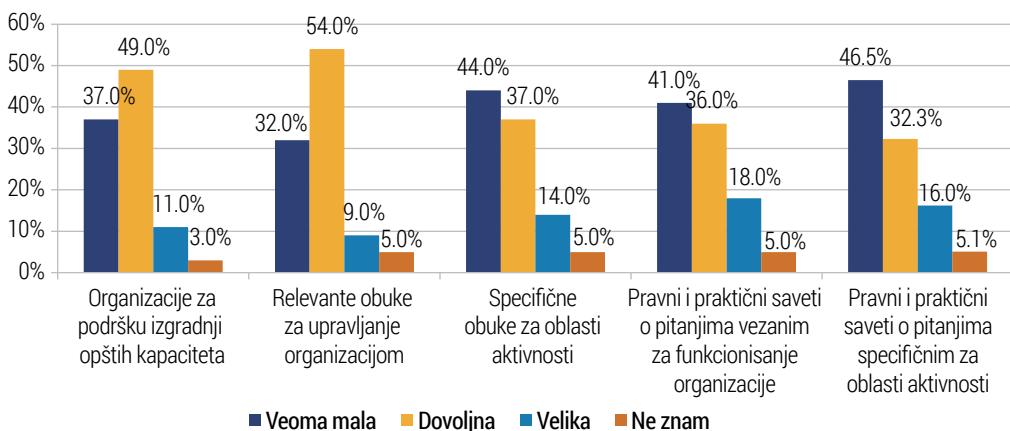
na nekoliko projekata, na štetu kvaliteta rada i umanjujući učinak organizacije. Učesnici u diskusijama fokus grupe takođe su naveli dvostrukе uslove za jednog uspešnog profesionalca u sektorу civilног društva; idealan kandidat treba imati kako tematsku ekspertizu tako i iskustvo u upravljanju. Uzimajući u obzir da većina tematskih eksperata nema iskustva u upravljanju i obrnuto, postoji manjak pojedinaca koji imaju obe sposobnosti, a one koji to imaju jako je teško privući. Poslednje, ali ne manje značajno, jeste da su učesnici diskusija u fokus grupama istakli zajednički problem u samom sektorу civilног društva, a to je angažovanje spoljnih konsultanata za pisanje specifičnih predloga projekata. Ovo je viđeno kao problematično u dva aspekta: 1) u mnogim slučajevima predlozi projekata koje pišu spoljni konsultanti veoma su slični od jedne do druge organizacije i stoga cirkulišu kod većine donatorа civilног društva; 2) pošto većina spoljnih konsulanata nije upoznata sa kapacetetima određene OCD, uspešni predlozi projekata skloni su suočavanju s poteškoćama tokom njihove realizacije, dok s druge strane osoblje OCD nije dovoljno upoznato s predviđenim aktivnostima projekta.

Slična mišljenja su iskazana u diskusijama fokus grupe s donatorskim agencijama. Priznajući da generalno postoji ograničen broj dostupnih profesionalaca, učesnici su takođe diskutovali o potrebi da osoblje OCD sagledava svoju ulogu šire od samo radnog mesta. Neki od njih su elaborirali da za mnoge oblasti gde su OCD aktivne (npr. ljudska prava), osoblje treba verovati u misiju organizacije, a ne samo da budu ekspertri za određenu oblast. Po njima, dok ima mnogo aktivista civilног društva koji su primerni građani, postoje i slučajevi kada osoblje OCD ima oprečno mišljenje u odnosu na misiju svoje organizacije.

Infrastruktura za podršku civilном društvu

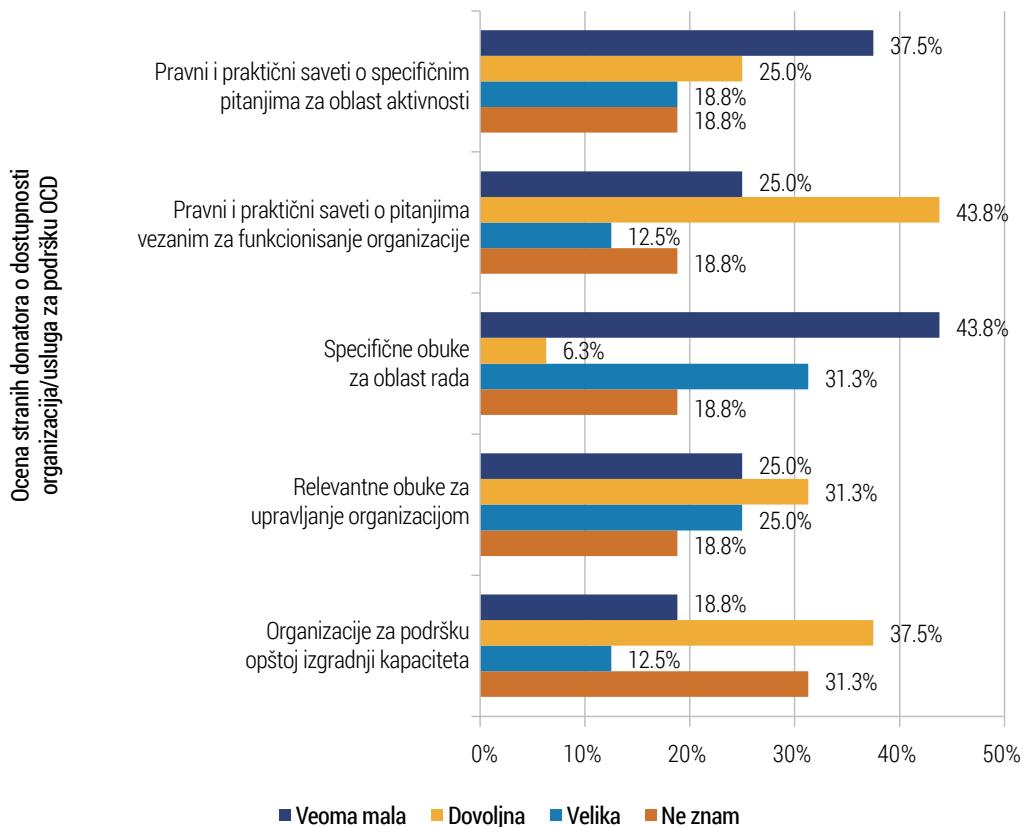
Sa izuzetkom specifične tematske ekspertize, koja se može dobiti kroz formalno obrazovanje, većina potrebnih sposobnosti i veština za sektor neprofitnih organizacija nije deo formalnog plana i programa. Na Kosovu, ove veštine se mogu dobiti uglavnom preko neformalnog obrazovanja koje pružaju same OCD, kroz rad u sektorу OCD ili u međunarodnoj organizaciji.

Na osnovu ankete OCD, organizacije civilног društva na Kosovu uživaju umerenu podršku institucija koje obezbeđuju opštu izgradnju kapaciteta i obuke za upravljanje organizacijom. Dostupnost organizacija za podršku i relevantnih obuka čini se da je adekvatna, iako oko jedne trećine anketiranih OCD smatra da postoji veoma mali broj organizacija i organizovanih obuka. Posebne obuke za oblast aktivnosti određenih OCD kao i pravni i praktični saveti za određene oblasti aktivnosti i opšte funkcionisanje OCD čini se da je nedovoljno.



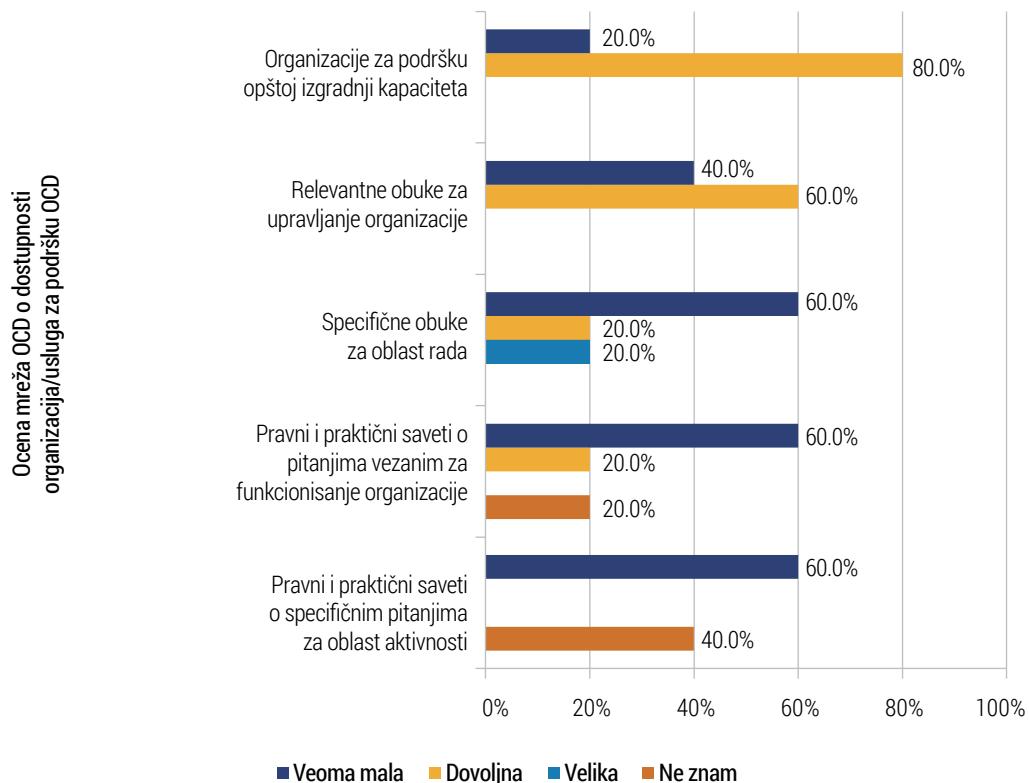
(Graf. 22: Ocena OCD o dostupnosti organizacija/usluga podrške za OCD – Izvor: Anketa OCD)

Donatori imaju manje pozitivno mišljenje o dovoljnosti organizacija za podršku opštoj izgradnji kapaciteta kao i za pravne i praktične savete. Gotovo 44% anketiranih donatora izjavilo je da postoji veoma mali broj specifičnih obuka za oblast aktivnosti koje su dostupne OCD, dok 38% misli da je veoma mali broj organizacija koje podržavaju opštu izgradnju kapaciteta OCD. Četvrtina njih je izjavila da je nedovoljno relevantnih obuka za upravljanje u OCD, kao i pravnih i praktičnih saveta o pitanjima vezanim za funkcionisanje organizacije. Preko trećine donatorskih agencija nije bilo obavešteno o dostupnim pravnim i praktičnim savetima o specifičnim pitanjima iz oblasti aktivnosti OCD.



(Graf. 23: Ocena stranih donatora o dostupnosti organizacija/usluga za podršku OCD – Izvor: Anketa donatora)

Mreže OCD su bile manje pozitivne od donatorskih agencija kada se radi o pravnim i praktičnim savetima dostupnim OCD, ali su bile pozitivnije u mišljenju o organizacijama za podršku opštoj izgradnji kapaciteta i obuci za upravljanje organizacijom.

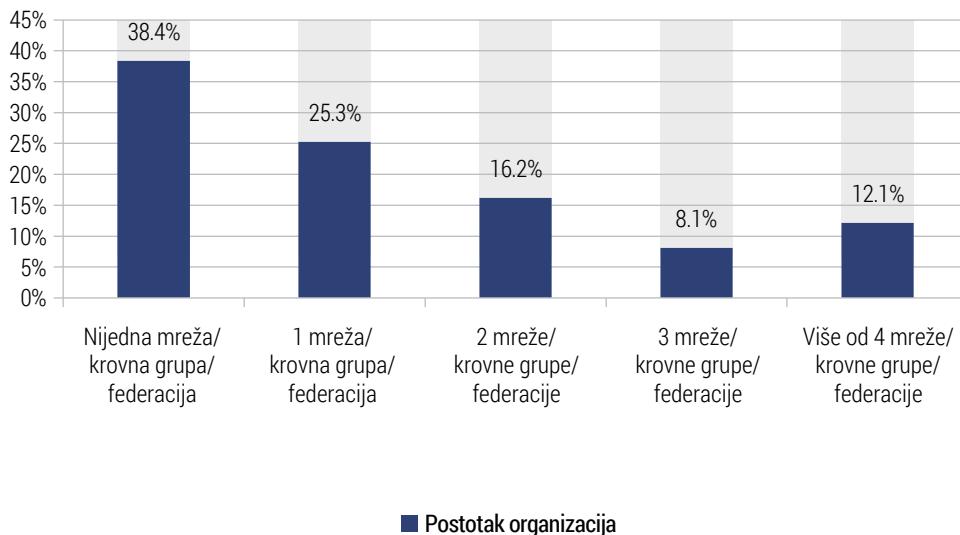


(Graf. 24: Ocena mreža OCD o dostupnosti organizacija/usluga podrške za OCD – Izvor: Anketa mreža)

Umrežavanje i komunikacija

Uzimajući u obzir da mnoge OCD imaju slične misije, umrežavanje i komunikacija među njima veoma je značajan element za maksimalizaciju pojedinačnih npora kroz zajednički rad. Na Kosovu postoji nekoliko mreža koje su aktivne već nekoliko godina, dok je veliki broj kosovskih OCD učlanjen u regionalne i međunarodne mreže. Neke od njih su sektorske (npr. Mreža žena Kosova, Kulturni forum ili Koalicija NVO za zaštitu dece na Kosovu – KOMF), druge su povezane sa specifičnim procesima (npr. Demokratija na delu, koja je aktivna u nadgledanju izbora na Kosovu), dok je Platforma CiviKos jedina opšta mreža s misijom strukturisanja saradnje civilnog društva s javnim institucijama.

Međutim, nisu sve OCD članice mreža. Trideset osam posto anketiranih OCD izjavilo je da nisu članice nijedne mreže, krovne grupe ili federacije organizacija; četvrtina njih je izjavila da su članice više od četiri mreže, krovne grupe ili federacije organizacija.



Graf. 25: Umrežavanje OCD – Izvor: Anketa OCD

Podaci ankete pokazuju da je tokom 2015. godine interakcija između članica mreža OCD bila veoma intenzivna u vezi s pitanjima od značaja za oblasti delovanja mreže, dok je samo 16% OCD koje pripadaju većim mrežama organizacija izjavilo da se nisu nijednom sastale; 34% je izjavilo da su se sastale do tri puta, 18% između četiri i šest puta i 31% više od šest puta.

Dok je iskustvo sa učešćem i registracijom u mrežama uglavnom pozitivno, jedan nalaz je vredan pomena, a to je da samo mali broj organizacija sarađuje sa stranim OCD koje deluju u istoj oblasti aktivnosti. Više od polovine anketiranih OCD (51%) nema nikakvog iskustva s registracijom ili učešćem u međunarodnim mrežama u svojim oblastima aktivnosti.

Uzimajući u obzir da je formalno umrežavanje samo jedan način saradnje, u studiji se takođe analizira nivo interakcije i komunikacije između OCD na Kosovu i OCD u inostranstvu. Znanje organizacija civilnog društva o njihovim kolegama koji rade u istoj oblasti aktivnosti čini se da je veoma šturo, pogotovo o onima van Kosova. Trinaest posto njih je izjavilo da ne poznaje nijednu organizaciju na Kosovu koja radi u njihovoj ili sličnoj oblasti aktivnosti, dok je 40% reklo da ne zna nijednu organizaciju van Kosova u istoj oblasti aktivnosti.

Interakcija između organizacija civilnog društva na Kosovu koje rade u istoj oblasti jeste na dosta niskom nivou; 33% je izjavilo da se u poslednja tri meseca nisu sastale niti su razmenile informacije (npr. dokumenta, izveštaje, podatke itd.) ni sa jednom OCD iz njihove oblasti aktivnosti. Interakcija sa OCD izvan Kosova na još je nižem nivou: 57% OCD je izjavilo da se u poslednja tri meseca nisu susrele niti su razmenile informacije (tj. dokumenta, izveštaje, podatke) ni sa jednom OCD izvan Kosova koje su aktivne u njihovoj oblasti delovanja.

Među organizacijama civilnog društva koje su izjavile da nisu imale komunikaciju s drugim organizacijama u svojoj oblasti delovanja i koje nisu članice neke mreže, najzastupljenije su humanitarne organizacije, zatim slede pružaoci zdravstvenih usluga i nekoliko organizacija koje predstavljaju veoma specifične interese.

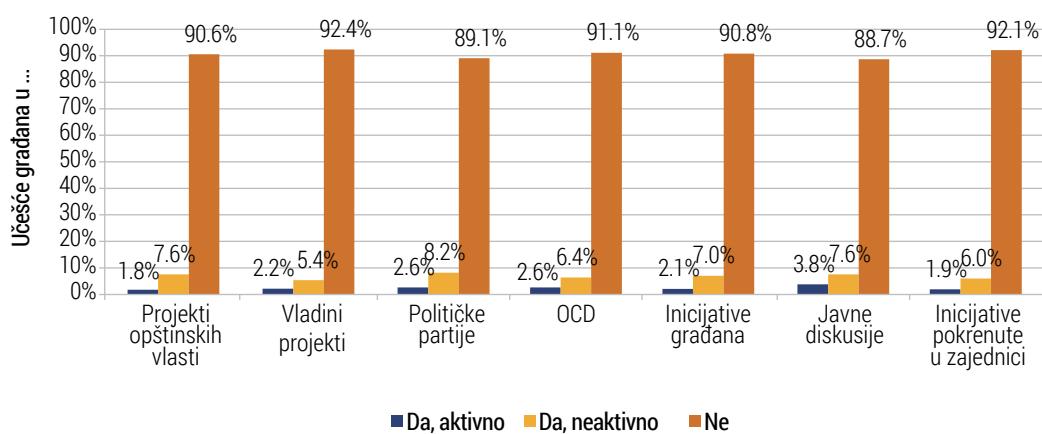


Angažovanje građana

Članstvo građana u organizacijama civilnog društva ostaje na niskom nivou i deo je šire apatije građana prema građanskom životu na Kosovu. Uz nekoliko izuzetaka, mnoge OCD imaju samo mali broj članova, uprkos tome što je većina njih registrovana kao udruženje. Veća podrška je prisutna za specifična pitanja ili teme na kojima se civilno društvo angažuje. Više od polovine građana veruje organizacijama civilnog društva i misli da sektor radi dobar posao. Niski trendovi volontiranja ostaju nepromjenjeni, a jedan od glavnih razloga za to ostaje nepovoljno okruženje za volontiranje. Uprkos tome, civilno društvo ima više volontera nego plaćenog osoblja.

Gradanski aktivizam

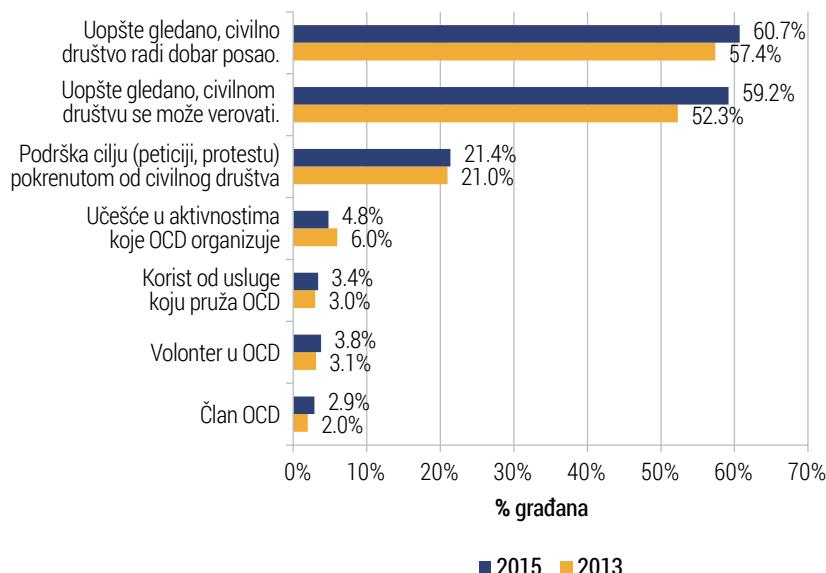
Gradanski aktivizam se može izraziti na mnogo načina, uključujući, između ostalog, angažovanje u sektoru civilnog društva. Građanima je postavljeno pitanje da li su učestvovali u vladinim projektima (lokalnim ili centralnim), političkim partijama, projektima OCD, gradanskim inicijativama, javnim diskusijama itd. Kao što je pokazano u sledećem grafikonu, gradanski aktivizam Kosovaca uopšteno je nizak. Čak i kada učestvuju u različitim forumima ili inicijativama, to učešće je uglavnom pasivno. Političke partije imaju malo veći udeo neaktivnih učesnika u poređenju s civilnim društvom i inicijativama građana, dok je udeo aktivnih učesnika veoma sličan.



(Graf. 26: Učešće građana u javnim aktivnostima – Izvor: „Javni puls“ UNDP)

Što se tiče članstva u civilnom društvu, nastavlja se trend udaljenosti civilnog društva od građana. Osim nekoliko izuzetaka, većina OCD ima mali broj članova, uprkos tome što je većina njih registrovana kao udruženje. Iako su članstvo u organizacijama civilnog društva i njihovo udruživanje izvor legitimite civilnog društva, OCD na Kosovu treba da rade na osnaživanju svojih kontakata s građanima i na povećanju učešća građana u radu OCD.

Samo 2,9% građana izjavljuje da su članovi najmanje jedne OCD, što predstavlja malo povećanje u odnosu na 2011. godinu, kada je samo 2% građana izjavilo da su članovi neke OCD. Osim toga, samo mali broj anketiranih naveo je da je imao koristi od usluge pružene od civilnog društva (3,4%) ili da su učestvovali u nekoj aktivnosti koju organizuje civilno društvo (4,8%). Mnogo veći procenat se uočava kada se radi o podršci aktivnostima ili temama kojima se civilno društvo bavi, gde je 21,4% građana izjavilo da podržavaju ciljeve (peticiju, protest itd.) koje je pokrenulo civilno društvo. S druge strane, više od polovine građana veruje sektoru i smatra da, uopšteno gledano, sektor civilnog društva radi dobar posao. Trend za sve ove kategorije jeste stabilan, s malim povećanjem svih kategorija osim učešća u aktivnostima koje organizuje civilno društvo.



(Graf. 27: Angažovanje građana u civilnom društvu 2013. i 2015. godine – Izvor: „Javni puls“ UNDP)

Nedostatak građanskog aktivizma može biti rezultat mnogih faktora, uključujući i degradirajuće političko stanje i smanjeno verovanje da se nešto može promeniti putem aktivizma.⁴¹ Ovo poslednje se potvrdilo i u diskusijama fokus grupe s građanima koji su spomenuli jedan broj inicijativa zajednice ili univerziteta što su podbacile zbog potpunog nereagovanja nadležnih vlasti. Posle dve ili tri neuspešne građanske inicijative, građani gube nadu i smatraju da se ne vredi angažovati za neki zajednički cilj.

Osim toga, jasno je da obrazovni sistem ima značajnu ulogu u stvaranju aktivnih građana. U tom smislu, obrazovni sistem Kosova je još daleko. Dok se predmet osnovnog građanskog obrazovanja predaje u osnovnim i srednjim školama Kosova, građanski aktivizam, kritičko mišljenje i angažovanje zajednice jesu teme koje se obično ne predaju. To pokazuje i anketa OCD u kojoj se navodi da samo mali broj OCD veruje da obrazovni sistem doprinosi promovisanju građanskog angažovanja. Dok 38% anketiranih OCD veruje da predmet građanskog obrazovanja dovoljno promoviše građansko angažovanje, ostatak anketiranih ima negativno mišljenje (30%) ili uopšte nema mišljenje o tome (29%).

Štaviše, diskusije u fokus grupi su otkrile da obični građani nemaju saznanja o tome da postoje OCD koje se bave određenim pitanjima od potencijalnog značaja za građane. Ovo je rezultat kako nedovoljnog interesovanja građana tako i nedovoljnog iskoraka OCD prema građanima. Učesnici u diskusiji fokus grupe naglasili su ulogu medija u promovisanju inicijativa u zajednici i aktivnosti civilnog društva. Građani su nezadovoljni medijima koji stavljam naglasak na politička pitanja i senzacionalističke vesti, a ne na najznačajnija pitanja za građane. I na kraju, ali ne manje značajno, naglašeno je da su nizak ekonomski standard i visok stepen siromaštva faktori koji direktno utiču na nedostatak motivacije za građanski aktivizam. Uzimajući u obzir da se mnogi ljudi suočavaju sa ekonomskim teškoćama, građansko angažovanje se nalazi nisko na njihovo listi prioriteta.

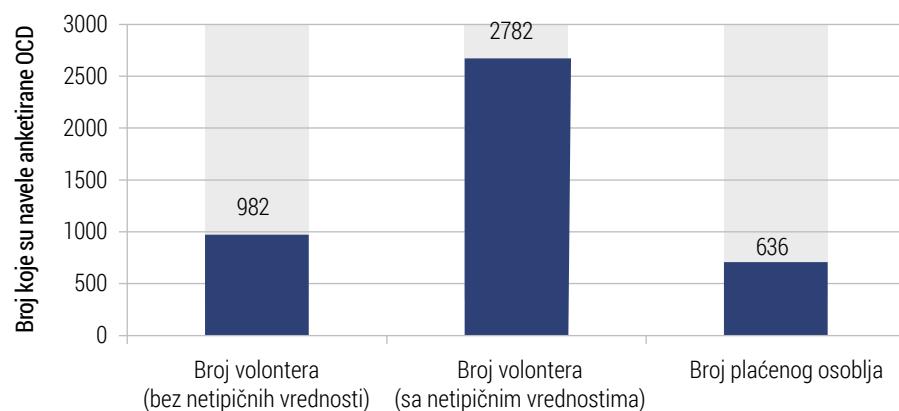
⁴¹ Pula, Besnik, Hendeku i Shpresës. Sbunker 2016. Pristupljeno 23. avgusta 2016. godine <http://sbunker.net/teh/88052/hendeku-i-shpreses/>.

Volontiranje

Veoma je teško oceniti nivo volontiranja na Kosovu, uključujući i volonterstvo u civilnom društvu. Ne postoje službeni podaci o broju volontera, broju volonterskih radnih sati, vrstama volonterskog rada ili o demografiji volontera. Uprkos tome, neke informacije o volonterstvu prikupljene su za Kosovski indeks civilnog društva kroz UNDP-ovu anketu „Javni puls“ i ankete OCD. Postavljala su se pitanja OCD o tome da li su angažovale volontere određene godine, o broju volontera, vrstama njihovog angažovanja, o njihovoj percepciji dinamike volontiranja i okruženja za volontiranje na Kosovu.

Rasprostranjenost volonterstva na Kosovu ostaje generalno mala, iako je primećen mali porast u odnosu na 2014. godinu. U „Javnom pulsu“ UNDP-a objavljenom u novembru 2015. godine, 3,8% kosovskih građana izjavilo je da su obavljali neki volonterski rad za organizaciju civilnog društva. Nivo volonterskog rada u OCD bio je malo niži 2013. godine (3,1%), a viši 2011. (4,5%).⁴²

Uprkos tome što rade u sredini gde volonterski rad nije regulisan niti se promoviše, kosovske OCD angažuju mnogo više volontera negoli plaćenog osoblja. Ovaj trend je stabilan već nekoliko godina, pošto se do sličnih rezultata došlo i u prethodnim izdanjima Indeksa civilnog društva.⁴³ Broj volontera je veći nego broj plaćenog osoblja čak i ako se ne uvrste tri OCD koje angažuju nekoliko stotina volontera. Kada se obuhvate i ove netipične vrednosti,⁴⁴ broj volontera je četiri puta veći u poređenju s plaćenim osobljem.



(Graf. 28: Broj volontera naspram broja plaćenog osoblja kod anketiranih OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

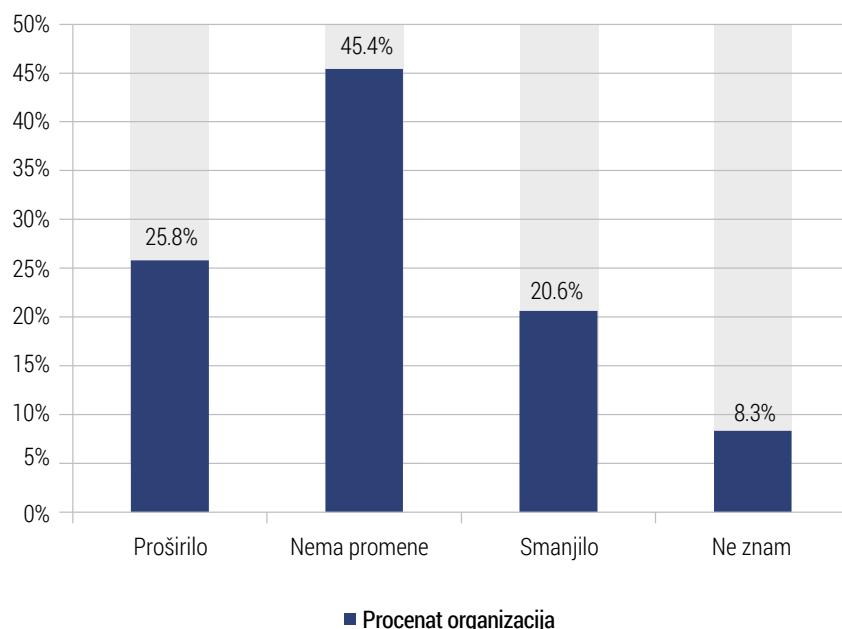
Trend volontiranja u OCD ostaje nepromenjen. Na postavljeno pitanje o dinamici volonterskog rada na Kosovu tokom poslednje godine gotovo polovina anketiranih (46%) smatra da se nije promenila, dok su o proširenju i smanjenju volonterstva date dve suprotne i gotovo

⁴² Kosovski indeks civilnog društva, Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo, 2014, str. 40.

⁴³ CIVICUS – Indeks civilnog društva na Kosovu, Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo i CIVICUS, 2011, str. 42.

⁴⁴ Netipična vrednost pokazuje abnormalnu razliku u odnosu na druge brojke u slučajnom uzorku populacije. U ovom slučaju, u netipične vrednosti su uvršćene sve one OCD koje su izjavile da su tokom 2015. godine angažovale više od 100 volontera.

podjednako zastupljene ocene: 26% je izjavilo da se volonterski rad proširio tokom poslednje godine, dok je 20% njih izjavilo da se smanjio. Od onih koji veruju da se volonterstvo proširilo u poslednjoj godini, više od četvrtine njih pripisuje to povećanoj svesti o volonterskom radu, dok sličan procenat anketiranih veruje da je to rezultat nefinansijskih pogodnosti za volontere (primera radi, dobijanje iskustva kroz volonterski rad), nedostatak plaćenih radnih mesta na Kosovu i dobra reputacija civilnog društva. Od pomenutih organizacija civilnog društva 17% je izjavilo da se volonterstvo proširilo poslednje godine zbog želje pojedinaca da podrže uspešan rad institucija odgovornih za određene oblasti ili da bi dali doprinos pozitivnoj promeni. S druge strane, gotovo jedna trećina OCD koja smatra da se volonterstvo smanjilo, izjavila je da je loša ekonomска situacija na Kosovu glavni razlog zašto je tokom 2015. godine volonterski rad u padu; 24% je izjavilo da je to zbog nedostatka informacija o volonterstvu, 21% zbog razočarenja u vezi s radom institucija u određenim oblastima, 20% zbog nedostataka nefinansijskih pogodnosti za volontere i samo 7% zbog slabe reputacije sektora civilnog društva.



(Graf. 29: Percepције OCD о трендовима јављања у цивилном друштву током 2015. године – Izvor: Anketa OCD)

Anketa OCD pokazuje da su организације цивилног друштва скептичне када се ради о политикама за јављање и relevantnom правном оквиру, пошто их само једна трећина сматра повољним (7%) или до неке мере повољним (30%). Остале их сматрају обешрабрујућим (31%) или верују да нema правног или политичког оквира за јављање (14%), док је znatan део анкетirаних OCD изјавио да нema информације (18%). Међу анкетirаним OCD организације које nisu имале јавлјање током 2015. године изразиле су већу скепсу од оних које angažују јавлјање.

У стварности, резултати анкете су конзистентни за trenutnim правним и политичким оквиром. Već nekoliko godina nije bilo nikakvih помака у правном оквиру за јављање. Jedini zakon u kojem postoje одредбе о јављању јесте Zakon 03/L-145 o osnaživanju i učešću mladih, koji teži stimulisanju јављања међу mladima. Nijedan закон или uredba ne razmatraju неки други облик јављања, било које групе. Registracija mladih јавлјања јесте обavezna

kao što je obavezno i uspostavljanje ugovornog odnosa i zaštite organizovanog volontiranja za mlade. Međutim, administrativne procedure za organizacije koje angažuju mlade volontere komplikovane su i teške. Jedan od četiri cilja vladine Strategije za saradnju s civilnim društvom 2013–2017. posvećen je volonterstvu, ali od njenog usvajanja nije došlo do nekih značajnih promena.

Kao rezultat toga, iako se razvija u mnogim oblicima i od strane raznih OCD, volonterstvo ostaje u velikom delu neformalno. Sistem registracije mladih volontera, tj. jedini sistem predviđen Zakonom o osnaživanju i učešću mladih, nije funkcionsao tokom 2015. godine, sa izuzetkom nekoliko opština koje imaju funkcionalan sistem registracije mladih volontera.⁴⁵ Anketa OCD pokazuje da je oko 60% anketiranih OCD izjavilo da su tokom 2015. godine angažovale volontere u svojoj organizaciji. Malo više od trećine OCD koje su angažovale volontere tokom 2015. godine (37%) izjavilo je da su ih angažovale formalno preko pisanih ugovora. Ostale su angažovale volontere na neformalan način: 25% preko usmenih ugovora, dok je jedna trećina (32%) smatrala ugovore nepotrebnim zbog kratkog trajanja angažmana. Dodatnih 5% OCD izjavilo je da nije formalno angažovalo volontere zbog toga što to nije bilo obavezno po zakonu.

Slično stanje postoji kada se radi o volonterskim programima koje organizuju državne institucije, pošto 2015. godine nije identifikovan nijedan takav program. Samo 10% intervjuisanih organizacija izjavilo je za anketu OCD da zna za državne programe preko kojih se podržava angažovanje volontera. Međutim, kada su zamoljene da navedu ove programe, anketirane organizacije su spomenule Ministarstvo kulture, omladine i sporta (MKOS), Inicijativu za poljoprivredni razvoj Kosova (IADK) ili Lokalni savet za akciju mladih (LSAM) – pri čemu su poslednje dve OCD, a ne državne institucije.

⁴⁵ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: Izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 32.



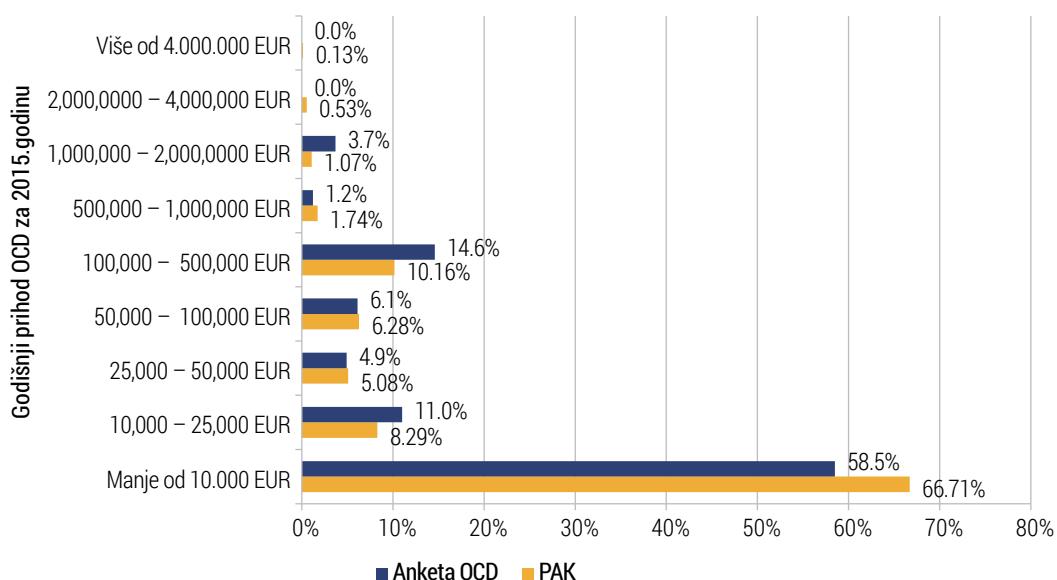
Finansiranje

Finansiranje sektora ostaje stabilno. Dve trećine sektora radi s manje od 10.000 evra godišnje, pri čemu polovina ove grupe nema nikakvo finansiranje. Strani donatori obezbeđuju najveći deo fondova za sektor, iako se broj OCD koje primaju strane fondove smanjio. Zbog kratkoročnog finansiranja, ogromna većina sektora nije u stanju da planira na duže od jedne godine. Kada se radi o stranim donatorima i njihovim prioritetima za finansiranje, učestvujući u konsultacijama sa donatorskim organizacijama neke OCD imaju pravo glasa. Zbog uglavnom nedovoljnih kapaciteta za apliciranje i sprovođenje projekata finansiranih iz EU fondova, samo jedan mali deo sektora uspešno je pristupio EU fondovima. Manje OCD, pogotovu one aktivne na lokalnom nivou, uglavnom zavise od sredstava iz državnog budžeta. Dodela ovih sredstava nije regulisana nikakvim pravnim kriterijumima ili procedurama. Mali broj OCD može potpisivati državne ugovore za pružanje javnih usluga, dok su privatna davanja mala, kako u smislu zastupljenosti tako i u iznosima.

Godišnji prihodi

Prethodno spomenut nedostatak zvaničnih finansijskih podataka za sektor civilnog društva na Kosovu takođe obuhvata podatke o godišnjim prihodima OCD i druge trendove u vezi sa finansiranjem sektora. Jedini izvor informacija bila je periodična anketa OCD sprovedena za Kosovski indeks civilnog društva. Ove godine, osim ankete OCD, Kosovski indeks civilnog društva prvi put je imao pristup podacima PAK-a o OCD koje su dostavile godišnje izveštaje ovoj instituciji. Oba ova izvora su dala veoma slične podatke, potvrđujući da većina OCD na Kosovu radi s manje od 10.000 evra godišnje, dok jedan deo među njima radi bez ikakvih sredstava.

Tokom 2015. godine oko 60% anketiranih OCD izjavilo je za anketu OCD da su njihovi godišnji prihodi manji od 10.000 evra (od ovog broja, polovina uopšte nije imala finansijskih sredstava tokom 2015. godine); 11% je imalo između 10.000 i 25.000 evra, dok je gotovo 15% imalo između 100.000 i 500.000 evra. Oko 5% anketiranih OCD imalo je godišnji prihod od preko 500.000 evra. Slični rezultati se mogu videti i u godišnjim finansijskim izveštajima koje OCD podnose PAK-u.⁴⁶

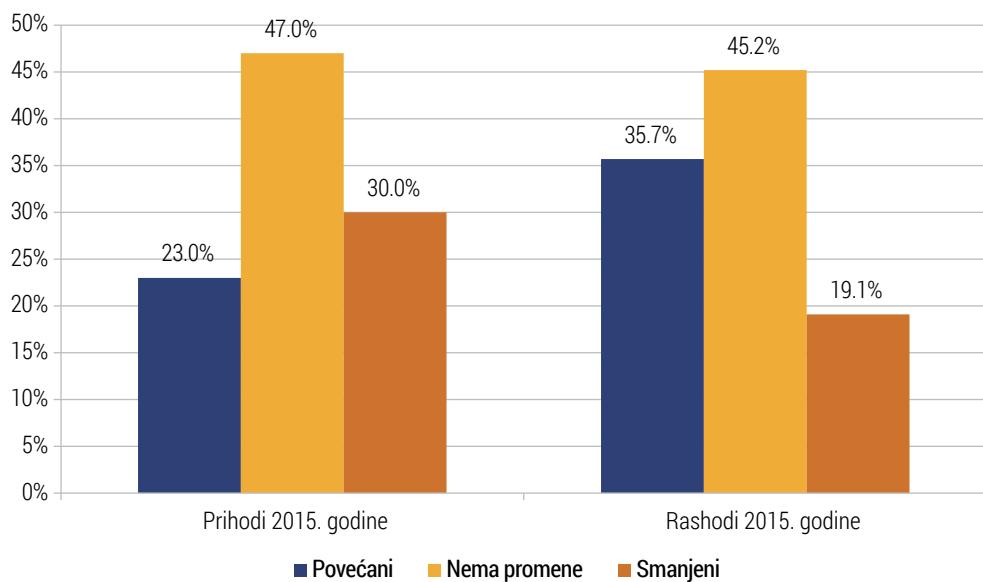


(Graf. 30: Godišnji prihodi OCD za 2015. godinu – Izvor: Anketa OCD& PAK)

Anketa pokazuje da su trendovi finansiranja u 2015. godini gotovo isti u odnosu na 2014. godinu, i pored malog smanjenja porasta prihoda. Gotovo polovina OCD izjavila je da se njihovi prihodi nisu promenili u poređenju sa 2014. godinom, nešto veći deo (30%) rekao je da su im se prihodi smanjili, dok je manji deo izjavio da su im se prihodi povećali (23%). Dok i donatorske agencije potvrđuju da su donatorski trendovi manje-više bili isti poslednjih nekoliko godina, oko četvrtine njih je izjavilo da su sektoru tokom 2015. godine stavili na raspolaganje više fondova negoli tokom 2014. godine, i da se slično povećanje očekuje i 2016.

⁴⁶ Službeni podaci Poreske administracije Kosova od 6. jula 2016. godine. Neobrađeni podaci. Priština, Kosovo.

S druge strane, anketa pokazuje da su se tokom 2015. godine povećali rashodi, što znači da je deo sredstava koje su OCD potrošile 2015. godine primljen u prethodnoj godini ili godinama.



(Graf. 31: Trend prihoda i rashoda OCD 2015. godine u poređenju sa 2014. – Izvor: Anketa OCD)

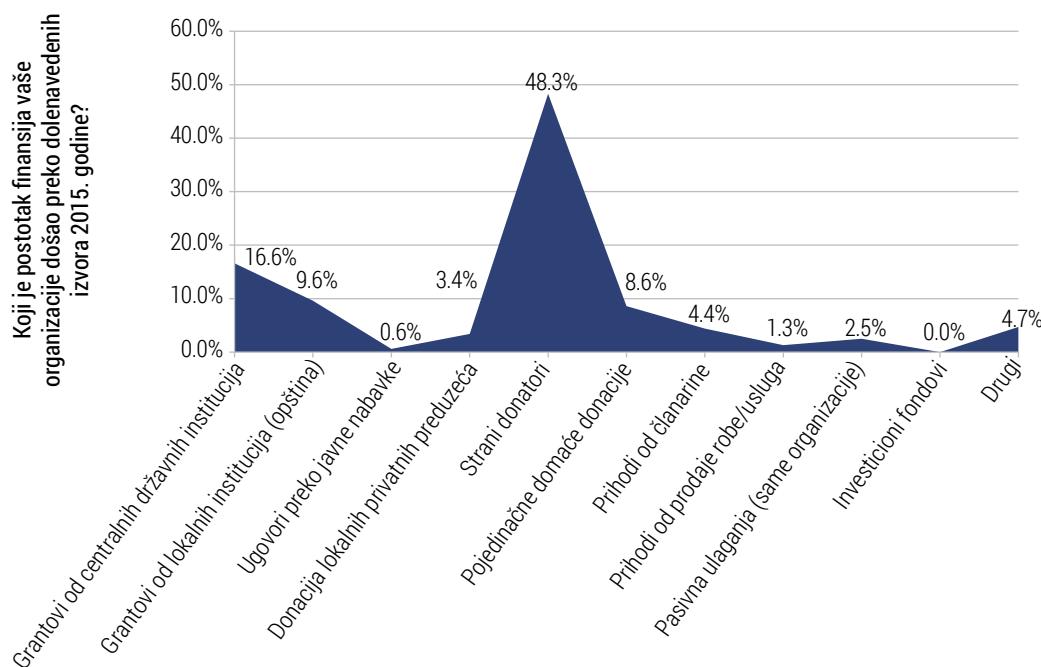
Preovlađuju OCD koje rade s мало или нимало фондова, што потврђују и подаци који покazuју да током 2015. године само 37% организација civilnog društva успева да осигура довољно финансијских средстава за континуитет својих активности. Број анкетираних OCD које нису реализовали нijedan пројекат 2015. године веома је велиак (40), док је остatak OCD реализовао мали број пројекта: 13% је реализовало један или два пројекта, а 9 % њих спровело је три пројекта.

Од анкетираних OCD које током 2015. године нису имале нове пројекте или су имале само један пројекат, најчесталије су one активне у областима које обично не финансира одређени донатор, као што су flora i fauna, društvena i psihološka podrška ili studentske организације, и већина њих је активна само на локалном нивоу. Иако готово половина нема осoblja, више од 70% овih организација је 2015. године ангажовало волонтере.

Izvori finansiranja

S обзиром на то да државне институције или страни донатори немају на расpolaganju sveobuhvatne податке, оцена извора финансирања OCD остаје изазов. Већ неколико година у Индексу civilnog društva поставља се пitanje OCD о njihovim izvorima finansiranja na osnovu specifičnih kategorija finansiranja. Prethodni izveštaji Indeksa civilnog društva потврђују да civilno društvo на Kosovu остаје зависно од stranih donacija, при чему више од 70% sredstava dolazi изван Kosova. Strani donatori су 2015. године били први на листи извора финансирања, али са znatnim smanjenjem. Ove godine je zapaženo i мало povećanje finansiranja iz državnih fondova, pogotovo od centralnih institucija. Drugi izvori finansiranja generalno ostaju na niskom nivou, iako su se individualne donacije i članarine donekle povećale.

Osim promene dinamike finansiranja poslednjih nekoliko godina, ove razlike takođe imaju i metodološko objašnjenje. Dok su prethodni uzorci obuhvatali OCD koje su imale neki nivo aktivnosti (učeće u sastancima, odgovaranje na mejlove itd.), uzorak za anketu OCD u 2015. godini slučajno je odabran iz službenog Registra NVO Departmana za NVO, što znači da je obuhvaćeno više OCD s manjim budžetima i aktivnostima. Kao što je pokazano u prethodnih studijama, što OCD ima manje sredstava, to je manje finansiraju iz stranih fondova.⁴⁷ Drugo, pošto izvori finansiranja nisu povezani sa iznosom fondova s kojima OCD radi, u ukupnim obračunima ista težina je data malim i velikim organizacijama civilnog društva. Naime, ako je jedna OCD koja godišnje radi sa 2.000 evra 100% finansirana kroz individualne donacije, ovaj izvor ima istu težinu kao i OCD koja radi sa 1.000.000 evra godišnje i 100% iz stranih izvora. I na kraju, uprkos činjenici da su članarine i individualne donacije obično mali iznosi, za manje OCD one mogu imati znatan udio u njihovim finansijskim sredstvima. Oba ova izvora finansiranja jesu zastupljenija u odnosu na prethodne studije, zbog većeg broja manjih organizacija koje su bile deo uzorka.



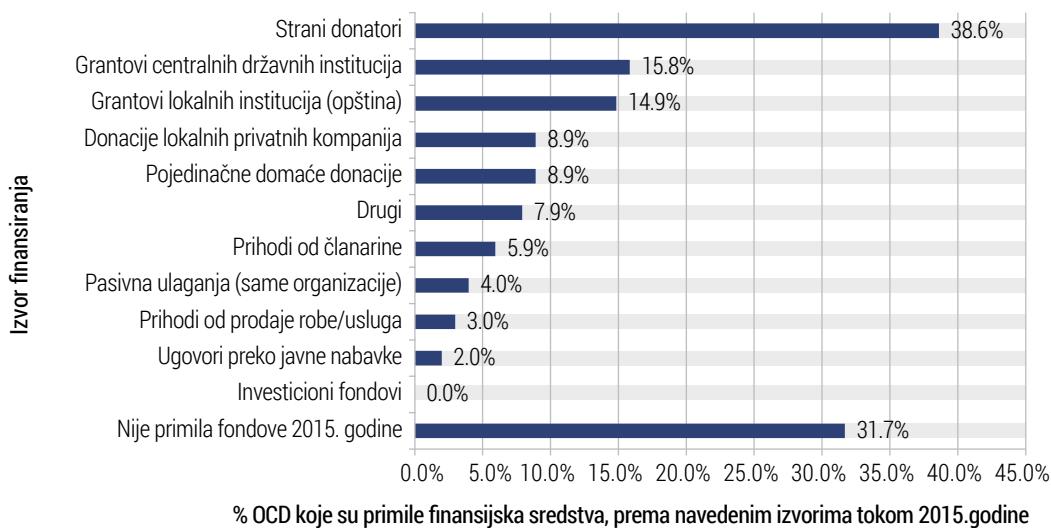
(Graf. 32: Izvori finansiranja sektora civilnog društva – Izvor: Anketa OCD)

Međutim, kada se izračuna iznos sredstava koji je navela svaka anketirana OCD i to uporedi sa izvorima finansiranja, podaci pokazuju da finansiranje iz inostranstva predstavlja gotovo 99% ukupnih sredstava datih civilnom društvu Kosova. Drugim rečima, od svakih 100 evra koje je primilo civilno društvo, 99 evra dolazi iz stranih izvora. Ovo nije iznenađenje, pošto je iznos svih drugih vrsta finansiranja daleko manji od iznosa datih od stranih donatora. Vrednosti mnogih projekata koje finansiraju javne institucije kreću se od nekoliko stotina do nekoliko hiljada evra, dok su članarine i individualne donacije još manje. S druge strane, kod stranih

⁴⁷ Kosovski indeks civilnog društva. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo, 2014, str. 26.

donatora iznosi grantova obično dostižu i do nekoliko desetina hiljada evra ili čak nekoliko stotina hiljada evra za dugoročne i kompleksne inicijative.

Kada se analizira raspodela finansijskih sredstava na osnovu izvora finansiranja, uprkos tome što su glavni izvor finansiranja civilnog društva, strani fondovi su dati manjem broju OCD. Anketa pokazuje da je tokom 2015. godine samo 38,6% anketiranih OCD primilo strane fondove. Što se tiče drugih izvora, oko 15% OCD primilo je finansijska sredstva od centralnih i lokalnih institucija, oko 9% individualne donacije od pojedinaca i preduzeća, dok 31,7% nije dobilo nikakva finansijska sredstva 2015. godine.

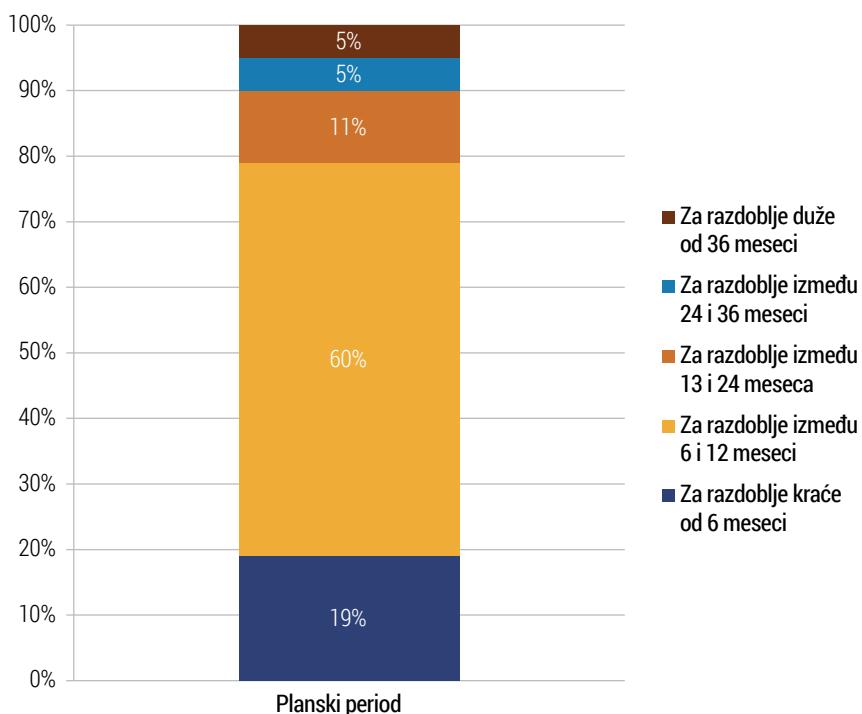


(Graf. 33: OCD prema izvorima finansiranja – Izvor: Anketa OCD)

Grafikon 33 pokazuje opštu situaciju kosovskog civilnog društva po pitanju izvora finansiranja. Tokom diskusije u fokus grupi sa srpskim OCD koje rade na severu Kosova, većina je izjavila da finansijsku podršku dobija od stranih donatora.

Trendovi planiranja i finansiranja

Organizacije civilnog društva na Kosovu obično planiraju kratkoročno, a samo 5% OCD planira na duži rok, od 2 do 3 godine. Najučestalije razdoblje planiranja jeste šest do dvanaest meseci (60%), dok znatan broj OCD planira i za kraće vreme (20%).

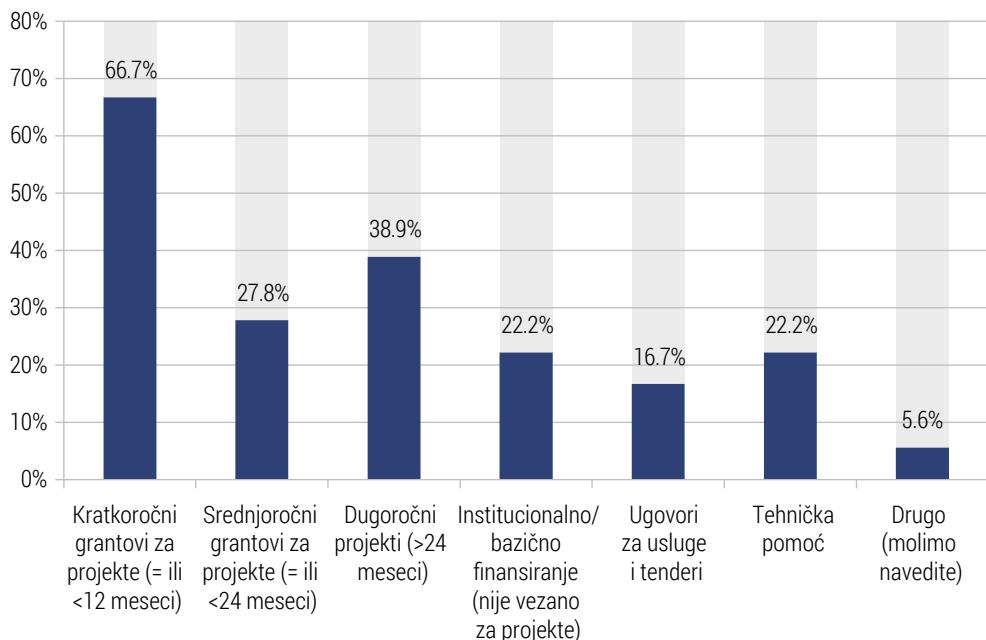


(Graf. 34: Razdoblje planiranja rada OCD – Izvor: Anketa OCD)

Vrste podrške

Odgovori na anketu pokazuju da je razdoblje planiranja direktno u vezi s vrstom podrške koju OCD prima, pošto kratkoročni grantovi ostaju najučestaliji vid podrške. Anketa donatora potvrđuje da najučestalija vrsta podrške OCD nije duža od 12 meseci. Druge vrste podrške su manje uobičajene, iako postoje grantovi za dugoročnije projekte, pri čemu takve grantove daje oko 40% donatora.

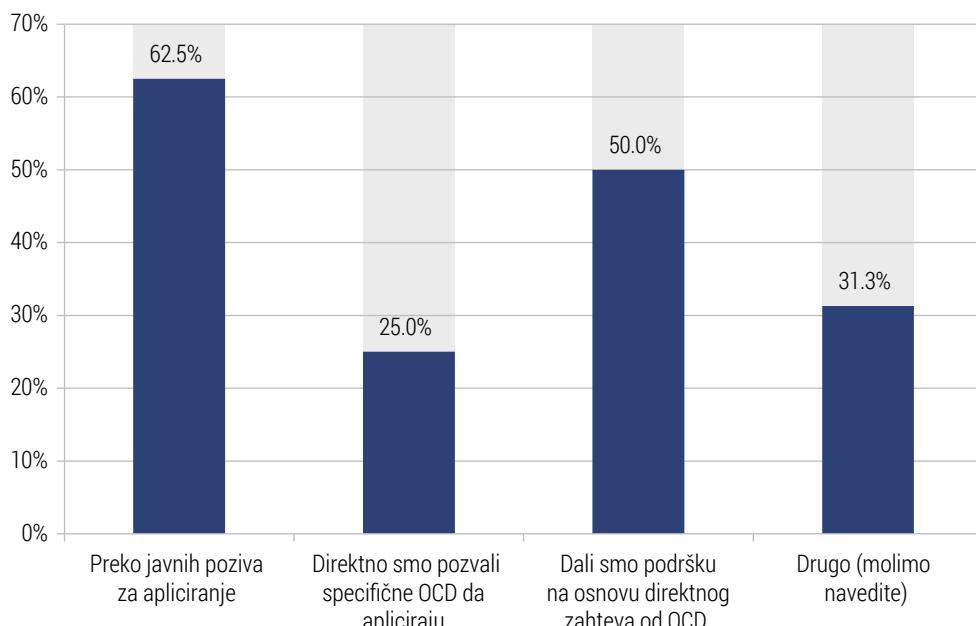
Anketa OCD potvrđuje da, kao način finansiranja, dominiraju grantovi za projekte, dok je daleko manji broj OCD koje su dobile institucionalne grantove ili potpisale ugovore o uslugama. Konkretno, 47% anketiranih OCD dobilo je grantove za projekte, 11% institucionalne grantove i potpisalo ugovore o uslugama, dok je 14% primilo podršku u obliku tehničke pomoći.



(Graf. 35: Vrsta podrške koju su strani donatori obezbedili OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora)

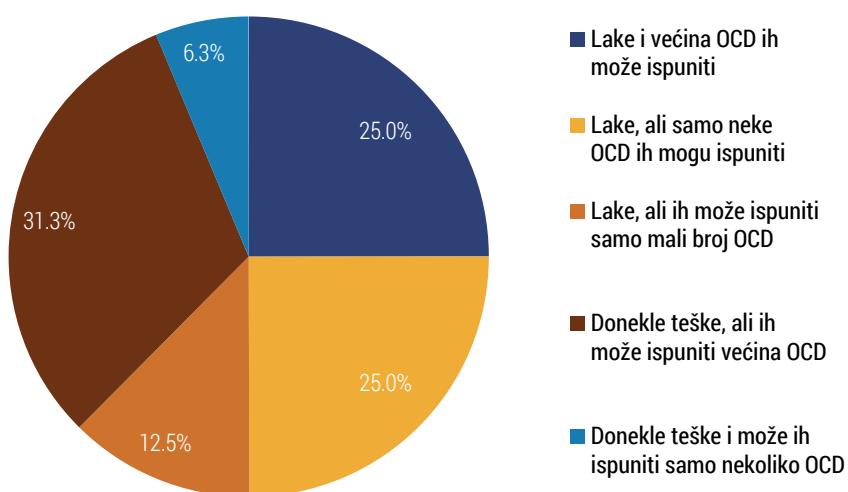
Otvoreni pozivi za dostavu predloga projekata ostaju glavni mehanizam za dobijanje donatorskih fondova, iako se čini da je među organizacijama uobičajeno da za finansiranje određenih projekata same traže sredstva od donatora. Četrdeset četiri posto OCD izjavilo je da su primile sredstva od donatora preko javnih poziva, dok je 30% njih izjavilo da je takođe direktno tražilo sredstva od donatora da bi finansiralo određene projekte. Samo 20% OCD izjavilo je da su ih donatorske organizacije direktno pozvalе да apliciraju za određene fondove.

Anketa donatora takođe pokazuje da javni pozivi za dostavu predloga projekata ostaju naјčešći način davanja fondova OCD. Istovremeno, polovina donatora je izjavila da su dali podršku OCD posle njihovog direktnog zahteva.



(Graf. 36: Vrsta procedure za apliciranje za strane fondove tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora)

Kako se i očekuje od sektora u kojem većina organizacija radi s veoma malim finansijskim sredstvima, većina OCD smatra da su aplikacione procedure u odnosu na iznos finansijskih sredstava donekle teške ili veoma teške. Samo 8% OCD smatra da su procedure za dobijanje sredstava, imajući u vidu iznose za koje se aplicira, bile lake tokom 2015. godine; 57% je izjavilo da su procedure bile donekle teške, dok 33% misli da su bile veoma teške. Strani donatori ne dele sa OCD mišljenje o svojim aplikacionim procedurama, pošto polovina njih smatra da su procedure za aplikaciju lake. Međutim, neki donatori misle da su njihove aplikacione procedure donekle teške i da ih mogu ispuniti samo neke organizacije ili ograničen broj OCD (19%), dok četvrtina njih misli da iako su njihove aplikacione procedure lake, iste može ispuniti samo nekoliko OCD na Kosovu.



(Graf. 37: Ocena donatora o aplikacionim procedurama za strane fondove tokom 2015. godine – Izvor: Anketa donatora)

Diskusija u fokus grupama s manjim organizacijama civilnog društva pokazuje da postoji nekoliko dodatnih problema kada se radi o apliciranju i obezbeđivanju sredstava od stranih donatora. Prvo, mnogi učesnici se slažu da većina donatora svojim aplikacionim procedurama cilja (čak i nemerno) na veće i dobro utemljene OCD. Kao dokaz može poslužiti činjenica da veoma mali broj donatora dozvoljava apliciranje na domaćim jezicima. Drugo, zbog nedostatka iskustva sa donatorima i zbog nedovoljnog poznavanja njihove terminologije, manje OCD često ne ispune ciljeve poziva za apliciranje ili određene uslove stranih donatora. Treće, neke OCD koje su aktivne u lokalnim i ruralnim sredinama žale se da veće OCD apliciraju za aktivnosti iz njihovog domena, ali kada dobiju grantove, one ili ne sprovode aktivnosti na terenu ili to čine koristeći lokalne OCD. I na kraju, sa izuzetkom većih, mnoge OCD zavise od pojedinca (uglavnom izvršnog direktora) koji je odgovoran za sve poslove organizacije i ne prenosi znanje ostalima u timu. Kada on ili ona napusti organizaciju, kapacitet i mreža organizacije trpe posledice.

S druge strane, diskusija u fokus grupi s predstavnicima nekoliko donatorskih agencija daje različite perspektive. Kao prvo, većina njih smatra da se predlozi projekata u velikoj meri ponavljamaju i da im nedostaje inovativnost. To može biti posledica vremena kada je donatorsko finansiranje bilo intenzivno i kada su OCD mogле prilično lako dobiti fondove. U situaciji kada je broj donatora manji i fokus na donatorske strategije specifičniji, OCD treba da odgovore kvalitetnijim predlozima projekata. Takođe, postoji percepcija da mnoge OCD čak i ne čitaju donatorske strategije i uputstva za apliciranje. Dodatno, neki predstavnici donatora imaju utisak da su OCD više usredsređene na nagađanje šta donatori finansiraju, umesto da se fokusiraju na potrebe svoje ciljne grupe i korisnika.

Donatorsko programiranje fondova

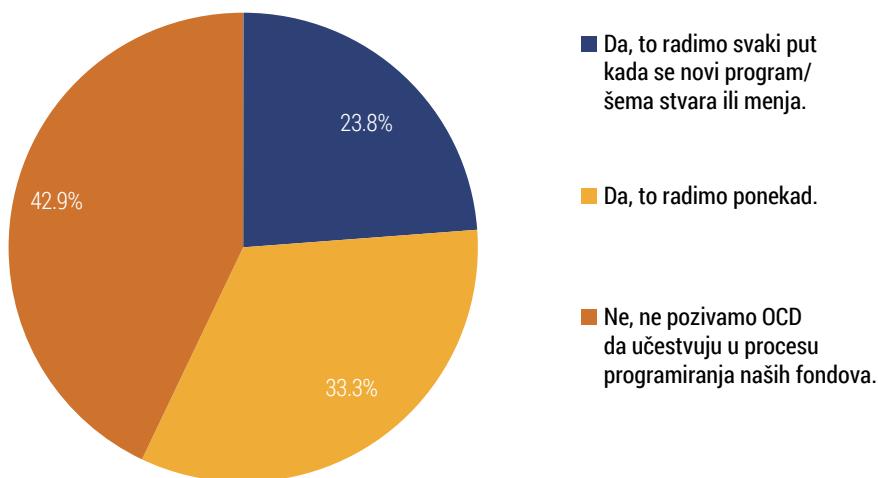
Kao glavni izvor finansiranja civilnog društva na Kosovu, strani donatori, prirodno, imaju jak uticaj na sektor. Ovaj uticaj se često ispoljava kroz prioritetne teme koje ovi donatori finansiraju, a one se zatim prenose organizacijama civilnog društva preko grantova i drugih vrsta podrške. Iz ovog razloga, KICD takođe razmatra modalitete koje strani donatori koriste prilikom programiranja svojih fondova i da li konsultuju lokalne prioritete i aktere tokom ovog procesa.

Iz perspektive civilnog društva dobija se utisak da se tokom razdoblja programiranja narednih ciklusa finansiranja donatori konsultuju samo s jednim delom sektora. Dok je 40% OCD izjavilo da je tražilo da ih strane donatorske organizacije tokom perioda programiranja konsultuju, samo 29% njih je izvestilo da je 2015. godine primilo poziv za konsultaciju o ovoj temi. Od ovog broja, više od polovine (19 OCD) izjavilo je da su ih konsultovali donatori s kojima redovno sarađuju, 7 njih su konsultovali i donatori s kojima redovno sarađuju i oni s kojima obično ne rade, dok je 4 izjavilo da su ih konsultovali donatori s kojima nisu sarađivali. Kada ih pozovu na konsultacije, OCD smatraju da su ove konsultacije prilično korisne, pošto je 53% konsultovanih OCD izjavilo da su njihovi doprinosi uzeti u obzir do neke mere, dok 23% misli da su njihovi doprinosi u potpunosti uzeti u obzir.

Diskusije u fokus grupama sa srpskim OCD na severnom delu Kosova pokazuju da ove OCD nisu konsultovane u vezi s programiranjem fondova stranih donatora. One kažu da se donatori

retko ili gotovo nikada ne konsultuju s njima u vezi sa programiranjem fondova, i zato smatraju da je njihov uticaj u ovome smislu ograničen. U nekim slučajevima kada je bilo konsultacija, kažu da je proces bio neredovan i zatvoren za većinu OCD. Sledi citat jednog od učesnika diskusije u fokus grupi koji kaže: „Mi jurimo ono što nam oni nude, a ne ono što mi želimo.“

Iz perspektive donatora, malo više od polovine anketiranih izjavilo je da pozivaju OCD da učestvuju u procesu programiranja njihovih fondova; 23,8% izjavilo je da to rade svaki put kada se dizajnira ili razmatra novi program ili šema, dok je 33,3% reklo da to rade samo ponekad. Među donatorskim agencijama koje pozivaju OCD na konsultacije, većina njih (84,2%) izjavila je za anketu da obično poziva mali broj OCD s kojima obično sarađuju, dok su ostali izjavili da je proces konsultacija organizovan putem javnog poziva i da svako može učestvovati. Međutim, većina donatora (86%) rekla je da ne dobija zahteve od OCD za konsultacije o programiranju fondova već da inicijativa za konsultacije ustvari dolazi od donatora.



(Graf. 38: Poziv OCD od stranih donatora za programiranje njihovih fondova – Izvor: Anketa donatora)

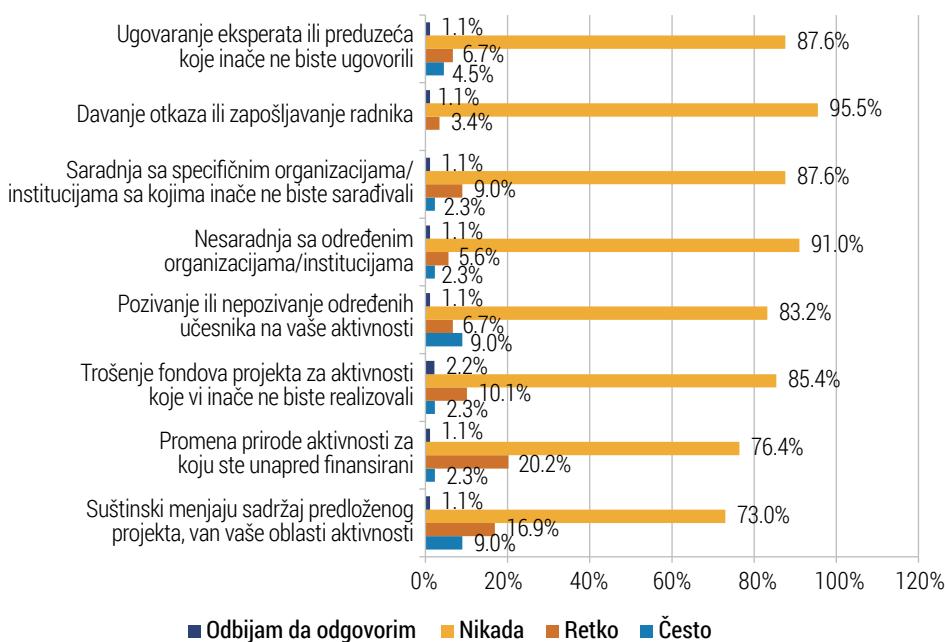
Većina donatora (75%) izjavila je da, kada su pozvane, većina OCD se pozitivno odnosi prema procesu konsultacija. Takođe, većina donatora (67%) zadovoljna je nivoom i korisnošću komentara koje daju OCD, dok ogromna većina njih (92%) kaže da se komentari OCD uzimaju u obzir do određene mere.

Jedan značajan izazov koji je predstavnik donatora spomenuo tokom diskusije u fokus grupi jeste činjenica da većina stranih donatora radi s veoma malim brojem zaposlenih u svojim kancelarijama na Kosovu. Sa samo jednom ili dve odgovorne osobe (koje se bave i drugim pitanjima, van civilnog društva), u mnogim slučajevima konsultacija sa OCD o programiranju njihovih fondova postaje stvaran izazov. Iako svi izjavljuju da su posvećeni uključivanju OCD u programiranje njihovih fondova, neki od njih takođe naglašavaju da u ovaj proces uključuju samo one OCD koje otelotvoruju iste vrednosti kakve promoviše donator.

Uticaj donatora na rad OCD

Formalno gledano, kada se pruži finansijska podrška, donatori ne bi trebalo da se mešaju u rad OCD. Ovo je posebno važno za grantove za projekte, kao glavnoj vrsti podrške OCD na Kosovu. Grantovi se zasnivaju na predlogu projekta OCD koji se pozitivno ocenjuje i prihvata od strane donatora. Čini se da, većina OCD na Kosovu radi bez uplitanja donatora. Slično izveštavaju i srpske OCD u severnom delu Kosova. Međutim, iako malobrojni, postoje neki slučajevi mešanja donatora koji traže od OCD da rade drugačije nego što bi radili u drugim okolnostima.

Čini se da je najučestaliji vid mešanja suštinska promena sadržaja predloženog projekta, van oblasti aktivnosti OCD (25,9% organizacija je imalo ovo iskustvo) i promena prirode aktivnosti za koju je OCD unapred finansirana (22,5% OCD je imalo ovakvu prirodu mešanja). Druge vrste mešanja retko se dešavaju, kao na primer ugovaranje eksperata ili preduzeća koje OCD inače ne bi ugovorile; saradnja (ili nesaradnja) sa određenim organizacijama ili institucijama; ili pak pozivanje određenih ljudi da učestvuju u aktivnostima OCD.



(Graf. 39: Mešanje donatora u rad OCD – Izvor: Anketa OCD)

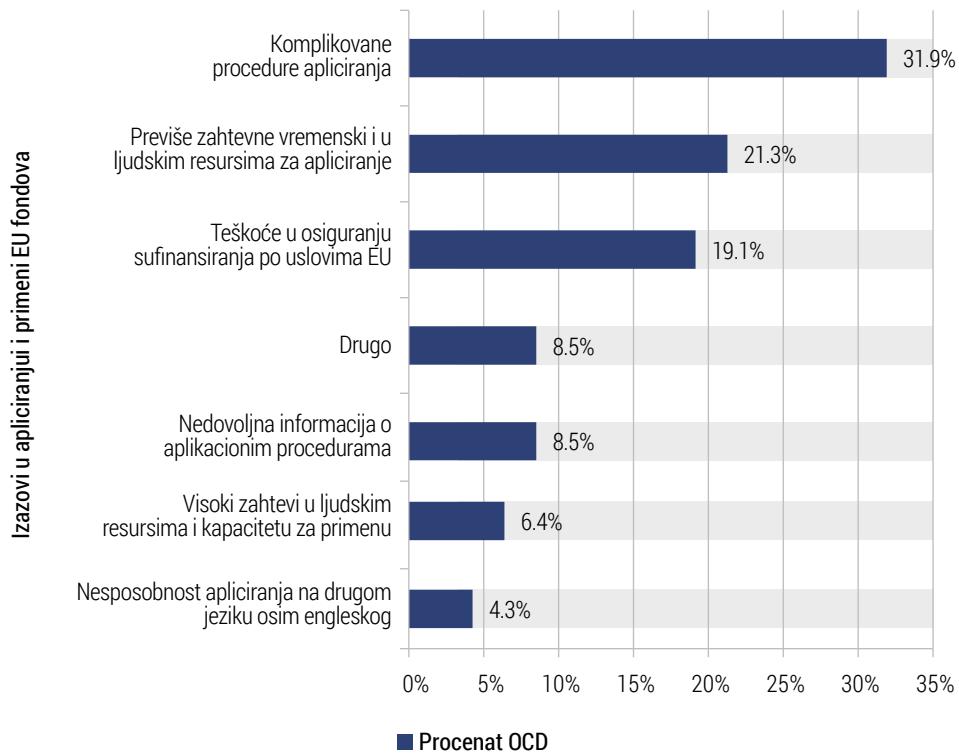
Detaljnija analiza podataka otkriva da, iako nisu velike, postoje razlike u tipovima donatora i njihovog mešanja. OCD koje primaju sredstva iz državnog budžeta izveštavaju o malo više uplivena donatora u poređenju sa onima koje primaju sredstva iz inostranstva. Izuzetak su zahtevi za promenu sadržaja predloga van oblasti njihovih aktivnosti, gde se čini da se strani donatori više mešaju. Istovremeno, najmanji nivo mešanja prisutan je kod organizacija koje primaju privatne donacije.

EU fondovi

Iako EU spada u širu grupu stranih donatora, zbog EU perspektive Kosova i očekivane dominacije EU fondova u budućnosti, u studiji se daje bliži uvid u EU fondove za civilno društvo.

Broj OCD koje su tokom 2015. godine primile EU fondove veoma je mali – samo 17% OCD je izjavilo da su primile te fondove. Od onih koje nisu doobile EU fondove, najveći deo nije nikada aplicirao (67%), dok je manji broj aplicirao, ali nisu odabrane (17%).

Detaljnija analiza pitanja s kojima se suočavaju u vezi sa apliciranjem i/ili sprovodenjem EU fondova potvrđuje percepciju da samo dobro utemeljene OCD imaju adekvatne kapacitete za apliciranje i dobijanje EU fondova, dok najveći deo sektora uopšte ne razmišlja da aplicira za EU fondove. Komplikovana procedura apliciranja bila je glavni izazov (32% odgovora), propraćen trajanjem procesa aplikacije i potrebnim ljudskim resursima (21% odgovora) i po-teškoćama u osiguranju sufinansiranja koje zahteva EU (19% odgovora).



(Graf. 40: Glavni izazovi u apliciranju i/ili sprovodenju EU fondova – Izvor: Anketa OCD)

Striktna pravila Praktičnog vodiča za ugovorne procedure spoljnih akcija Evropske unije (EU PRAG)⁴⁸ spomenuta su kao jedan od glavnih razloga za mali broj korisnika EU fondova, jer nisu fleksibilna za prilagođavanje kapacitetima manjih OCD. Nedavne promene u PRAG-u omogućile su EU da usvoji model sličan modelu drugih stranih donatora koristeći domaće kapacitete za upravljanje fondovima za civilno društvo, gde je regrantiranje glavni instrument

48 EU PRAG se odnosi na Praktično uputstvo EU o procedurama ugovaranja za spoljne aktivnosti EU.

dostizanja do manjih OCD i onih osnovanih u zajednici. Kancelarija EU na Kosovu već je počela primenu šeme regrantiranja, što može povećati lepezu korisnika EU fondova u budućnosti.

Sredstva iz državnog budžeta

Sredstva iz državnog budžeta⁴⁹ za civilno društvo ostaju jedno od najvećih pitanja za razvoj sektora na Kosovu. Uprkos činjenici da država daje finansijska sredstva mnogim, pogotovo manjim OCD, ipak ne postoje pravila ili procedure koje regulišu ovaj proces.

Postojeći fondovi se daju preko određenih institucija na centralnom i lokalnom nivou bez ikakve saradnje, koherentnosti ili planiranja unutar državnog budžeta. U državnom budžetu za 2015. godinu identifikovana su samo tri slučaja sredstava planiranih za OCD,⁵⁰ a slični trendovi prisutni su i u proteklim godinama. Na nacionalnom ili lokalnom nivou ne postoji mehanizam finansiranja, niti postoji neki organ s mandatom da nadgleda kako se javni fondovi distribuišu civilnom društvu. Ne postoje posebne procedure za dodelu sredstava iz budžeta, niti standardni kriterijumi odabira koji bi osigurali da se javni fondovi dodeljuju na propisani način. Nekoliko ministarstava je izradilo specifična podzakonska akta o „raspodeli subvencija za NVO“, međutim, nije jasan pravni osnov za ova akta. Osim toga, ova akta ne pokrivaju ceo ciklus javnog finansiranja i tretiraju ista pitanja na različite načine i na različitom nivou detalja, zavisno od konkretnog ministarstva.

Informacije o procedurama i dodeli javnih fondova retko su dostupne OCD, i samo neka ministarstva povremeno objavljaju neke podatke. Uprkos zahtevu propisanom u vladinoj Strategiji za saradnju sa civilnim društvom, u vezi sa objavljivanjem podataka o svim javnim fondovima datim civilnom društvu,⁵¹ ova informacija nikada nije objavljena. Kao posledica toga, ne postoje podaci o iznosima, vrstama projekata i organizacijama koje koriste sredstva iz državnog budžeta.

U maju 2016. godine primećen je pozitivan razvoj kada je Vlada usvojila model javnog finansiranja za OCD, sastavljen zajednički sa organizacijama civilnog društva. Model zahteva standardizovane opšte kriterijume o planiranju, distribuciji i nadgledanju javnih fondova datim OCD, gde je svako ministarstvo odgovorno za sastavljanje specifičnih procedura u skladu sa opštim kriterijumima. Vlada je zadužila Ministarstvo finansija i Kancelariju za dobru vladavinu da počne sastavljanje potrebnih akata kako bi ovaj model funkcionisao.

Jedini izvor informacija u vezi s javnim fondovima dodeljenim OCD jeste anketa OCD. Podaci pokazuju da je četvrtina anketiranih OCD tokom 2015. godine primila sredstva od države, bilo na lokalnom ili na centralnom nivou. Uopšteno gledano, primaoci javnih fondova su manje OCD, aktivne na lokalnom nivou, koje rade s godišnjim budžetom od nekoliko hiljada evra.

Tokom 2015. godine 25% anketiranih OCD izjavilo je da su primile sredstva iz državnog budžeta. Šezdeset osam posto tih OCD je reklo da su primile fondove za specifični projekat ili

49 U tekstu se naizmenično koriste termini „sredstva iz državnog budžeta“ i „javni fondovi“.

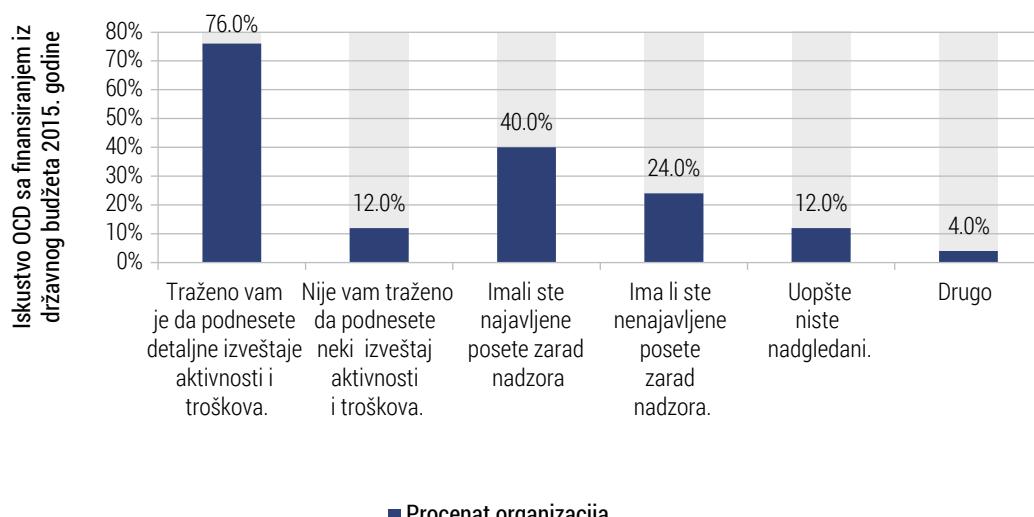
50 Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 28.

51 Vlada Kosova, „Strategija za saradnju sa civilnim društvom 2013–2017. i akcioni plan 2013–2015.“ www.zqm.rks.gov.net.2013. https://zqm.rks-gov.net/Portals/0/Docs/STRATEGJIA QEVERTARE PER BASHKPUNIM NE TRI GJUHET.pdf.

aktivnost, 12% kao institucionalnu podršku, 12% kao sufinansiranje za projekte EU ili drugih donatora i 12% je izjavilo da su primile fondove za drugu svrhu: za izgradnju kapaciteta, posete i rekreaciju i za osiguravanja medicinskog rada⁵² za organizaciju. Na postavljeno pitanje o proceduri apliciranja, gotovo polovina njih (42%) izjavila je da su tražili fondove direktno od javnih institucija, druga polovina (54%) dobila je sredstva iz budžeta preko javnih poziva za apliciranje i samo mali deo njih (4%) naveo je da je primio fondove preko specifičnih modela finansiranja donator-opština. Treba naglasiti da je nivo javnih poziva učestaliji na centralnom negoli na opštinskom nivou. Od svih OCD koje su primile grantove od institucija sa centralnog nivoa, 62,5% izjavilo je da su primile fondove preko javnih poziva, dok za OCD koje su primile fondove od lokalnih institucija ovaj procenat iznosi samo 21,4%.

Od 37 ugovora finansiranih iz državnog budžeta, kako navode anketirane OCD, većina njih je potpisana sa institucijama sa centralnog nivoa (65%), dok je ostatak potписан s lokalnim institucijama. Iako centralne vlasti obezbeđuju više sredstava iz budžeta, većima primalaca ovih sredstava dolazi s lokalnog nivoa: od svih OCD koje su dobjale javne fondove, 90% rade na lokalnom nivou. Što se tiče iznosa, više od 85% ovih ugovora, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, bili su u iznosu manjem od 10.000 evra, dok su ostali ugovori varirali od 10.000 evra do 25.000 evra. Nisu navedeni slučajevi finansiranja veće vrednosti iz državnog budžeta.

Primećen je napredak kada se radi o izveštavanju i nadgledanju javnih fondova za civilno društvo, iako još ne postoji koherentan sistem. Neke javne institucije su reagovale na uobičajene kritične izveštaje generalnog revizora i počele su s nekim vidom nadgledanja. Ovo se može videti iz činjenice da oko tri četvrtine OCD koje su primile javne fondove kaže da su podnele izveštaje o aktivnostima i finansijske izveštaje, 40% izveštava da su imale najavljenе posete radi nadzora rada, dok je 24% njih navelo da su imale nenajavljenе posete nadzora. Međutim, još uvek postoje slučajevi OCD (12%) koje izveštavaju da nisu podnele nikakav izveštaj ili da ih nije nadgledala relevantna javna institucija.



(Graf. 41: Iskustvo OCD u nadgledanju i izveštavanju o javnim fondovima tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

⁵² Ovo je bio odgovor na ponuđeno pitanje „navedite druge svrhe“ te je ostalo nerazjašnjeno šta to konkretno znači.

Podaci ankete pokazuju različite probleme u vezi s javnim finansiranjem OCD, pogotovu kada su u pitanju nabavke, dostupne informacije, transparentnost, adekvatnost i participativno planiranje. Više od 80% OCD nije se složilo sa izjavom „*odluke na tenderima su pravedne, javno objavljene i nemaju sukoba interesa*“, kao i da je „*javno finansiranje dovoljno i u skladu s potrebama OCD*“. Dve trećine OCD nije se složilo sa izjavama „*javno finansiranje je predvidljivo na osnovu dodele fondova u prethodnoj godini*“ i „*da OCD učestvuju u određivanju prioriteta javnog finansiranja*“, dok se 55% nije složilo sa izjavom „*kriterijumi odabira su jasni/razumljivi i javno dostupni*“.



(Graf. 42: Ocena OCD o javnim fondovima tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Kao što je očekivano, izjave OCD koje dobijaju javne fondove malo su pozitivnije u poređenju sa onima koje ne dobijaju ova sredstva.

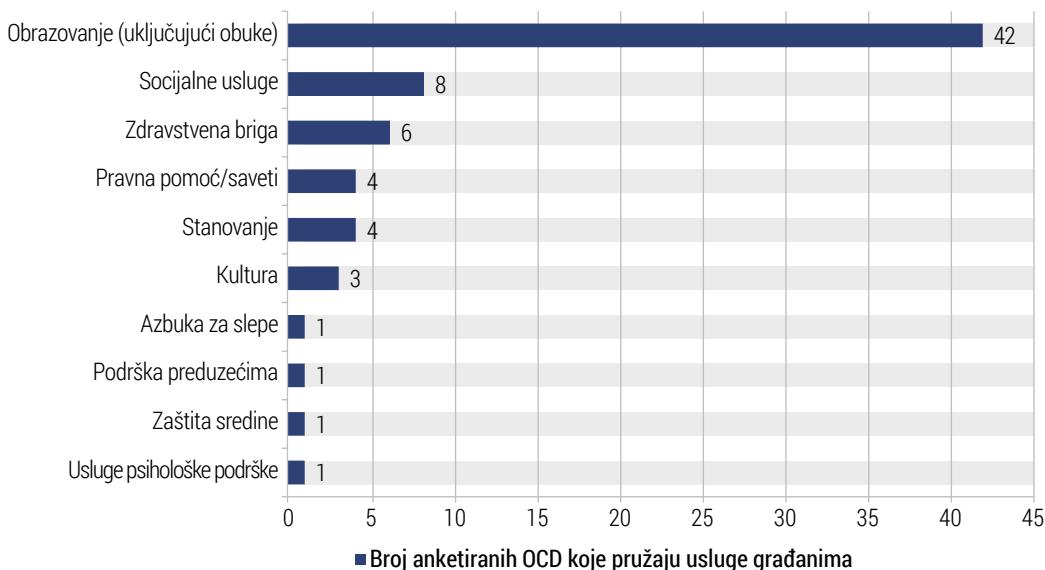
Ugovori sa državom za pružanje javnih usluga

Dok javno finansiranje OCD obuhvata samo grantove za projekte i druge inicijative OCD koje služe za postizanje različitih ciljeva na osnovu modaliteta predloženih od strane OCD, druga kategorija aktivnosti OCD jesu usluge grupama građana koje se smatraju javnim uslugama. Ova kategorija obuhvata sve usluge koje spadaju pod obavezu države, ali ih takođe pružaju i OCD.

U idealnoj situaciji, budući da se radi o državnoj obavezi, država bi pokrila troškove svih tih usluga, obuhvatajući i one koje pruže OCD. Međutim, uprkos postojanju mnoštva OCD koje već više od jedne decenije pružaju razne usluge građanima, većinu ovih usluga ne podržava država, nego međunarodni donatori.

Od svih anketiranih OCD, 45% je izjavilo da su pružile neku vrstu javne usluge, kao što su socijalne usluge, obrazovanje, zdravstvena nega, stanovanje, kultura itd. Najčešće su usluge u

vezi sa obrazovanjem, propraćene socijalnim uslugama i zdravstvenom negom. Druge vrste usluga su ređe.



(Graf. 43: Vrste državnih ugovora koje su anketirane OCD do bilo tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Većina ovih usluga (88,4%) pruža se besplatno svim korisnicima, dok se samo za mali broj usluga (9,3%) traži simbolična nadoknada od onih kojima usluga nije namenjena. Bio je samo jedan slučaj kada je OCD pružila uslugu uz punu nadoknadu od korisnika usluge. Uprkos tome što se radi o javnim uslugama, trošak ovih usluga još uvek pokrivači uglavnom strani donatori (51,1%) ili domaći privatni donatori (27,9%). Kao što izveštavaju anketirane OCD, samo 23,3% njih prima državne fondove za javne usluge koje pružaju građanima.

Pitanje državnih ugovora za javne usluge koje pružaju OCD suočava se sa mnogim izazovima, kako u vezi sa iznosom finansiranja tako i s procedurama. Zakon o javnim nabavkama tek je u poslednje vreme dozvolio da se OCD tretiraju isto kao i drugi pružaoci usluga u smislu sertifikata registracije, dok se samo nekoliko zakona i podzakonskih akata bavi specifičnim potrebama OCD u apliciranju i u samom pružanju javnih usluga. Pružanje javnih usluga u oblasti socijalne zaštite čini se da je jedino polje gde se u zakonu uzima u obzir specifična priroda rada OCD. Nedavno razvijeni sistem licenciranja usluga socijalne zaštite omogućava OCD da apliciraju za licence i državne ugovore za određene socijalne usluge. Međutim, čak i u pružanju socijalnih usluga, mnogi problemi ostaju, kao na primer: nepostojanje specifičnih budžetskih linija za finansiranje usluga koje pružaju OCD; fondovi nisu predviđljivi i trajanje državnih ugovora ne može preći period od 1 godine; finansijska sredstva koja država obezbeđuje nisu dovoljna u pokrivanju osnovnih troškova pružanih usluga, dok nijedan državni ugovor ne pokriva druge institucionalne troškove. Procedure odabira su regulisane podzakonskim aktima, a ne zakonom. Postoje samo neki opšti kriterijumi i procedure finansiranja OCD koje pružaju socijalne usluge.⁵³

⁵³ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 43–45.

Druge oblasti, kao što su obrazovanje i zdravstvo, još zaostaju. Kao rezultat toga, sa izuzetkom socijalnih usluga, državni ugovori sa OCD za usluge iz drugih oblasti su retki.

Anketa OCD potvrđuje većinu navedenih stvari. Samo 10% OCD izjavilo je da su konkursale ili aplicirale za državni ugovor tokom 2015. godine. Na postavljeno pitanje o preprekama s kojima su se suočili u ovom procesu, polovina ovih OCD (ukupno njih 5) izjavila je da je bilo *mnogo administrativnih uslova*; jedna trećina njih je kazala da je, uopšteno gledano, *mali broj javnih tendera iz njihove oblasti aktivnosti* i po jedna od njih je rekla da su *procedure registracije/licenciranja komplikovane*, da su *izbacene iz konkurenциje bez ikakvog objašnjenja* i da je *bilo kašnjenja tokom procesa*.

Većina OCD koje su do bile fondove putem državnih ugovora izjavila je da su ti iznosi bili nedovoljni za pokrivanje troškova za osnovne usluge (šest od deset), dok su druge tri rekle da su fondovi bili dovoljni da pokriju troškove pružanja osnovnih usluga, ali su bili nedovoljni za institucionalne troškove (administrativne i tekuće troškove organizacije). Većina OCD koja je potpisala državne ugovore takođe je izjavila da je bilo problema sa blagovremenim dobijanjem sredstava (sedam od deset); samo tri OCD su izjavile da su blagovremeno do bile finansijska sredstva od državnih ugovora. Za ostale OCD su kasnila plaćanja, što je stvorilo probleme u pružanju usluga (četiri od deset), dok su za dve od deset njih sredstva kasnila, ali su do bile kompenzaciju za gubitke stvorene zbog kašnjenja.

Više od polovine OCD koje su primile fondove preko državnih ugovora izjavilo je da je nadgledanje troškova i osiguranje kvaliteta usluge koje pruža organizacija bilo redovno i nije bilo preterano (sedam od deset), dok su dve OCD rekле da je nadgledanje i osiguranje kvaliteta bilo preterano i neredovno. Većina anketiranih OCD smatra da je nadgledanje državnih ugovora isto kao i za državne ili javne pružaoce ili pak preduzeća, dve od osam su izjavile da je manje opterećujuće u poređenju s drugim pružaocima i samo jedna OCD je rekla da je striktnije.

Percepција прavednosti u procesu donošenja odluka slična je kao i kod javnog finansiranja, budući da samo 13% OCD smatra da se državni ugovori daju na pravedan i transparentan način. Više od polovine OCD (52%) smatra da se ovi ugovori ne daju pravedno i transparentno, dok 35% anketiranih OCD izjavljuje da nisu obaveštene o praksi donošenja odluka za državne ugovore. Potvrđujući ovu percepцију, više od polovine anketiranih OCD (57,6%) izjavilo je da se njihovo mišljenje zasniva na ličnom iskustvu ili iskustvu organizacije, dok četvrtina zasniva svoje iskustvo na razgovorima s drugima ili iz medija.

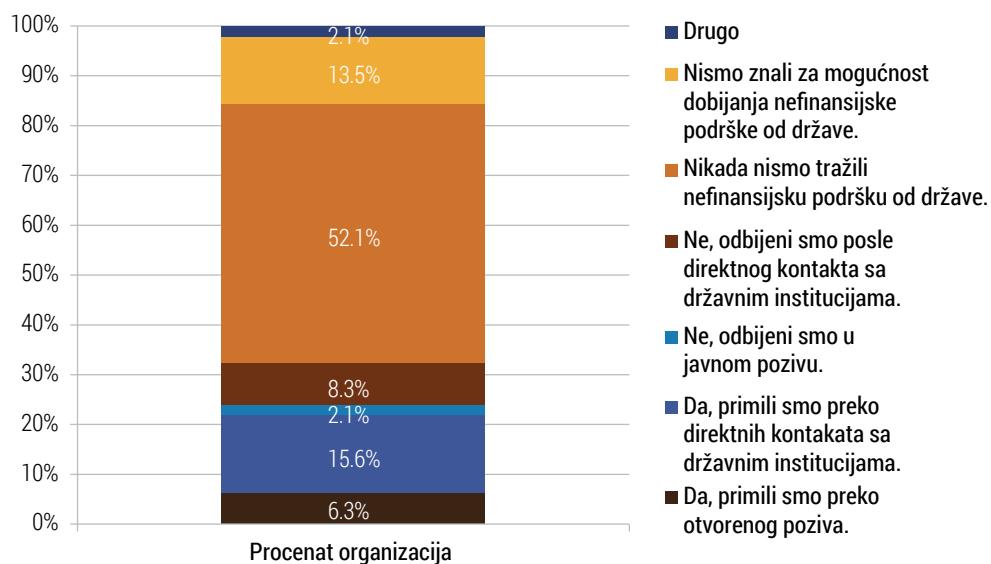
Nefinansijska podrška

Osim obezbeđivanja fondova za specifične aktivnosti OCD, država može takođe podržavati sektor putem drugih vrsta podrške, uključujući i nefinansijsku. Ovaj vid podrške može obuhvatati nekoliko oblika, kao što je, između ostalog, dodela imovine određenim grupama civilnog društva ili besplatno dugoročno ili kratkoročno korišćenje državnih objekata.

Na Kosovu ne postoji politički ili pravni okvir o nefinansijskoj podršci civilnom društvu. Jedini zakon u kojem se indirektno tretira ovo pitanje jeste Zakon 04/L-144 o dodeli na korišćenje i razmeni opštinskih nekretnina. Na osnovu ovog Zakona OCD su među potencijalnim

korisnicima opštinske imovine na osnovu otvorenog javnog konkursa za sva pravna i fizička lica. Propisani kriterijumi su opšte prirode i ne postoje jasno određen proces za takvu nefinansijsku podršku OCD. Iako Zakon predviđa specifične okolnosti kada se otvorena procedura može preskočiti, OCD ne ulaze u ovu kategoriju. Osim toga, ne postoje specifične odredbe o jednokratnoj upotrebi opštinske ili druge državne imovine od strane civilnog društva.⁵⁴

Anketa OCD pokazuje da samo mali deo civilnog društva ima koristi od nefinansijske podrške države. Samo 22% OCD izjavilo je da je primilo nefinansijsku podršku od strane državnih institucija, kao što je besplatno korišćenje radnog prostora, nameštaja i tehničke opreme, i to uglavnom putem direktnih kontakata s državnim institucijama. Većina OCD nikada nije aplikirala za nefinansijsku podršku koju pruža država: 14% anketiranih organizacija je izjavilo da nisu znale da mogu dobiti nefinansijsku podršku od države, dok je 52% kazalo da nikada nisu tražile nefinansijsku podršku.



(Graf. 44: Vrste i izazovi nefinansijske podrške OCD tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Uopšte gledano, dominantna vrsta nefinansijske podrške jeste besplatno korišćenje objekata u državnom vlasništvu za određene aktivnosti OCD, koje je spomenulo 12 OCD, dok su druge vrste podrške manje učestale i obuhvataju kancelarijski materijal i nameštaj (3 OCD), obrazovanje / obuku i izgradnju kapaciteta (2 OCD) i pismo podrške od predsednika opštine (1 OCD).

⁵⁴ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 30.

Privatne donacije i filantropija

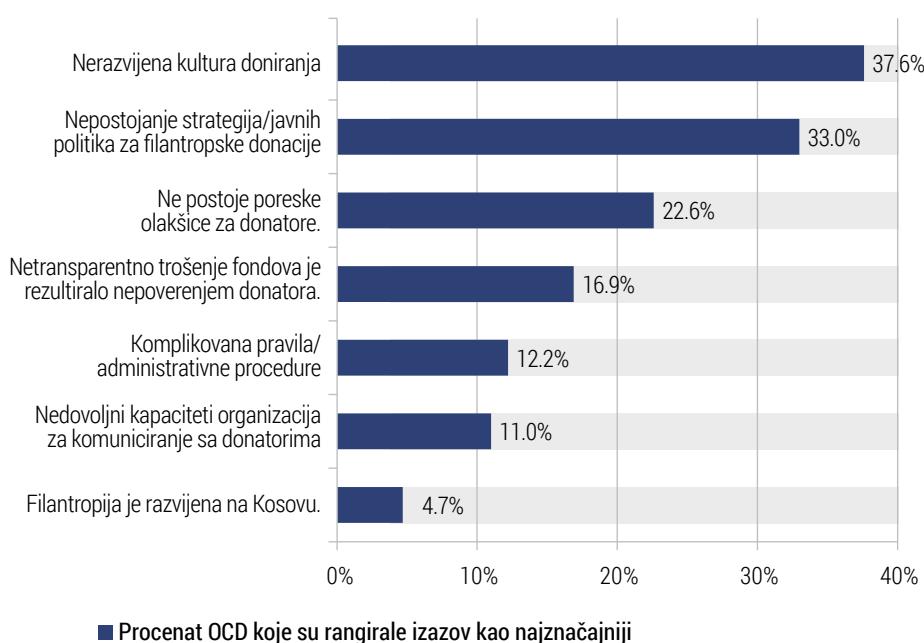
Privatne donacije civilnom društvu predstavljaju mali procenat ukupnog finansiranja, kao što je slučaj i sa drugim domaćim izvorima finansiranja. Tokom 2015. godine samo 15% anketiranih OCD izjavilo je da su primile finansijska sredstva od domaćih privatnih donatora (pojedinačna ili kompanija). Pošto je većina OCD koje primaju donacije od privatnih pojedinaca ili preduzeća mala, ili se radi o lokalnim OCD u zajednici, bez nekog spomena vrednog pristupa stranim fondovima, ovaj izvor prihoda za njih može biti značajan. Oko četvrtine anketiranih OCD koje su dobine privatne donacije izjavilo je da su ova primanja njihov jedini izvor finansiranja. Ove organizacije uglavnom rade na volonterskoj osnovi i sakupljaju donacije od pojedinačaca u simboličkim iznosima, iako postoje retki slučajevi donacije od privatnih kompanija.

Velika većina OCD (79%) izveštava da su administrativne procedure za primanje donacija luke, što upućuje na zaključak da se ova vrsta finansiranja prikuplja na manje formalan način i bez neke formalne prateće procedure. Pošto gotovo ne postoje poreske olakšice za privatne donatore civilnog društva, nema ni podsticaja za formalizovanjem doniranja. Na osnovu podataka od PAK-a, tokom 2015. godine bio je samo jedan slučaj smanjenja poreza za privatno preduzeće zbog davanja donacije OCD (za više informacija videti deo o podsticajima za donatore OCD).

S druge strane, i prethodni i sadašnji Zakon o prevenciji pranja novca i borbi protiv finansiranja terorizma restriktivni su u smislu donacija u gotovini za NVO. Na osnovu novog zakona usvojenog u maju 2016. godine, NVO ne može primiti više od 500 evra u gotovini od jednog davaoca tokom jednog dana ili više od 1.000 evra od jednog davaoca u jednoj godini. Sankcije za nepoštovanje ove restrikcije su teške kako u novčanom tako i u smislu krivične odgovornosti.⁵⁵

Nizak nivo filantropije, pogotovo prema civilnom društvu, jeste rezultat kombinacije nekoliko faktora. Neki faktori su direktna posledica nepostojanja politike vlade za unapređenje filantropije, dok su drugi u vezi sa opštom kulturom davanja u javne svrhe. Unutrašnji elementi OCD takođe igraju ulogu u ovom procesu. Prema percepcijama OCD, nerazvijena kultura davanja i nepostojanje strategije ili javnih politika za filantropiju, glavni su izazovi za filantropiju, dok samo 4,7% anketiranih OCD veruju da je filantropija razvijena na Kosovu.

⁵⁵ O prevenciji pranja novca i borbi protiv finansiranja terorizma – Zakon 05/L-096, član 29.



(Graf. 45: Ocena OCD o okruženju za filantropiju na Kosovu – Izvor: Anketa OCD)



Percepcija uticaja

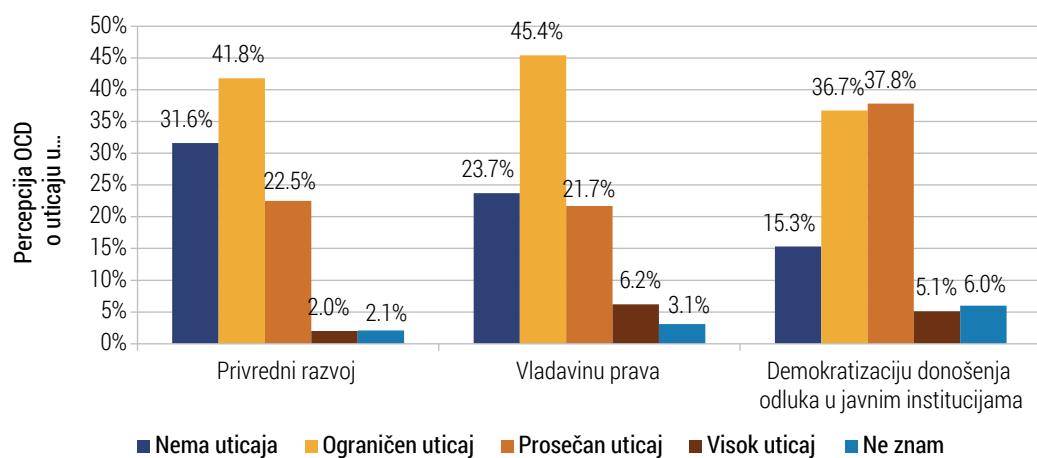
Civilno društvo Kosova ima ograničen uticaj na pitanja od glavnog interesa za građane, kao što su privredni razvoj i vladavina prava. Ineresantno je da, prilikom ocene svog uticaja u ovoj oblasti, civilno društvo ima kritičnije mišljenje o sebi od onih van sektora. Veći uticaj se opaža u oblasti demokratizacije. Za razliku od percepcije uticaja, transparentnost i odgovornost/polaganje računa, kao i vladavina prava, jesu oblasti gde se doživljava da je civilno društvo najaktivnije. Civilno društvo održava dobru komunikaciju s javnim institucijama relevantnim za njihovo polje delovanja, međutim, to nije praćeno dovoljnim pristupom informacijama i uključivanjem u javne konsultacije tokom procesa stvaranja politika. Iako su veće OCD izloženije procesu stvaranja politika, uticaj sektora ostaje ograničen.

Kao što je bio slučaj i s prethodnim izveštajima Indeksa civilnog društva, ova studija meri percepciju uticaja, a ne uticaj civilnog društva. To se radi zbog činjenice da stvarni uticaj u bilo kojem polju zavisi od nekoliko faktora i ne može se pripisati samo jednoj inicijativi ili sektoru. Štaviše, dok neke aktivnosti OCD mogu imati vidljive rezultate u kratkoročnom razdoblju, mnoge druge inicijative stvaraju vidljive rezultate tek posle mnogo meseci ili godina od sprovedene aktivnosti. Bilo kako bilo, merenjem jednog broja specifičnih pokazatelja, mogu se dobiti neke informacije u vezi s percepcijom uticaja sektora.

Reagovanje

U svim studijama sprovedenim tokom nekoliko godina potvrđuje se da je glavna briga kosovskih građana vezana za privredni razvoj (nezaposlenost, životni standard, društvena pitanja itd.) ili za vladavinu prava (korupcija, pravosudni sistem, nepotizam, ljudska prava itd.). Od civilnog društva kao integralnog dela društva u celini se очekuje da, pored promocije drugih problema i vrednosti, reaguje i na glavne brige građana. Iz ovog razloga, u ovoj se studiji analizira da li civilno društvo reaguje na glavne probleme građana, kao i na donošenje odluka u javnim institucijama, što je istovremeno i veoma značajan deo vrednosti koje promoviše civilno društvo na Kosovu i šire.

Na osnovu percepcije uticaja civilnog društva u tri kategorije, anketirane OCD su bile najpozitivnije kada se radi o demokratizaciji u donošenju odluka u javnim institucijama, dok su bile manje pozitivne kada se radi o privrednom razvoju. Slično kao i u prethodnim godinama, OCD vide uticaj civilnog društva na privredni razvoj kao dosta ograničen (41,8%) ili ga nema (31,6%), a samo četvrtina OCD misli da je uticaj sektora na prosečnom nivou (22,5%) ili na visokom nivou (2%). Uticaj na vladavinu prava vidi se pozitivnije, s manjim procentima za ograničeni uticaj i većim procentima koji izveštavaju o većem uticaju.

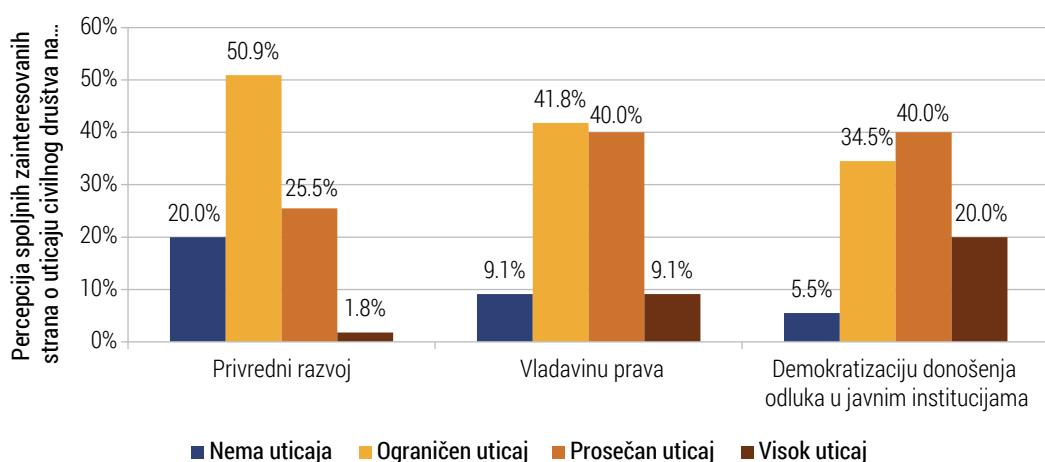


(Graf. 46: Percepcija OCD o uticaju civilnog društva u oblastima od glavnog interesa za građane – Izvor: Anketa OCD)

Vrednosti oba pokazatelja blago su opale u odnosu na 2011. i 2014. godinu, što može biti rezultat pogoršane političke situacije u poslednje dve godine. Druge studije potvrđuju da se

nezadovoljstvo političkim usmerenjem zemlje znatno povećalo (42,5% u aprilu 2014. godine; 68,4% u septembru 2015. godine), dok se tokom istog perioda pozitivna percepcija građana o institucionalizaciji i poboljšanim demokratskim procesima na Kosovu prepolovila (33% u aprilu 2014. godine; 15,4% u septembru 2015. godine).⁵⁶ Međutim, pristup i aktivnosti civilnog društva u ove dve oblasti nisu se vidno promenili pa ostaju slični izazovi. Uprkos intenzivnoj aktivnosti mnogih OCD, na ekonomskom razvoju a pogotovo u oblasti vladavine prava, civilno društvo ima na raspolaganju veoma ograničena sredstva da utiče na promene u ovim poljima.

Interesantno je da civilno društvo ima kritičniji pristup prema sebi negoli oni van sektora. Anketa o spoljnoj percepciji pokazuje pozitivniju percepciju uticaja civilnog sektora u svakoj od ovih oblasti, pogotovo u oblasti vladavine prava. Oko polovine veruje da je civilno društvo imalo prosečan uticaj (40%) ili velik uticaj (9,1%) na vladavinu prava.



(Graf. 47: Percepcija spoljnih zainteresovanih strana o uticaju civilnog društva u oblastima od najvećeg značaja za građane – Izvor: Anketa spoljne percepcije)

Diskusija u fokus grupi s građanima iznela je interesantne percepcije o reagovanju civilnog društva. Mnogi učesnici su naglasili da se civilno društvo više bavi političkim pitanjima negoli dnevnim problemima građana. Na postavljeno pitanje na čemu zasnivaju svoju percepciju, ispostavilo se da je za njih civilno društvo „neki OCD lideri koji se redovno pojavljuju u televizijskim emisijama“. Po njihovom mišljenju, ovo se događa zbog značaja medijske izloženosti za podizanje individualnog profila lidera OCD, koji kasnije mogu odlučiti da uđu u politiku. Međutim, diskusija je takođe otkrila da, zapravo, civilno društvo sprovodi mnoge aktivnosti za koje bi učesnici bili zainteresovani, ali o tome nisu bili obavešteni. Ovo ukazuje na nizak nivo dosega do građana, pogotovo onih OCD koje se ne bave dnevnom politikom, nego inicijativama od interesa za građane koje su medijski često nedovoljno pokrivene.

⁵⁶ Izveštaj „Javni puls 10“, Program Ujedinjenih nacija za razvoj. Priština, Kosovo: UNDP, 2015, str. 3 i 6.
http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-10/

Percepcija uticaja

Osim u glavnim temama od interesa za građane, OCD su aktivne i uticajne u mnogim drugim oblastima. Oblasti gde se civilno društvo smatra da ima najveći uticaj su demokratizacija, zatim jednakost polova i podrška siromašnim i marginovalizovanim grupama. Demokratizacija ostaje na vrhu, daleko iznad drugih tema iz različitih oblasti.

Demokratizacija je na vrhu liste u smislu broja OCD koje su izabrale ovu temu kao glavno polje uticaja civilnog društva (26% OCD). Zatim sledi vladavina prava sa 7% OCD, ljudska prava sa 5% OCD, dok je jednakost polova, prava žena i njihovo osnaživanje, kultura, omladina i sport, transparentnost odabralo po 4% OCD. Više od tri četvrtine OCD dele mišljenje da je uticaj organizacija civilnog društva u ovim poljima bio visok (20% OCD) ili prosečan (57%).

| | | | |
|-------------------------------------|-----|---|----|
| Demokratizacija | 26% | Aktivizam/građansko učešće | 2% |
| Vladavina prava | 7% | Poljoprivreda | 2% |
| Ljudska prava | 5% | EU integracije | 2% |
| Jednakost polova i osnaživanje žena | 4% | Saradnja između države i civilnog društva | 1% |
| Kultura, omladina i sport | 4% | Zaštita životne sredine | 1% |
| Transparentnost | 4% | Manjine | 1% |
| Obrazovanje | 3% | Humanitarna pomoć | 1% |
| Nadgledanje (rada institucija) | 3% | Osobe sa invaliditetom | 1% |
| Privredni razvoj | 3% | Bezbednost | 1% |

(Graf. 48: Percepcija OCD o oblastima uticaja civilnog društva uopšte – Izvor: Anketa OCD)

Navedene oblasti su izmerene na osnovu percepcije anketiranih OCD o uticaju civilnog društva u celini. Međutim, na postavljeno pitanje o uticaju njihove organizacije tokom 2015. godine, percepcije se dosta razlikuju.

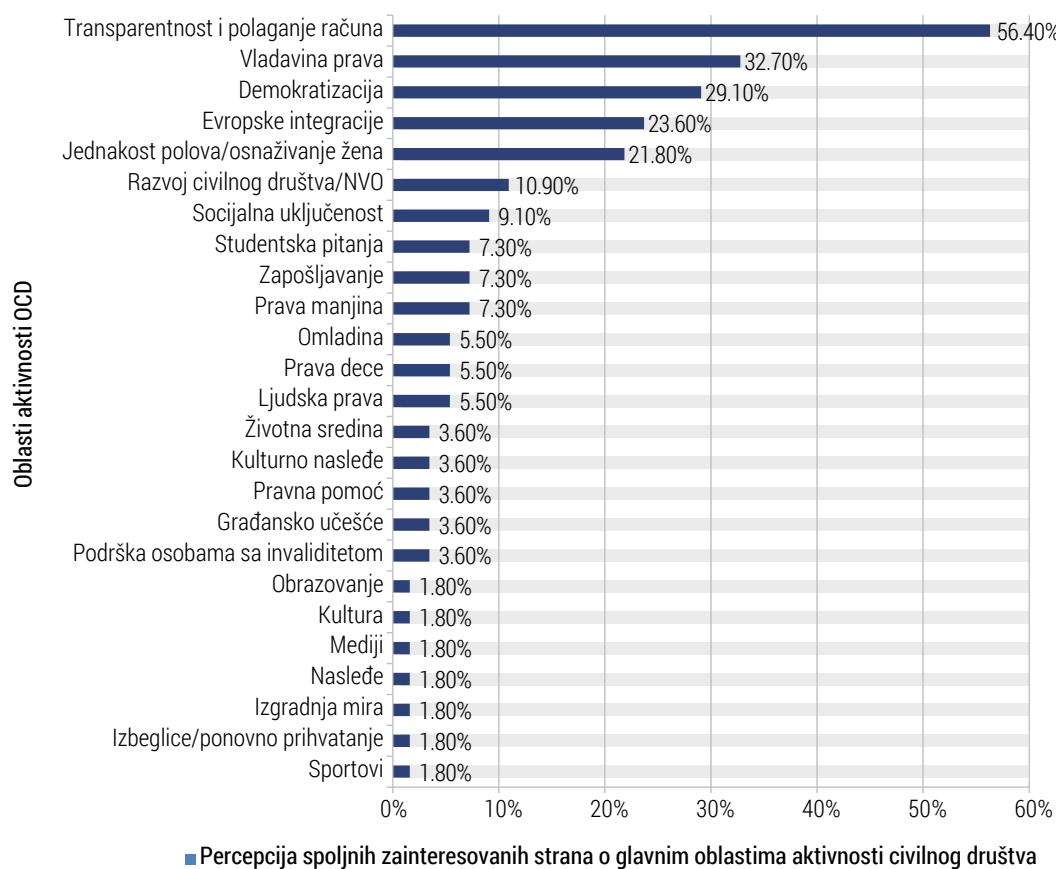
Kao što pokazuje sledeća tabela, obrazovanje je na vrhu liste sa 11% OCD koje su odabrale ovu oblast kao svoje najuticajnije polje, dok su ostale oblasti prilično raznolike. Anketirane OCD su izjavile da su, u oblastima u kojima su najuticajnije, imale prosečni uticaj u 60% slučajeva ili visok uticaj (u 18% slučajeva).

| Oblast | % OCD | Oblast | % OCD |
|--|-------|-------------------------------|-------|
| Obrazovanje | 11% | EU integracije | 2% |
| Izgradnja kapaciteta civilnog društva | 6% | Građansko učešće | 2% |
| Privredni razvoj | 5% | Socijalne usluge | 2% |
| Podizanje svesti o njihovim oblastima rada | 5% | Zdravstvena zaštita | 2% |
| Poljoprivreda | 4% | Transparentnost | 2% |
| Demokratizacija i vladavina prava | 4% | Ekonomsko osnaživanje manjina | 1% |
| Zaštita životne sredine | 4% | Društveni dijalog | 1% |
| Drugo | 4% | Međuetnički odnosi | 1% |
| Jednakost polova | 3% | Stanovanje | 1% |
| Humanitarna pomoć | 3% | Javni prostori | 1% |
| Ljudska prava | 3% | Nauka | 1% |
| Prava manjina | 3% | Nasleđe | 1% |
| Zaštita dece | 2% | Turizam | 1% |
| Mladi | 2% | | |

(Graf. 49: Percepcija OCD o glavnim oblastima uticaja njihove organizacije – Izvor: Anketa OCD)

Ne postoje podaci o specifičnim oblastima delovanja za koje se smatra da civilno društvo na severnom delu Kosova ima najveći uticaj. Takođe, među organizacijama nema konsenzusa o njihovom opštem uticaju. Nekoliko OCD koje su učestvovale u diskusiji u fokus grupi veruju da je njihova uloga značajna, uzimajući u obzir slabe institucije na severnom delu Kosova, koje OCD treba stalno da podržavaju. Druga OCD je mišljenja da OCD mogu imati uticaj samo na druge organizacije i da je u drugim oblastima njihov uticaj ograničen. Međutim, OCD u severnom delu Kosova dele mišljenje da imaju manju moć da utiču na dešavanja u poređenju sa organizacijama iz drugog dela Kosova. Etnički sastav, istorijat i iskustvo u radu s vladinim institucijama, kao i podizanje građanske svesti navedeni su kao značajni za omogućavanje uticaja OCD. Spremnost institucija na centralnom nivou za saradnju takođe je istaknuta kao važna. Štaviše, one veruju da je neophodno poboljšati efektivnost civilnog društva u severnom delu Kosova. Po njihovom mišljenju, neinformisanost, dezinformisanost i neangažovanost javnosti u velikoj meri ometaju efektivnost organizacija civilnog društva. Javnost na severu Kosova ima veoma negativnu percepciju o civilnom društvu i smatra da je to sektor „plaćen sa svih strana“.

Percepcija uticaja nije nužno u vezi s nivoom aktivnosti. Nivo aktivnosti je meren putem percepcije spoljnih zainteresovanih strana, postavljanjem pitanja o oblastima za koje misle da je civilno društvo bilo najaktivnije tokom 2015. godine. Kako pokazuje sledeća tabela, ovo je slučaj sa mnogim oblastima u kojima je civilno društvo bilo veoma aktivno, pri čemu nivo aktivnosti nije u skladu s nivoom percepcije uticaja.



(Graf. 50: Percepcija spoljnih zainteresovanih strana o glavnim oblastima aktivnosti sektora civilnog društva – Izvor: Anketa spoljne percepcije)

Slično kao i u prethodnim studijama, transparentnost i odgovornost / „polaganje računa“, kao i vladavina prava zauzimaju visoko mesto u smislu nivoa aktivnosti, što nije slučaj sa percepцијом uticaja u ovim oblastima. To se događa uglavnom zbog ograničenih instrumenata civilnog društva za bavljenje ovim pitanjima kao i zbog zavisnosti od mnogih drugih faktora van kontrole civilnog društva. Kao ilustracija mogu da posluže mnogi slučajevi u kojima je civilno društvo obelodanilo nedostatak transparentnosti to jest koruptivnu praksu, dajući istovremeno i detalje nedozvoljenog ponašanja. Međutim, to je bila granica aktivnosti civilnog društva, i nije bilo pratećih mera nadležnih institucija.

Javno zastupanje

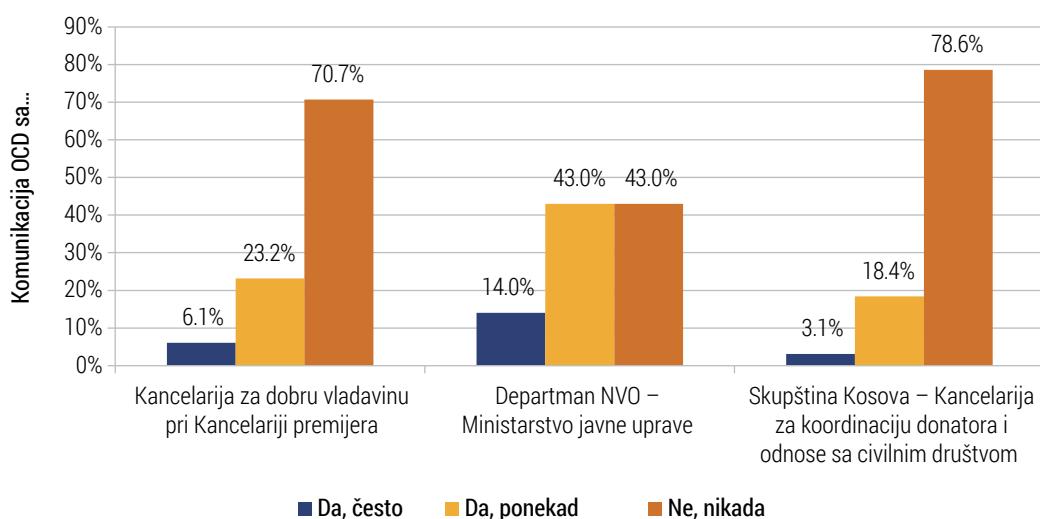
Dok aktivnosti civilnog društva ciljaju mnoge slojeve društva, značajan deo njihovog rada je usredsređen prema javnim institucijama i procesu stvaranja politika. Javno zastupanje za određene stvari i pitanja zahteva određeni broj preduslova. Ova studija se bavi celim ciklusom, počevši od komunikacije sa relevantnim javnim institucijama, preko pristupa informacijama pa do direktnog uključivanja u stvaranju politika.

Na početku je anketa OCD izmerila nivo komunikacije između OCD i javnih institucija relevantnih za njihov rad. Rezultati ankete pokazuju da postoji solidan nivo komunikacije, iako taj

nivo još nije zadovoljavajući. Više od polovine anketiranih OCD je izjavilo da redovno (17%) ili često (34%) komuniciraju sa javnim institucijama koje rade unutar iste oblasti, putem razmene informacija, održavanja sastanaka, organizovanja zajedničkih aktivnosti, itd. Međutim, više od trećine (37.4%) komunicira retko, a 11.1% uopšte ne komunicira sa relevantnim javnim institucijama u vezi njihovog rada.

Situacija na severnom delu Kosova je malo drugačija. Dok je komuniciranje sa lokalnim institucijama ocenjeno pozitivnije, dotle su komuniciranje i saradnja sa institucijama sa centralnog nivoa ocenjeni kao prilično izazovni. Za jedan broj OCD koje su učestvovali u diskusijama u fokus grupi na severnom delu Kosova, glavni razlog što ne nadgledaju rad centralnih institucija jeste uverenje da one nisu u stanju da imaju bilo kakav uticaj i nepostojanje spremnosti ovih institucija za saradnju. Ove OCD su se žalile na nedostatak povratne informacije prilikom kontaktiranja centralnih institucija, pri čemu su često dobijale informacije sa zakašnjenjem i sa ograničenim mogućnostima za žalbu. Samo mali broj OCD je izvestio da ima dobre odnose s bilo kojom institucijom, uključujući tu i Kancelariju poverenika za jezike i Osnovni sud u Mitrovici. Jedan od učesnika u diskusiji fokus grupe je rekao da „*Uvek treba da jurimo za njima*“ – ovaj komentar su podržali i drugi učesnici.

Interesantno je da je nivo komuniciranja čak i manji s javnim institucijama koje imaju mandat da rade s civilnim društvom. Uzimajući u obzir da ovakvih institucija nema na lokalnom nivou,⁵⁷ centralne institucije nemaju dovoljne kontakata sa sektorom na terenu. Kancelarija za dobru vladavinu pri Kancelariji premijera i Kancelarija skupštine za odnose s civilnim društvom imaju kontakte samo sa oko četvrtinom OCD. Departman NVO pri Ministarstvu javne uprave više komunicira sa OCD, ali zbog nadležnosti ovog Departmana, komuniciranje je ograničeno samo na pitanja registracije NVO, a ne i na druga pitanja vezana za rad OCD.

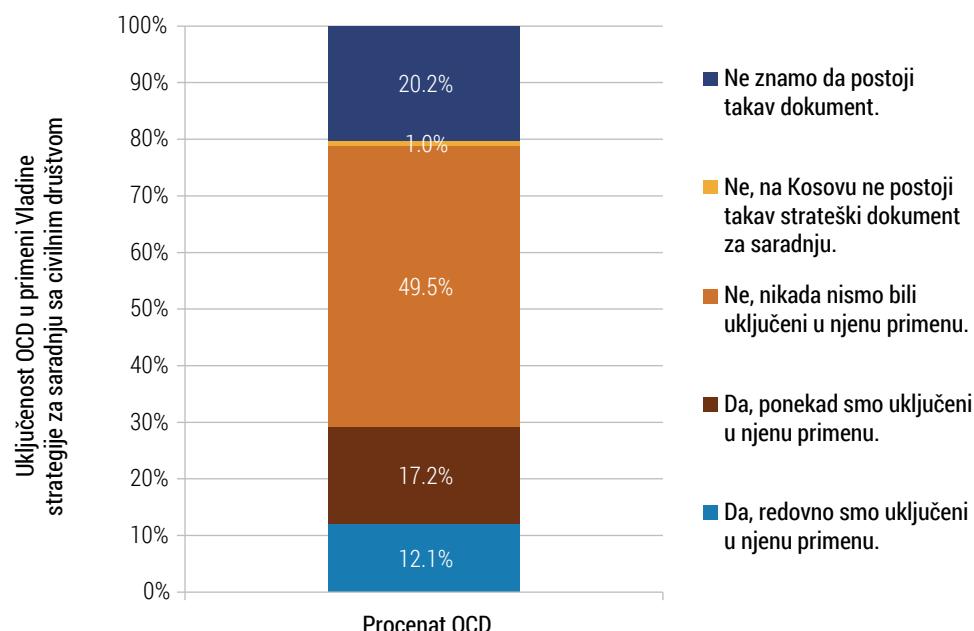


(Graf. 51: Komuniciranje OCD sa državnim institucijama odgovornim za saradnju s civilnim društvom – Izvor: Anketa OCD)

Detaljnija analiza iskustva OCD u vezi s komuniciranjem sa institucijama za saradnju sa OCD otkriva da starije OCD više komuniciraju. Ova korelacija nije vidljiva kod OCD koje su registrirane u poslednjih pet godina, nego samo kod OCD s više od šest ili sedam godina iskustva.

⁵⁷ Opština Južna Mitrovica jeste jedina opština koja ima osobu za kontakt s civilnim društvom.

Da bi se ilustrovalo nedovoljno komuniciranje, možemo navesti da je glavni Vladin dokument u vezi s civilnim društvom Vladina Strategija za saradnju s civilnim društvom 2013–2017. godine. Iako je u trećoj godini primene, manje od 30% anketiranih OCD je bilo uključeno u njenu primenu. Drugi zabrinjavajući podatak jeste da više od 20% OCD uopšte ne zna da takav dokument postoji.



(Graf. 52: Uključenost OCD u primeni Vladine Strategije za saradnju s civilnim društvom 2013–2017. godine – Izvor: Anketa OCD)

Pristup informacijama

Pristup informacijama jeste osnovni preduslov za bilo kakvu potencijalnu uključenost civilnog društva u stvaranje politika. Ako se ne zna šta se dešava unutar vladinih institucija, teško je očekivati bilo koju reakciju ili doprinos spoljnih aktera, uključujući i civilnog društva.

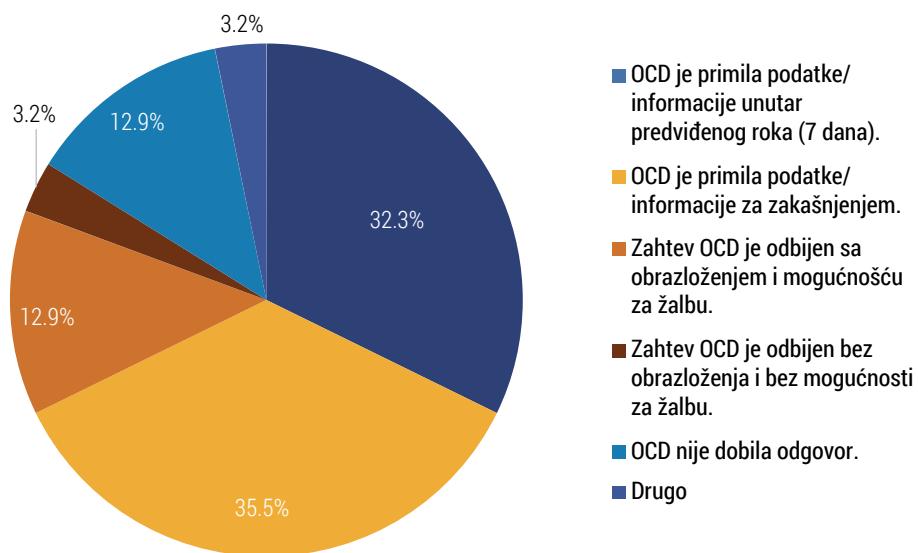
Pravni okvir za pristup javnim informacijama prilično je pozitivan. Pristup javnim informacijama je ustavno pravo koje se garantuje članom 41 Ustava. Zakon 03/L-215 o pristupu javnim dokumentima obavezuje sve javne institucije da objave sva usvojena dokumenta, dok Administrativno uputstvo o sadržaju internet stranica javnih institucija, usvojeno maja 2015. godine, takođe obavezuje objavljivanje godišnjih radnih planova i nacrta normativnih akata radi javnih konsultacija. Kada se radi o zahtevima za pristup javnim dokumentima, postoje solidne pravne procedure i mehanizmi, uključujući i sedmodnevni rok za davanje odgovora javnih institucija. U ovom zakonu se jasno predviđaju i novčane kazne za javne službenike i institucije koje krše pravne uslove za pristup javnim dokumentima.⁵⁸

⁵⁸ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 40.

Na osnovu Godišnjeg izveštaja Ombudsmana za 2015. godinu, pristup javnim informacijama ostaje izazov iz tri glavna razloga: 1) sadržaj zakona ostaje nejasan; 2) odgovorni službenici su nemarni kada se radi o zahtevima za pristup javnim informacijama i 3) građani nemaju dovoljno informacija o njihovom pravu na pristup javnim informacijama.⁵⁹

Uopšteno gledano, količina informacija dostupna od javnih institucija veoma je mala. Iako pravni okvir predviđa da javne institucije proaktivno objavljaju razne vrste informacija (bez potrebe da se one zahtevaju), samo 20% anketiranih OCD izjavilo je da su dobijale informacije (3% opširne i 17% dovoljne) o radu institucija u vezi s glavnom oblasti delovanja OCD.

S druge strane, samo 30% anketiranih OCD izjavilo je da su tokom 2015. godine tražile pristup javnim/službenim informacijama. Njihovo iskustvo je različito, iako su dve trećine OCD koje su tražile ujedno i dobitne pristup traženim informacijama. Međutim, problemi ostaju kada se radi o kašnjenju u pristupu traženoj informaciji (36%) ili odsustvu odgovora od javne institucije (13%).



(Graf. 53: Iskustvo OCD koje su podnele zahtev za pristup javnim informacijama tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Tokom diskusije u fokus grupi sa OCD došlo se do zaključka da je tehnička informacija pristupačnija, a često se dešava da, svaki put kada OCD zahteva senzitivnija ili kompleksnija dokumenta, da se daje irelevantna ili delimična informacija. Problemi s pristupom takođe su navedeni u vezi sa dvosmislenošću klasifikacije dokumenata i, s tim u vezi, nesposobnosti javnih službenika. Na lokalnom nivou, pristup je ograničeniji zbog nekoliko nivoa odgovornosti vlasti. OCD takođe izveštavaju o problemima s rešavanjem žalbi, pošto ne postoje adekvatni institucionalni mehanizmi za davanje odgovora.⁶⁰

59 Godišnji izveštaj 2015, br. 15. Izveštaj Institucije ombudsmana na Kosovu, 2016, 39.

60 Fokus grupa sa OCD o nadgledanju načela efektivnosti razvoja, 24. mart 2016. godine.

Slične probleme su spomenule i srpske OCD iz severnog dela Kosova. Tokom diskusije u fokus grupi, one su navele da je ovo pitanje problematično, izjavljujući da ne dobijaju informacije ili ih sa zahtevima za informacije prosleđuju drugim institucijama/organima, što ih udaljava od traženog.

Iako postoje pravne odredbe za kažnjavanje javnih službenika koji nezakonito odbijaju spoljnim strankama pristup traženom dokumentu, nije bilo izveštaja o primeni ovih kazni. Bilo je pokušaja da se stUPI u kontakt sa Sudskim savetom Kosova u vezi sa statističkim podacima za 2015. godinu, ali nije dat nikakav odgovor. U maju 2015. godine Osnovni sud u Prištini doneo je odluku u korist jedne NVO u vezi sa odbijanjem Kancelarije premijera da odobri pristup javnim dokumentima. Međutim, osim što se Kancelariji premijera nalaže da pruži sve tražene informacije, u odluci nije predviđena nikakva kazna za prekršioce.

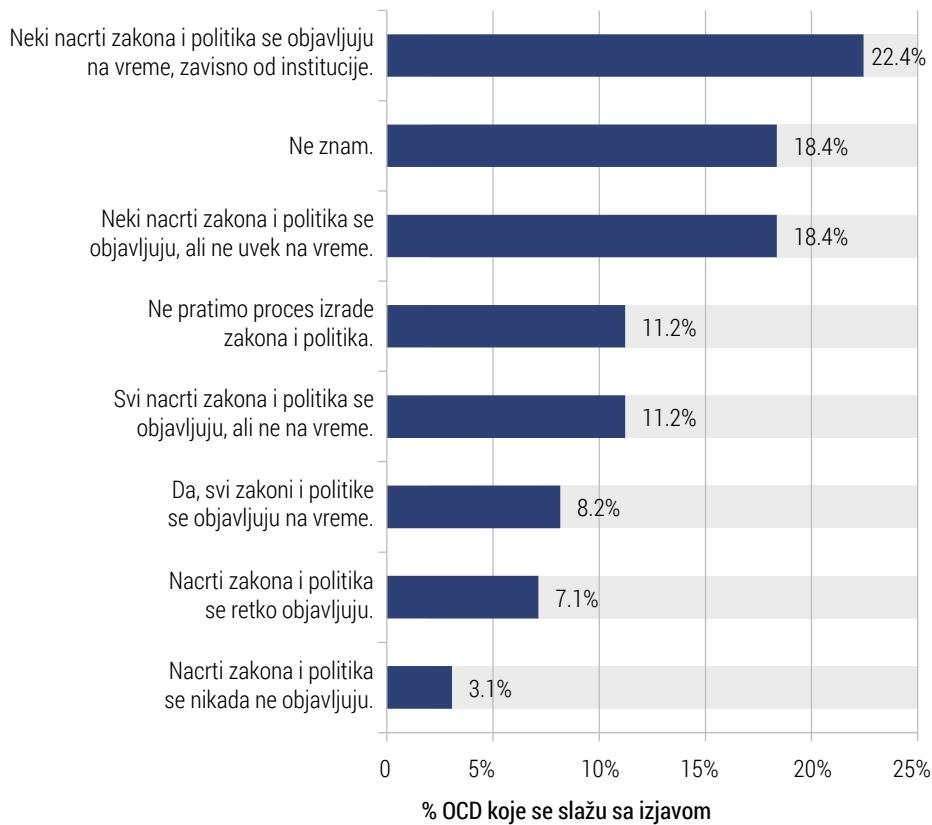
Učešće u stvaranju politika

Učešće OCD u stvaranju politika može se ostvariti na nekoliko načina. One se obično angažuju kada ih javne institucije pozovu da daju komentar ili doprinesu u izradi određenih dokumenata. Pravni okvir na Kosovu predviđa učešće OCD i javnosti u donošenju odluka na svim nivoima vlasti, sa izuzetkom Skupštine Kosova, gde je učešće OCD neobavezno. Osim opštih ustavnih kriterijuma, Poslovnik o radu Vlade zahteva javne konsultacije za sve nacrte politika i zakona, adekvatne i pravovremene informacije koje obezbeđuje institucija predlagač, kao i povratne informacije o rezultatima konsultacija. Štaviše, u aprilu 2016. godine Vlada je usvojila Uredbu o minimalnim standardima za proces javnih konsultacija, koja predstavlja sistematsku osnovu za javne konsultacije počevši od određivanja dnevnog reda, uključivanja eksperata, pa do opštih javnih konsultacija, sa specifičnim kriterijumima za svaki korak. Poslovnik o radu Skupštine predviđa neobavezne mogućnosti za pozivanje OCD da učestvuju u sesijama skupštinskih komisija i da organizuju javna saslušanja. Zakon o lokalnoj samoupravi predviđa razne mehanizme za građansko učešće na lokalnom nivou uključujući, između ostalog, javne konsultacije, sektorske konsultativne sastanke, peticije i javne sastanke s predsednikom opštine. Administrativno uputstvo o opštinskoj transparentnosti usvojeno je pri kraju 2015. godine i postavlja nekoliko obaveza da bi se osiguralo objavljivanje opštinskih dokumenata i uključivanje javnosti u donošenje odluka. Međutim, odredbe ove uredbe veoma su nejasne i daju prostora za razna tumačenja.⁶¹

Praksa angažovanja civilnog društva još uvek je nezadovoljavajuća, pošto procesi stvaranja politika često ne ispunjavaju uslove predviđene relevantnim zakonima. Postoje problemi u vezi sa objavljivanjem nacrta zakona i politika, kao i s blagovremenošću objavljivanja. Samo 8,2% anketiranih OCD misli da se svi nacrti zakona i politika objavljuju na vreme, dok 22,4% misli da se samo neki nacrti zakona i politika objavljuju na vreme, u skladu sa zakonskim propisima. Više od polovine anketiranih OCD (58,2%) ukazuju na probleme, bilo na nivou objavljivanja nacrta zakona i politika bilo na nivou rokova objavljivanja. Interesantno je da

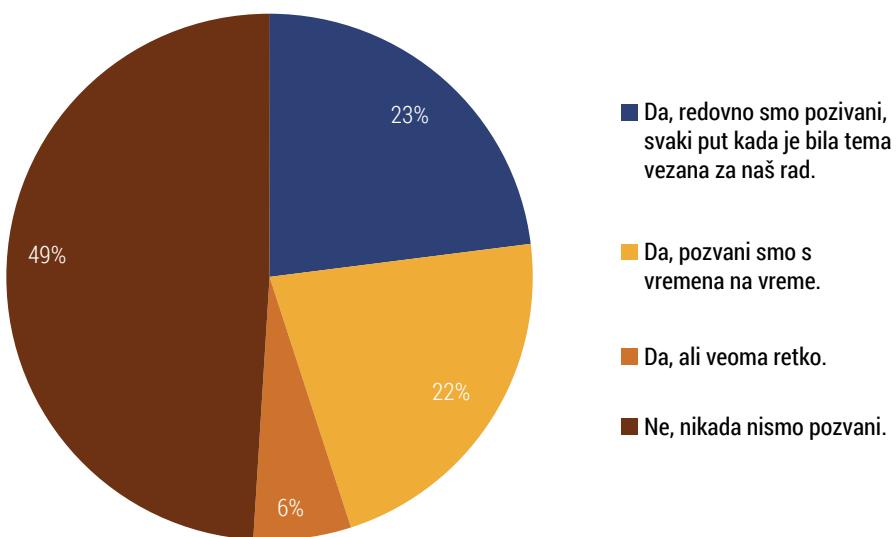
⁶¹ Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva: izveštaj za državu Kosovo 2015. Izveštaj Kosovske fondacije za civilno društvo (KCSF), 2016, str. 38.

gotovo jedna trećina OCD nije obaveštena o ovom procesu; 18% je izjavilo da nisu znale za pravne uslove ili praksi javnih konsultacija i 11% je kazalo da ne prate proces izrade zakona i politika.



(Graf. 54: Ocena OCD o objavljivanju nacrta zakona i politika tokom 2015. godine – Izvor: Anketa OCD)

Polovina anketiranih OCD (51%) izjavilo je da su ih vlasti pozvale na javne konsultacije (kao što su konsultativni sastanci, pisane konsultacije, okrugli stolovi itd.). Od onih koji su pozvani, oko polovine OCD redovno prima ove pozive, kad god je bilo relevantnih dešavanja za njihovu oblast rada, dok su ostale pozivane s vremena na vreme ili retko. Većina pozvanih OCD su reagovale pozitivno na poziv budući da je 42% anketiranih OCD izjavilo da su učestvovali u procesu nacrta politika tokom 2015. godine (ogromna većina pripada onima koje redovno primaju pozive od javnih institucija).

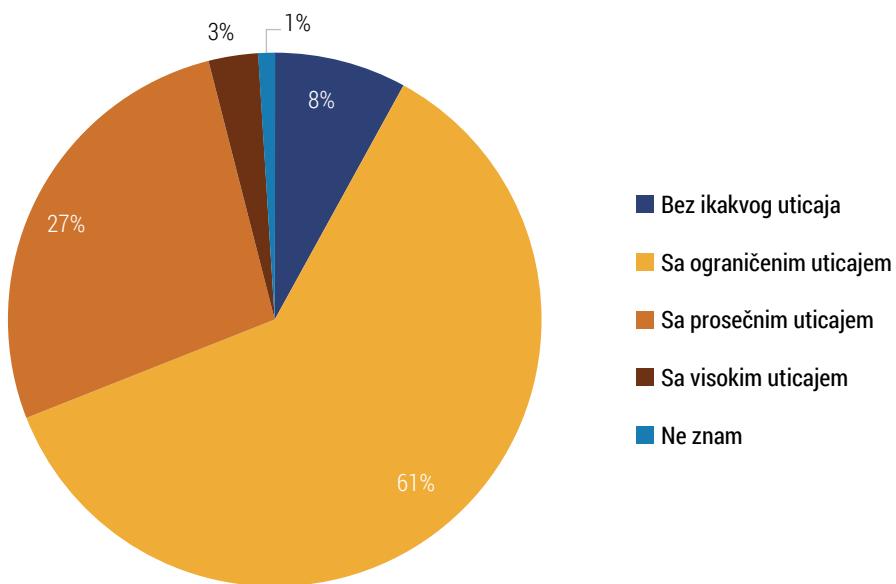


(Graf. 55: Pozivanje OCD na javne konsultacije – Izvor: Anketa OCD)

Kao što je očekivano, što veću geografsku površinu pokriva, ili ukoliko OCD sarađuje sa institucijama visokog nivoa, veća je verovatnoća da će javna institucija pozvati OCD na konsultacije. 75% OCD koje su aktivne samo na jednom lokalitetu (selu ili gradiću), nikada nisu pozvane. S druge strane, OCD aktivne na nacionalnom nivou, koje rade s različitim ministarstvima ili institucijama, tokom 2015. godine dobijale su pozive od javnih institucija redovno (42,9%) ili s vremena na vreme (57,1%).

Od onih koje su dobole poziv za javne konsultacije, 61% je izjavilo da su konsultovane u početnoj fazi procesa izrade politike ili zakona, i da su dobole dovoljno informacija u vezi sa sadržajem dokumenata. Oko polovine OCD reklo je da su imale dovoljno vremena da daju komentare o nacrtu zakona i/ili politika (15–20 radnih dana). Samo mali broj OCD (28%) smatra da su odgovorni javni službenici obučeni i da su im pružili korisne informacije i savete tokom konsultacija. Kao i u prethodnim studijama, nivo povratnih informacija od javnih institucija ostaje zabrinjavajući. Samo 17% OCD čiji komentari nisu uzeti u razmatranje tokom javnih konsultacija izvestilo je da su dobole objašnjenje/pismeno obrazloženje o tome zašto njihovi komentari nisu uzeti u obzir. Sve OCD koje su dobole takve povratne informacije aktivne su na lokalnom nivou, što pokazuje da su mehanizmi davanja povratnih komentara prisutniji na lokalnom nivou.

Uprkos relativno visokom broju OCD koje su tokom 2015. godine učestvovali u izradi politika i zakona, većina njih (61%) veruje da je uticaj civilnog društva u izradi zakona i politika ograničen. Ovo takođe potvrđuje nalaz da samo 15% OCD koje su doprinele procesu izrade politika izveštava da su komentari koje su dali tokom konsultacija u potpunosti prihvacieni (15%), dok većina (73%) izveštava da su komentari samo delimično prihvacieni.



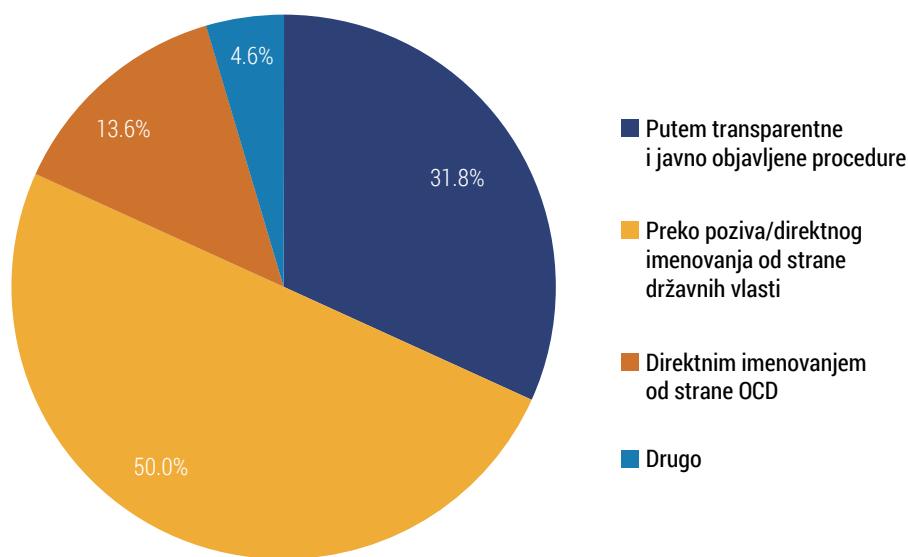
(Graf. 56: Percepcija OCD o uticaju civilnog društva u izradi politika – Izvor: Anketa OCD)

Uticaj srpskih OCD na proces izrade politika takođe je bio u fokusu ovog istraživanja. Diskusija u fokus grupi pokazuje da su ove OCD veoma skeptične u vezi s njihovim uticajem na procese donošenja odluka na centralnom nivou na Kosovu. Neke OCD su izjavile da su bile obeshrabrene u preduzimanju inicijativa, zato što srpska zajednica uopšteno ima mali uticaj na organe donošenja odluka na centralnom nivou na Kosovu. Prema njihovom mišljenju, ovo važi ne samo za njih nego i za odabrane poslanike. Kako je rekao jedan učesnik diskusije u fokus grupi: „Čak ni predstavnici Srba u Skupštini Kosova nemaju snage da utiču na donosioce odluka na centralnom nivou.“ Druge OCD su izjavile da su obeshrabrene zbog ranijih propalih pokušaja drugih OCD iz severnog dela Kosova.

Za OCD na severnom delu Kosova glavni problem kada se radi o učešću u procesu sastavljanja zakona, politika i strategija čini se da je mehanizam davanja povratnih informacija. Ovaj mehanizam ili uopšte ne postoji kada OCD nameravaju da učestvuju u izradi određenih zakona ili se OCD koje učestvuju uopšte ne obaveštavaju o tome da li je njihov doprinos uzet u obzir. Čini se da članstvo u mrežama OCD olakšava ovaj proces, pošto ove organizacije prosleđuju svojim članicama sva dokumenta na komentarisanje tokom faze izrade nacrtta. Platforma CiviKos, nacionalna mreža s prilično velikim brojem članica među srpskim OCD, dobar je primer ovih mreža. Iskustvo sa opštinskim vlastima je pozitivnije. Uzimajući u obzir njihovu geografsku lokaciju na severu kao i etnički sastav, OCD iz ovog regiona izveštavaju o plodonosnijoj saradnji, dok su neke od njih izjavile da imaju tesnu saradnju sa opštinskim vlastima na severnom delu Kosova.

Osim dostavljanja pisanih komentara i učešća na sastancima koje organizuju javne institucije, OCD takođe mogu javno zastupati tako što će postati deo raznih radnih grupa ili drugih tela koje su formirale javne institucije. Anketa OCD pokazuje da je učešće u ovim organima uobičajeno, iako najveći broj OCD nije bio deo nijedne radne grupe, saveta ili konsultativnog organa. Samo 30% anketiranih OCD je izjavilo da su njihovi predstavnici odabrani u nekom savetu ili konsultativnom organu koji je uspostavila javna institucija.

Kada se radi o procedurama odabira predstavnika civilnog društva u takvim organima, stanje ostaje nezadovoljavajuće. Javne institucije su direktno pozvale polovinu onih koji su učestvovali, dok je trećina odabrana putem transparentne, javno objavljene procedure. Samo 13,6% direktno je imenovano od strane organizacija civilnog društva.



(Graf. 57: Iskustvo OCD sa procedurama odabira u zajedničkim organima formiranim od strane javnih institucija – Izvor: Anketa OCD)

Među OCD koje nisu učestvovale u tim organima koje su formirale javne institucije, većina njih (73%) izjavila je da ih niko nije imenovao niti pozvao. Treba, međutim, naglasiti da je znatan deo (23%) izjavio da nisu bile zainteresovane da učestvuju u savetima ili konsultativnim organima.



Spoljno okruženje

Sektor civilnog društva na Kosovu nastavlja da radi u krajnje nepovoljnem spoljnom okruženju. Kosovska privreda ostaje nerazvijena i ne stvara značajan broj radnih mesta. Nivo nezaposlenosti ostaje visok, a građani Kosova su među nasiromašnjima u regionu. Loši socio-ekonomski uslovi na Kosovu rezultirali su velikim talasom migracija 2014. i 2015. godine. Nivo korupcije i stanje s vladavinom prava doživljavaju se kao veoma nezadovoljavajuće. Uprkos završetku nadgledane nezavisnosti Kosova, ova zemlja još uvek podleže nadležnosti stranih političkih, pravosudnih i vojnih organizacija. Početni napredak u vezi s međunarodnim priznavanjem Kosova u poslednje vreme stagnira. Parlamentarni izbori 2014. godine i kasniji sporazumi sa Srbijom i Crnom Gorom rezultirali su dugim razdobljem političkih kriza. Polarizacija političkog spektra blokirala je rad Skupštine Kosova tokom većeg dela poslednje dve godine. Putem potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, Kosovo je započelo svoj prvi ugovorni odnos sa Evropskom unijom. Međutim, napredak u pridruživanju EU je nedovoljan. Vođene liderima, netransparentne političke partije ne daju mnogo nade za napredak. Opada zadovoljstvo političkim usmerenjem zemlje, kao što opada i poverenje prema glavnim institucijama Kosova. Uprkos svemu navedenom, spremnost građana da učestvuju u javnim protestima je u padu, a nivo međusobnog poverenja takođe ostaje veoma nizak.

Okruženje u kojem civilno društvo na Kosovu deluje treba da se sagleda u širem kontekstu. Društveni, politički i privredni kontekst Kosova ima mnogo izazova i nepovoljan je za rad organizacija civilnog društva. Sekcije koje slede predstavljaju samo neka od glavnih pitanja u vezi sa spoljnom sredinom koja utiče na rad civilnog društva.

Društveno-ekonomski kontekst

Na osnovu zadnjeg popisa stanovništva koji je sprovedla Statistička agencija Kosova (2012), Kosovo ima 1.739.825 stanovnika, od kojih 50,3% muškaraca i 49,7% žena. Gotovo 63% stanovništva Kosova je mlađe od 34 godine, što Kosovo čini državom s najmlađim stanovništvom u Evropi.⁶²

Kosovo ostaje jedna od najsiromašnijih država u Evropi s najvećom stopom nezaposlenosti, uprkos pozitivnom privrednom rastu, čak i posle finansijske krize 2008. godine. Sa prosečnim BDP-om od oko 3.000 evra po glavi stanovnika, prosečni dohodak po glavi stanovnika je na oko jedne desetine od EU nivoa. Raširenost siromaštva ostaje visoka. Standardizovane linije siromaštva koje koristi Svetska banka, definisane pragom od 5 američkih dolara po osobi na dan (po paritetu kupovne moći), daje stopu siromaštva na Kosovu od oko 80%. Ako se koristi domaća linija siromaštva od 1,72 evra na dan (podaci iz 2011. godine) koju je odredila Statistička agencija Kosova, 29,7% stanovništva smatra se siromašnim. Široko rasprostranjena nezaposlenost i nedostatak kvalitetnih radnih mesta doprineli su siromaštву i nesigurnim prihodima. Sa procenjenom stopom nezaposlenosti od 35,3% u 2014. godini i sa stopom zaposlenosti od samo 26,9%, podaci o zaposlenosti na Kosovu spadaju među najlošije u Evropi.⁶³ Zabrinjavajuće je i da je stopa neaktivnosti takođe velika. Tokom 2015. godine opšta stopa neaktivnosti je bila 62,4%, pri čemu je ova stopa za žene bila 81,9%.⁶⁴

Privredni razvoj se uglavom zasniva na doznakama, međunarodnoj pomoći i javnim ulaganjima u poljoprivredu, bez suštinskog povećanja potražnje za radnom snagom, koja bi smanjila pritisak od procenjenih 20.000 ljudi koji svake godine ulaze na tržište rada. Rast privatnog sektora ostaje ograničen. Dominiraju privatna preduzeća koja zapošljavaju samo jednu osobu (56%), i sektori koji nemaju potencijal za veće stvaranje radnih mesta, trgovina na malo ili na veliko (43% registrovanih preduzeća).⁶⁵ Trgovinski deficit ostaje velik; vrednost izvoza 2015. godine procenjena je na 325,2 miliona evra, dok je uvoz dostigao cifru od 2,634 milijarde evra.⁶⁶ Osim toga, zaposlena lica ostaju ranjiva zbog velike zastupljenosti neformalne ekonomije. U jednoj od poslednjih studija Instituta RIINVEST nalazi pokazuju da je veličina neformalnog

62 Statistička agencija Kosova, Republika Kosovo, Popis stanovništva 2011: glavni nalazi (Priština, 2012). Dostupno na: <https://ask.rks-gov.net/sq/rekos2011?download=333:te-dhenat-kryesore>

63 World Bank Country Program Snapshot for Kosovo, april 2016. Dostupan na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/419461462386476530/World-Bank-Kosovo-Program-Snapshot-April-2016.pdf>

64 Kosovo Agency of Statistics. Results of the Kosovo 2015 Labour Force Survey. Jun 2016, str. 24. Dostupan na: <https://ask.rks-gov.net/en/lm?download=1636:results-of-the-kosovo-2015-labour-force-survey>

65 Oberholzner, Thomas. Report on SME's in Kosovo 2014. Kosovo SME Promotion Programme, 2014. Dostupan na: http://www.eciks.org/repository/docs/Report_on_State_of_SMEs_in_Kosovo_2014_99378.pdf

66 Foreign Trade Statistics 2015. Report Kosovo Agency of Statistics. Kosovo Agency of Statistics, 2016, str. 5. Dostupan na: <http://ask.rks-gov.net/sq/tregetia-e-jashtme>

sektora na Kosovu između 34% i 37%, zavisno od toga da li se meri udio preduzeća koja izbegavaju plaćanje poreza ili udio preduzeća koja ne prijavljuju svoje radnike državnim vlastima.⁶⁷ Slične procente je potvrdio i ministar finansija u jednom od obraćanja Skupštini Kosova, u martu 2016. godine.⁶⁸

Velika dijaspora Kosova rezultat je tradicionalnog odlaska kosovskih građana u Zapadnu Evropu i druge zemlje, zbog različitih političkih i privrednih okolnosti. Relativno stabilan trend migracije dramatično se povećao krajem 2014. i početkom 2015. godine, s talasom od oko 75.000 građana Kosova⁶⁹ koji su emigrirali u zemlje Zapadne Evrope. Izveštaj UNDP-a „Javni puls 9“ navodi da su 75% onih koji su napustili Kosovo u vreme emigrantskog talasa 2014–2015, muškarci. Većina članova njihovih porodica je za anketu „Javnog pulsa“ izjavila da je glavni razlog odlaska loše socio-ekonomsko stanje na Kosovu. Od ukupnog broja ispitanika, 45% je izjavilo da je nezaposlenost glavni razlog emigriranja njihovih članova porodice, 29% je navelo siromaštvo, 10,5% ekonomske poteškoće i 10% traganje za boljom budućnošću za njihove porodice.⁷⁰

Društveno-politički kontekst

Poslednjih godina kosovska politička scena je doživela neobičan razvoj. Iako su prošle gotovo četiri godine od kraja nadgledane nezavisnosti Kosova od strane međunarodnog entiteta, Kosovo još uvek podleže nadležnosti političkih, pravosudnih i vojnih organizacija, kao što su NATO i EULEX. Obe ove organizacije još imaju značajan politički uticaj na Kosovu, a u slučaju EULEX-a taj uticaj se dalje naglašava preko izvršnih nadležnosti koje ima u sudstvu. Ove izvršne nadležnosti postepeno će se preneti kosovskim vlastima po odluci EULEX-a, kada proceni da su ove vlasti dovoljno napredovale u svojim kapacitetima. Osim toga, Kosovo se suočava sa izazovima u međunarodnoj arenici, pošto pet EU država i znatan broj članica UN još nisu priznale nezavisnost Kosova. Od poslednjeg priznanja u martu 2015. godine, čini se da se ovaj proces značajno usporio. Do današnjeg datuma nezavisnost Kosova je priznalo 111 zemalja.⁷¹

Prema godišnjem izveštaju *Freedom House*, Kosovo se još uvek kategorizuje kao polukonsolidovan autoritarni režim, s rezultatom koji blago opada na 5,14.⁷² Prevremenih parlamentarnih

⁶⁷ Zeka, Elda, Premton Hyseni, Julia Leuther, Gent Beqiri, Lumir Abdixiku, Alban Hashani, and Agon Nixha. To Pay or Not to Pay: A Business Perspective of Informality in Kosovo. Report Riinvest. Pristina: Riinvest, 2013. Dostupan na: http://www.fes-prishtina.org/wb/media/Publications/2013/BUSINESS_INFORMALITY_ENG_FINAL.pdf

⁶⁸ „31% E Ekonomisë Në Kosovë është Jo Formale.“ Mart 2016. Telegrafi. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://www.telegrafi.com/31-e-ekonomise-ne-kosove-eshte-jo-formale/>.

⁶⁹ Avdiu, Plator. Departure to the EU Member States: Causes and Consequences of Kosovo's Recent Migration. Report Kosovar Center for Security Studies. Kosovo: Kosovar Center For Security Studies, 2015, str. 7. Dostupan na [at: http://www.qkss.org/repository/docs/Largimi_drejt_shteteve_an%C3%ABtare_t%C3%AB_BE-s%C3%AB_shkaqet_dhe_pasojat_e_migrimit_t%C3%AB_fundit_nga_Kosova_393497.pdf](http://www.qkss.org/repository/docs/Largimi_drejt_shteteve_an%C3%ABtare_t%C3%AB_BE-s%C3%AB_shkaqet_dhe_pasojat_e_migrimit_t%C3%AB_fundit_nga_Kosova_393497.pdf)

⁷⁰ Public Pulse Report. United Nations Development Programme. IX ed. Pristina, Kosovo: UNDP, 2015. Dostupan na: http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/PublicPulse/pp9/PPR9_Anglisht.pdf

⁷¹ „Njohjet Ndërkombëtare të Republikës së Kosovës - Politika e Jashtme - Ministry of Foreign Affairs - Republic of Kosovo.“ Ministry of Foreign Affairs. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://www.mfa-ks.net/?page=1,224>.

⁷² Gashi, Krenar. Nations in Transit 2015: Kosovo Report. Report of Freedom House. Freedom House, 2015. Dostupan na: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/kosovo>.

izbori na Kosovu, održani 8.juna 2014. godine, smatraju se transparentnim i dobro organizovanim, što je poboljšanje u odnosu na opštinske izbore 2013. godine.⁷³ Uprkos tome, posle potvrđivanja rezultata, zbog velikih političkih razlika koje su pokrenule prevremene izbore, Kosovo je ušlo u razdoblje političkog čorsokaka. Ova je blokada rešena kada su dve najveće partije, DPK i DSK, ušle u koaliciju u decembru 2014. godine.⁷⁴ Iako se radi o jakoj vlasti u brojvima, u nekoliko slučajeva se veoma brzo suočila s velikim protivljenjem opozicije. Pitanja kao što su demarkacija s Crnom Gorom, sporazumi sa Srbijom o Zajednici srpskih opština i percepcija nepravednog sudskog tretmana kroz osnivanje Specijalizovanih veća i Specijalizovanog tužilaštva, podstakla su različite opozicione partije da se ujedine.⁷⁵ Ovo je dovelo do povećane polarizacije između političkih snaga, što je povremeno izazvalo nasilne događaje.⁷⁶ Iako trenutno opozicione partije ne deluju kao ujedinjeni front, one se još uvek protive sporazumu o demarkaciji s Crnom Gorom i o Zajednici srpskih opština, držeći tako političke tenzije na visokom nivou.

Politički dijalog o normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije, koji je započeo 2012. godine, nastavlja se, iako mnogo sporijim tempom. Nema sumnje da je najznačajniji sporazum do sada postignut iz ovog dijaloga, onaj iz avgusta 2015. godine o uspostavljanju Zajednice srpskih opština na Kosovu. Hvaljen kao glavni sporazum između Vlade i međunarodne zajednice, žestoko je odbijen od strane kosovskih opozicionih partija i izazvao je različite proteste izvan i unutar Skupštine, većim delom jeseni i zime 2015. godine.

Iako još uvek na poslednjem mestu u procesu pristupanja EU, tokom poslednje dve godine Kosovo je ostvarilo solidan napredak na njegovom putu prema EU. U maju 2014. godine, završeni su pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Kosova i EU.⁷⁷ Ovi pregovori su doveli do potpisivanja SSP između Kosova i EU 27. oktobra 2015. godine, označavajući tako prvi ugovorni sporazum između ovih entiteta.⁷⁸ Sporazum kojim se predviđa nekoliko ugovornih obaveza o različitim oblastima između dve strane, stupio je na snagu 1.aprila 2016. godine.⁷⁹ Konkretno, putem ovog Sporazuma Kosovo dobija pristup trgovinskoj zoni EU i mogućnost da primenjuje EU standarde u oblastima kao što su konkurenčija, državna pomoć i intelektualna svojina.⁸⁰

⁷³ Kosovo Legislative Elections: Report. European Union Election Observer Mission, European Union External Action. European Union Election Observation Mission, 2014. Dostupan na: http://eeas.europa.eu/eueom/missions/2014/kosovo/pdf/eu-eom-kosovo-2014-final-report_en.pdf

⁷⁴ Gashi, Krenar. Nations in Transit 2015: Kosovo Report. Report of Freedom House. Freedom House, 2015. Dostupan na: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/kosovo>.

⁷⁵ „Tash E Tutje, VV, AAK E Nisma, Opozitë E Bashkuar (Deklaratë).– Teleografi 2015. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://www.teleografi.com/tash-e-tutje-vv-aak-e-nisma-opozite-e-bashkuar-deklarate/>.

⁷⁶ Kosovo Progress Report 2015. European Commission (EC), 2015. Dostupan na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf

⁷⁷ Kosovo Progress Report 2014. European Commission (EC), 2014. Dostupan na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf.

⁷⁸ Kosovo Progress Report 2015. European Commission (EC), 2015. Dostupan na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf

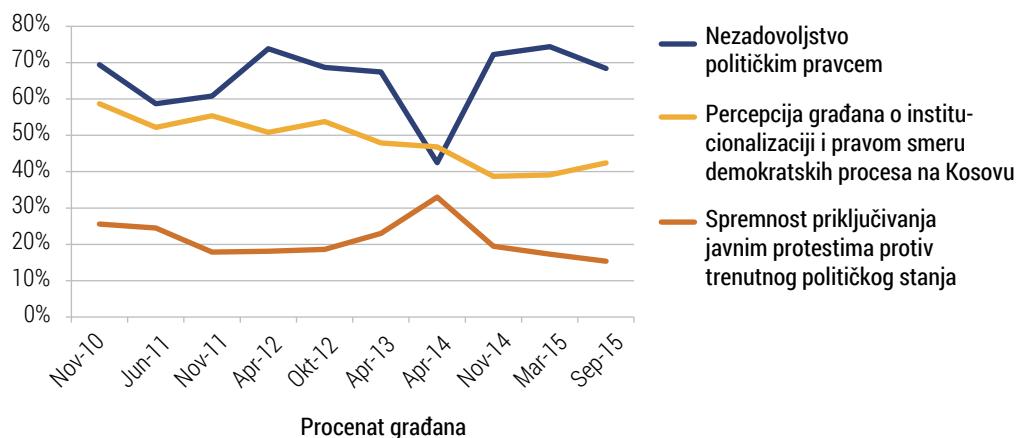
⁷⁹ „Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Union and Kosovo Enters into Force.“ European Commission. Pridruženo 22. avgusta 2016. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1184_en.htm.

⁸⁰ Na istom mestu.

Političke partije su najuticajniji politički faktor, ali njihovo finansiranje ostaje veoma problematično. Glavne političke partije uglavnom sponzorišu privatni subjekti, dok se njihovi izveštaji o troškovima ne objavljuju, iako postoje zakoni koji to propisuju kao obavezu političkih partija. Uprkos pokušajima da reformišu njihovu unutrašnju organizaciju (npr. učlanjivanje aktivista civilnog društva i medija samo nekoliko meseci pre izbora), političke partije su još uvek vođene liderima i nedemokratske u donošenju odluka. Uzimajući u obzir ovaj mentalitet, iz ličnih i političkih interesa, one nastavljaju da vrše uticaj na javne institucije, podrivajući njihovu nezavisnost.⁸¹

Društveno-kulturni kontekst

Tokom 2015. godine zadovoljstvo građana pravcem u kojem se zemlja kreće još se smanjilo, dostižući najniži nivo u dužem periodu. Zadovoljstvo radom Vlade (17,3%), sudova (13,9%) i Kancelarije državnog tužioca (12,8%) dostiglo je najniže nivoe ikada izmerene. Slični trendovi su zabeleženi kada se radi o zadovoljstvu radom skupštine (19,9%) i predsednika Kosova (30,4%). Nezadovoljstvo političkim pravcem u kojem se zemlja kreće u rastućem je trendu, a percepcija građana o pravcu demokratije na dosta niskom nivou. Istovremeno, opada spremnost građana da protestuju protiv trenutnog političkog stanja.⁸² Iako se čini paradoksalno, ovo signalizira zabrinjavajući raskorak između želje građana za promenama i njihovog uverenja da se te promene zaista mogu i ostvariti.⁸³



(Graf. 58: Trendovi mišljenja građana o političkom usmerenju, demokratskim procesima i spremnosti za proteste – Izvor: „Javni puls“ UNDP)

Iz perspektive građana, čini se da je jasna odgovornost za ovo stanje. Vlada Kosova (69,5%) i političke partije (21,2%) smatraju se glavnim institucijama odgovornim za trenutno političko

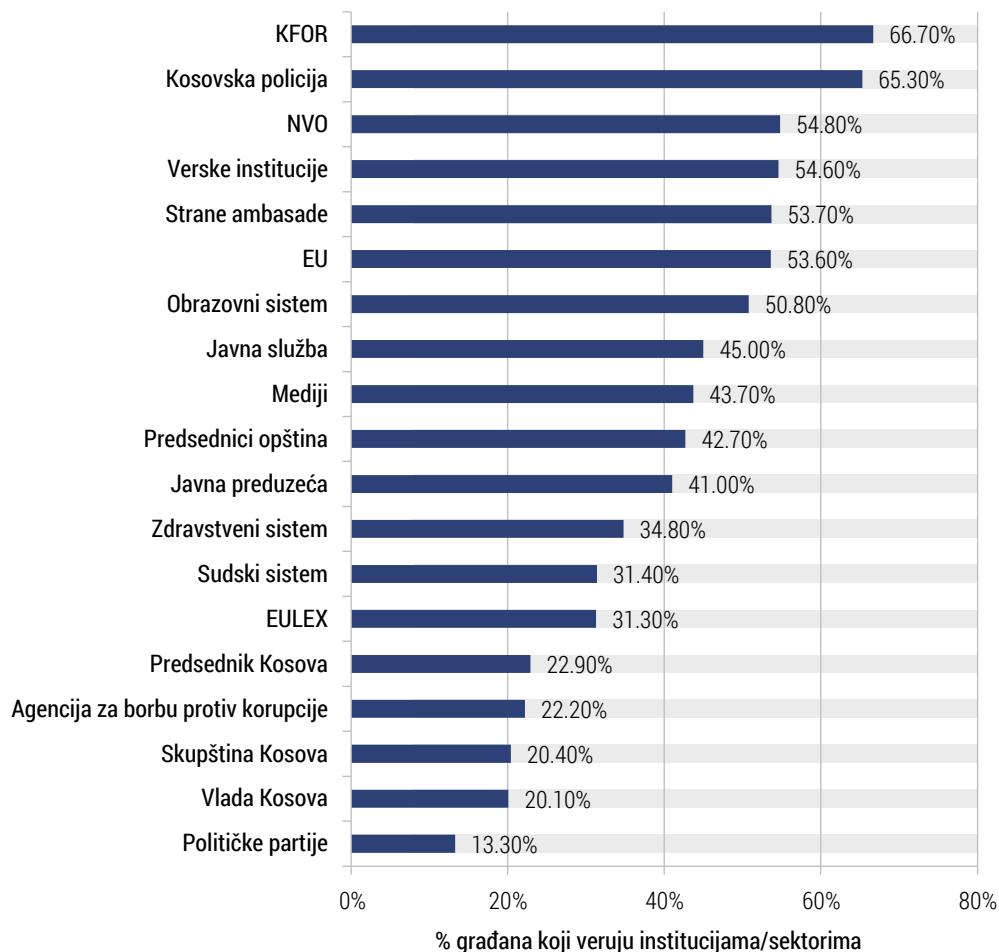
⁸¹ Sutaj, Visar, and Artan Canhasi. National Integrity System Assessment Kosovo. Report Kosovo Democratic Institute (KDI), 2015. Dostupan na: http://www.kdi-kosova.org/publikime/19-2015-10-31-kdi-tik-nis-eng_all_single_final-3.pdf

⁸² Public Pulse Report. United Nations Development Programme. X ed. Pristina, Kosovo: UNDP, 2015, str. 3-7 http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-10/

⁸³ Pula, Besnik. „Hendeku i Shpresës.“ Sbunker. 2016. Pristupljeno 23. avgusta 2016. <http://sbunker.net/teh/88052/hendeku-i-shpreses/>.

stanje. S druge strane, oko 3,5% građana Kosova prebacuju odgovornost sektoru civilnog društva.⁸⁴

Kada se radi o poverenju građana prema institucijama, bezbednosne institucije (KFOR i Kosovska policija) na vrhu su ove liste, zatim slede NVO i verske zajednice. Građani takođe veruju stranim ambasadama i EU, dok institucije koje uživaju najmanje poverenja jesu predsednik Kosova, Agencija za borbu protiv korupcije, Skupština, Vlada i političke partije.⁸⁵



(Graf. 59: Nivo poverenja građana u različite sektore/institucije – Izvor: Anketa RIINVEST-a)

Prema Izveštaju EU o napretku Kosova za 2015. godinu, postignut je određen napredak u oblasti zaštite ljudskih prava, pogotovo uključivanjem međunarodnih standarda u pravni okvir. Međutim, argumentuje se da zaštita ljudskih prava ostaje izazov zbog nedostataka resursa i političke volje, pogotovo na lokalnom nivou. Jedan od glavnih nedostataka prema Izveštaju o napretku jeste rodno zasnovano nasilje i ograničeni pristup žena vlasništvu nad imovinom, ugrožavanje prava osoba sa invaliditetom, nedostatak istrage u slučajevima nasilja nad LGBTI zajednicom i

84 Public Pulse Report. United Nations Development Programme. X ed. Pristina, Kosovo: UNDP, 2015, str. 3-7
http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-10/

85 Matja e Opinionit Publik.Report Riinvest. Pristina, Kosovo: Riinvest, 2015. Dostupan na:
http://www.riinvestinstitute.org/publikimet/pdf/Opinioni_Matja_Presentation1450193997.pdf

nesprovođenje zakona i strategija u vezi s pravima manjina.⁸⁶ Civilno društvo ostaje veoma aktivno u promovisanju i zaštiti ljudskih prava, pogotovo prava žena, prava osoba sa invaliditetom, etničkih manjina i LGBTI grupe. Ilustracije radi, 17. marta 2015. godine jedan broj OCD organizovao je treći godišnji marš obeležavajući Međunarodni dan protiv homofobije i transfobije.⁸⁷

Postoje takođe problemi sa slobodom izražavanja, pogotovo sa slobodom medija. Bilo je slučajeva kada su istraživački novinari dobili pretnje i od kojih je traženo da ne izveštavaju o određenim stvarima. Vehbi Kajtazi, glavni urednik onlajn novine *Insajderi*, dobio je pretnje direktno od premijera Isa Mustafe.⁸⁸ Novinarka Radio Kosova Serbeze Haxhiaj dobila je pretnje zato što je istraživala da li se osobe koje nisu ratni veterani nalaze na listi ratnih veterana, da bi dobili znatne penzije. Radio Kosovo, javna radio-stanica, nije emitovala istraživanje novinarke Haxhiaj zbog, kako ona kaže, cenzure.⁸⁹ Javni servis nastavlja da se suočava s redovnim pritiscima političkih aktera na Kosovu, pogotovo političkih partija na vlasti.

Političko mešanje, bilo ono direktno ili indirektno, ostaje briga javnog servisa, Radio-televizije Kosovo (RTK), i privatnih medija. RTK, koju finansiraju poreski obveznici i koju vodi odbor imenovan od skupštine, smatra se glasnogovornikom Vlade.⁹⁰ Ovo takođe naglašava i EU, pogotovo prethodni šef EU Kancelarije na Kosovu.⁹¹



(Graf. 60: Nivo međusobnog poverenja građana – Izvor: „Javni puls“ UNDP)

I na kraju, ali ne i manje značajno, građani Kosova su veoma oprezni u odnosima s drugima. Iako se blago povećava u poslednjih pet godina, nivo međusobnog poverenja kod građana Kosova ostaje na veoma niskom nivou. Prema UNDP-ovom „Javnom pulsu 9“, samo 12,6% Kosovaca izjavljuje da se, u odnosima s drugim ljudima, većini ljudi može verovati. S obzirom na to da je osnovni element civilnog društva interakcija među ljudima, ovaj rezultat pokazuje poteškoće u uspostavljanju saradnje i zajedničkih akcija među građanima.

⁸⁶ Kosovo Progress Report 2015. European Commission (EC), 2015. Dostupan na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-kosovo-progress-report_en.pdf

⁸⁷ „17 MAY - INTERNATIONAL DAY AGAINST HOMOPHOBIA & TRANSPHOBIA.“ CEL Kosovo. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://cel-ks.org/news/401/17-may-international-day-against-homophobia-transphobia>.

⁸⁸ „Kajtazi: Po, Kryeministri më kërcënoi.“ Radio Evropa e Lirë. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://www.evropaelire.org/a/27626234.html>.

⁸⁹ „Kosovo Watchdog Condemns Threat to Journalist“ BalkanInsight. Pristupljeno 22. avgusta 2016. <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-journalism-watchdog-condemns-veterans-threat-to-journalist>

⁹⁰ Freedom of the Press 2015: Kosovo Report. Report Freedom House. Freedom House, 2015. Dostupan na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/kosovo>

⁹¹ „Zhbogar: BE e shqetësuar për presionet politike ndaj RTK-së.“ Telegrafi, 2015. Pristupljeno 23. avgusta 2016. <http://www.telegrafi.com/zhbogar-be-e-shqetesuar-per-presionet-politike-ndaj-rtk-se/>.



Anketa za Kosovski indeks civilnog društva 2016. godine omogućena je putem
Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) – Kancelarija na Kosovu,
uključivanjem relevantnih pitanja u UNDP-ovu anketu „Javni puls 9“.

Podržano od:



Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra
Swiss Cooperation Office Kosovo



SWEDEN